

KREDYTY BANKOWE ORAZ INNE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE

Sygn. PAB/WIB 12/2025

ISBN 978-83-975671-8-4

Raport opracowany na zlecenie Programu Analityczno-Badawczego
Fundacji Warszawski Instytut Bankowości

PROGRAM
ANALITYCZNO
BADAWCZY

O raporcie

Raport „**Kredyty bankowe oraz inne źródła finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce**” został opracowany na zlecenie Programu Analityczno-Badawczego Fundacji Warszawski Instytut Bankowości.

Autorka

dr Anna Kopytowska – doktor nauk ekonomicznych, ekspert w Departamencie Analiz i Badań Ekonomicznych (Wydział Badań Przedsiębiorstw) Narodowego Banku Polskiego oraz adiunkt w Instytucie Nauk Ekonomicznych i o Zarządzaniu w Akademii Nauk Stosowanych Stefana Batorego z siedzibą w Skierniewicach. Głównym obszarem zainteresowań są indywidualne gospodarstwa rolne oraz przedsiębiorstwa. Specjalizuje się w dochodowości rolnictwa oraz finansowaniu przedsiębiorstw. Doświadczenie zawodowe zdobywała prowadząc własną działalność gospodarczą w zakresie finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych oraz przedsiębiorstw, a od 2023 r. pracując jako ekspert w NBP. Autorka licznych publikacji o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Wieloletni doświadczony nauczyciel akademicki. Jej działalność naukowo-dydaktyczna skoncentrowana jest na indywidualnych gospodarstwach rolnych i przedsiębiorstwach, ze szczególnym uwzględnieniem ich dochodowości, rachunkowości i finansowania. Prowadzi zajęcia z rachunkowości, rachunkowości finansowej, rachunkowości zarządczej i rachunku kosztów. W ANSB w Skierniewicach jest autorem Raportu Samooceny Jakości Kształcenia na kierunku Finanse i Rachunkowość, uczelnianym opiekunem praktyk na kierunku Menedżerskie Studia Ekonomiczno – Prawne oraz pełni funkcję opiekuna Koła Naukowego Ekonomikus.

O programie

Program Analityczno-Badawczy przy Fundacji WIB powstał w 2019 r. jako odpowiedź na potrzeby sektora bankowego w zakresie wysokiej jakości analiz i badań z obszaru cyberbezpieczeństwa i nowych technologii, a także szeroko rozumianego otoczenia sektora bankowego, kształtującego warunki działania banków w Polsce. Prace analityczno-badawcze w ramach programu realizowane są pod kątem możliwości praktycznego wykorzystania wyników w celu rozwoju sektora bankowego, podnoszenia poziomu bezpieczeństwa usług oraz – w ostateczności – kreowania wartości dla klientów – końcowych użytkowników bankowości.

W ramach programu realizowane są analizy i badania w następujących obszarach:

- Nowe technologie w sektorze bankowym, cyberbezpieczeństwo banków i systemy płatnicze
- Ekonomiczna analiza rozwoju sektora bankowego, stabilności banków, otoczenia makroekonomicznego
- Prawno-regulacyjne i legislacyjne uwarunkowania działalności sektora bankowego oraz wyzwania wynikające z orzecznictwa sądów krajowych i europejskich
- ESG i sustainable finance
- Prace analityczno-badawcze w zakresie poszczególnych obszarów funkcjonowania banków oraz w zakresie funkcjonowania wskaźników referencyjnych

Więcej na temat działalności programu na stronie www.pabwib.pl

Kontakt

dr Tomasz Pawlonka
Dyrektor Programu
m: 505 917 778
e: tpawlonka@wib.org.pl

Warszawski Instytut Bankowości
00-380 Warszawa, ul. Kruczkowskiego 8
t: (22) 182 31 70
e: pab@wib.org.pl

Agnieszka Nierodka
m: 607 484 391
e: anierodka@wib.org.pl

dr Agnieszka Wicha
m: 661 646 474
e: agnieszka.wicha@zbp.pl

Bartosz Przyborowski
m: 795 933 104
e: bartosz.przyborowski@zbp.pl

Spis treści

	Streszczenie kierownicze	6
	Wprowadzenie	10
	Rozdział 1. Istota rolnika indywidualnego oraz identyfikacja indywidualnych gospodarstw rolnych	14
	1.1. Prawno-ekonomiczny aspekt gospodarstwa rolnego i rolnika	15
	1.1.1. Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne w polskim ustawodawstwie	15
	1.1.2. Wielowymiarowy aspekt definicji rolnika	18
	1.1.3. Charakterystyka rolnika indywidualnego	20
	1.1.4. Prawne i finansowe uwarunkowania prowadzenia działalności rolniczej w formie indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce	26
	1.2. Uwarunkowania podejmowania i prowadzenia wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych w Polsce	30
	Rozdział 2. Analiza finansowych determinant dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych	33
	2.1. Teoretyczny aspekt dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych	34
	2.1.1. Wieloaspektowe ujęcie dochodu w teorii ekonomii i finansów	34
	2.1.2. Pojęcie i istota dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych	39
	2.2. Empiryczna analiza dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych	41
	2.2.1. Współczesne badania nad dochodowością indywidualnych gospodarstw rolnych	41
	2.2.2. Ekonomiczny mechanizm kształtowania i przedstawiania dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych	44
	2.2.3. Czynniki determinujące podział dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych	44
	Rozdział 3. Kredyt bankowy oraz inne źródła finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych	47
	3.1. Kredyty bankowe wsparciem finansowym indywidualnych gospodarstw rolnych	48
	3.1.1. Kredyty preferencyjne – wybrane problemy z perspektywy podaży i popytu	49
	3.1.2. Gwarancje i poręczenia bankowe – istota i mechanizm działania	56
	3.2. Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej wsparciem rolnictwa indywidualnego	61
	3.2.1. Teoretyczne podstawy Wspólnej Polityki Rolnej i jej znaczenie dla indywidualnych gospodarstw rolnych	61

3.2.2. Analiza rozdysponowywania środków unijnych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	64
3.2.3. Charakterystyka finansowych instrumentów wsparcia dla indywidualnych gospodarstw rolnych z regionu wyspecjalizowanych upraw warzywniczych w Polsce	67
3.2.4. Skuteczność wykorzystania środków unijnych przez indywidualne gospodarstwa rolne w Polsce – próba oceny i projekcji	72
 Rozdział 4. Specyfika finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych	74
4.1. Luka finansowa	76
4.2. Problemy gospodarstw na rynku kredytowym i w zakresie subwencjonowania	78
4.2.1. Problemy producentów rolnych na rynku kredytowym	79
4.2.2. Czynniki determinujące dostęp indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce do środków unijnych	79
4.3. Znaczenie rolnictwa i obszarów wiejskich dla poprawy sytuacji ekologicznej i struktury energetycznej kraju	81
 Rozdział 5. Wyniki badań ankietowych	84
5.1. Cel i metoda badań	85
5.2. Podstawowe dane gospodarstwa oraz dane ogólne właściciela gospodarstwa	86
5.3. Dane ogólne opisujące gospodarstwo rolne	86
5.4. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące sytuacji finansowej gospodarstwa	87
5.6. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące aplikacji o środki unijne w ramach PROW	89
5.7. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące kredytu bankowego	91
5.8. Bariery zgłaszane przez producentów rolnych	91
 Rekomendacje	95
 Wywiad kwestionariuszowy	98
 Bibliografia	106
Źródła książkowe	107
Artykuły w czasopismach	108
Źródła internetowe	109
Akty normatywne	110
Dane statystyczne	111
 Wykaz tabel, wykresów i rysunków	112
Wykaz tabel	113
Wykaz wykresów	113
Wykaz rysunków	114

Streszczenie kierownicze

Cel przeprowadzonego badania

Rozwijające się rolnictwo, zwiększające dochody tworzących je gospodarstw rolnych i zapewniające samowystarczalność w zakresie produktów rolnych, to siła napędowa gospodarki europejskiej. Od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej wartość dodana brutto z rolnictwa w tworzeniu PKB ma tendencję rosnącą. Z kolei niepokojącym zjawiskiem, w kontekście m.in. wyzwań demograficznych czy postępu technologicznego zachodzącego w skali globalnej, jest systematycznie spadająca od wielu lat stopa inwestycji względem PKB. Ogromny wpływ na rozwój rolnictwa ma finansowanie indywidualnych gospodarstw rolnych kredytami bankowymi oraz środkami unijnymi, w ramach szerokiego spektrum oddziaływania WPR.

Głównym celem raportu jest rozpoznanie warunków funkcjonowania indywidualnych gospodarstw rolnych, a w szczególności ocena znaczenia kredytów bankowych oraz wsparcia finansowego UE jako źródeł finansowania działalności bieżącej oraz inwestycji tychże gospodarstw. W **tym inwestycji obejmujących transformację energetyczną, ponieważ jest ona jednym z najważniejszych wyzwań dla gospodarki polskiej.**

Dla zdefiniowanego w ten sposób celu głównego sformułowano cele szczegółowe:

- I. Zgromadzenie, zbadanie i przeanalizowanie literatury oraz przepisów prawa z zakresu finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych;
- II. Sprecyzowanie prawnych, ekonomicznych i finansowych uwarunkowań podejmowania i prowadzenia indywidualnych gospodarstw rolnych;
- III. Zbadanie dostępności kredytów bankowych i środków UE kierowanych do indywidualnych gospodarstw rolnych;
- IV. Identyfikacja barier w dostępie do finansowania obcego indywidualnych gospodarstw rolnych.

Przedmiot analizy

Przeprowadzone badania obejmują analizę licznych publikacji naukowych w formie książkowej, artykułów i opracowań z czasopism specjalistycznych oraz regulacji obowiązujących w prawie polskim, poszczególnych państw członkowskich i wspólnotowym UE,

a także dokumentów publikowanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) i Główny Urząd Statystyczny (GUS) oraz raportów innych instytucji krajowych i unijnych. Na tym etapie zastosowano metodę analizy i oceny piśmiennictwa z zamiarem wykazania celowości, oryginalności i nowatorskiego ujęcia podjętego problemu badawczego, ustalenia tego, co już zostało powiedziane na temat finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych, określenia tego, czego nie ma w literaturze, a co w związku z tym należy objąć badaniem w celu poznania i udowodnienia nieprawidłowości. W rozdziałach teoretycznych raportu wykorzystano metodę analityczną, w celu zrozumienia problematyki finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych. Rozdziały te przedstawiają determinanty wpływające na sytuację finansową gospodarstw, a także charakteryzują banki i podmioty instytucjonalne Wspólnej Polityki Rolnej oraz finansowe instrumenty wsparcia indywidualnych gospodarstw rolnych. Istotnym źródłem danych wykorzystanych w raporcie są także wyniki wywiadu kwestionariuszowego, którego celem było poznanie sytuacji finansowej indywidualnych gospodarstw rolnych oraz ich wsparcia ze strony banków i WPR. Wywiad kwestionariuszowy, w wersji papierowej, został przeprowadzony w okresie styczeń–luty 2025 r. wśród 100 rolników prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne w Polsce.

Wnioski

Spośród 100 ankietowanych gospodarstw aż 29% miało problem z utrzymaniem płynności finansowej, przy czym 7% często, a 22% sporadycznie. Jedynie 7% badanych gospodarstw rolnych prognozuje pogorszenie sytuacji w obszarze płynności, a 36% liczy na poprawę. Na zmianę w obszarze regulowania zobowiązań z tytułu kredytów liczą wszyscy rolnicy, którzy mają zobowiązania kredytowe. Z tego 44% gospodarstw liczy na poprawę sytuacji, a tylko 18% obawia się pogorszenia sytuacji. Z wszystkich objętych badaniem gospodarstw aż 75% planuje nowe inwestycje, w tym 38% planuje swoje inwestycje sfinansować środkami własnymi, 25% środkami UE, 10% kredytem, a 2% innym finansowaniem. Aż 77% gospodarstw rolnych w ciągu najbliższych 5 lat nie planuje inwestycji w zakresie transformacji energetycznej.

Zaledwie 33 gospodarstwa rolne spośród 100 objętych badaniem korzystały z dofinansowania unijnego w ramach PROW. Aż 55 gospodarstw rolnych

objętych badaniem napotkało problemy i bariery przy aplikacji o środki unijne, przez które tylko 33 gospodarstwa otrzymały wsparcie. W nowej perspektywie finansowej UE tylko 23% gospodarstw deklaruje chęć ubiegania się o środki unijne w ramach PROW.

W ciągu ostatnich 5 lat tylko 42% producentów rolnych ubiegało się o kredyt, a z 42 kredytobiorców 26 ubiegało się o kredyt preferencyjny. Aż 23 rolników, którzy ubiegali się o kredyt, otrzymało informacje o FGR. Natomiast spośród 29 rolników planujących ubiegać się o kredyt w ciągu najbliższych 5 lat zaledwie tylko 19 liczy na wsparcie z FGR. Ponadto 65% badanych rolników jest obsługiwanych przez bank spółdzielczy. Warto zwrócić uwagę na to, że tylko 8% wnioskujących o kredyt rolników nie otrzymało go z powodu braku zdolności kredytowej. Większość badanych gospodarstw rolnych nie miała problemu z terminowym regulowaniem zobowiązań bankowych. Zgłosiły je tylko 4 gospodarstwa. Natomiast z terminowym regulowaniem zobowiązań pozabankowych miało problem 25% wszystkich gospodarstw.

Ankietowani producenci rolni bardzo dobrze oceniają współpracę z bankami. Wskazują jednak na bariery i mają oczekiwania wobec banków. Bariery, które wymieniają, są następujące:

- zbyt wysokie oprocentowanie kredytów,
- krótki okres spłaty,
- dużo formalności,
- niskie progi dochodowości z 1 ha upraw, co zmniejsza dochodowość małych gospodarstw i wpływa na zdolność,
- brak wsparcia doradczego,
- brak elastycznych warunków finansowania inwestycji.

Oczekiwania producentów rolnych to z kolei:

- większe wsparcie doradcze w zakresie kredytów rolniczych,
- bardziej dostępne preferencyjne kredyty dla rolników,
- większa kwota kredytu preferencyjnego,

- poprawa dostępności kredytów dla mniejszych gospodarstw,
- zmniejszenie opłat i prowizji bankowych oraz oprocentowania kredytów, zwiększenie oprocentowania lokat,
- uwzględnienie nieregularnych przychodów i wydatków gospodarstwa w ciągu roku,
- nisko oprocentowane pożyczki lub odroczone terminy ich spłaty,
- dostosowanie ofert banków do specjalnych potrzeb gospodarstwa.

Oczekiwania w kwestii transformacji energetycznej to:

- edukacja i doradztwo w kwestii transformacji energetycznej w bankach w mniejszych miejscowościach,
- większe zaangażowanie banku w politykę klimatyczną oraz korzystne warunki udzielania zielonych produktów finansowych,
- uproszczone procedury przy kredytach na inwestycje w energię odnawialną,
- bardziej elastyczne warunki finansowania inwestycji w odnawialne źródła energii.

Rekomendacje

Rekomendacje przedstawione w raporcie dotyczą potrzeb dalszego finansowania i wspierania indywidualnych gospodarstw rolnych przez banki (także w kontekście obserwowanej w ostatnich latach ograniczonej zdolności i gotowości instytucji kredytowych do finansowania gospodarki) oraz WPR. Raport pozwala na sformułowanie 8 rekomendacji dotyczących zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa:

1. Należy postulować działania na rzecz stabilizacji przepisów prawnych, uspołnienie regulacji oraz zapewnienie, aby te nowowprowadzane były rzetelnie konsultowane oraz aby zapewniały wystarczająco długi czas na przygotowanie ich implementacji.
2. Należy rekomendować bankom przegląd wewnętrznych procedur związanych z kredy-

towaniem, głównie dotyczących małych gospodarstw i młodych rolników. Szczególnego znaczenia nabiera także weryfikacja zabezpieczenia kredytów.

3. Odpowiednie kształtowanie relacji i lepsze dostosowanie ofert kredytowych, także pod względem dochodów, w szczególności do potrzeb młodych rolników i małych gospodarstw o relatywnie krótkiej historii, działających na relatywnie małą skalę i stroniących od zewnętrznych form finansowania rynkowego, a także nieposiadających dostępu do kredytów preferencyjnych, może istotnie wpłynąć na ich postawy względem zadłużania się w bankach.
4. Zwiększone powinny być dopłaty do oprocentowania. Proponowane rozwiązanie powinno być stosowane odpowiednio do kredytów i pożyczek obrotowych i inwestycyjnych. Wskazane jest wprowadzenie procentowej stawki kwoty dopłaty, czyli zamiast stawki np. 5 p.p. stawki w wysokości 50% aktualnej stopy dla danego kredytu.
5. Należy podjąć prace nad uruchomieniem instrumentu pożyczkowego skierowanego do rolników o krótkiej historii kredytowej, w tym przede wszystkim młodych rolników.
6. Pożądanym rozwiązaniem jest wdrożenie osobnego instrumentu pożyczkowego. Wsparcie pożyczkowe powinno być dystrybuowane za pośrednictwem regionalnych i lokalnych funduszy pożyczkowych lub innych instytucji finansowych, takich jak banki spółdzielcze.
7. Ważne jest promowanie inwestycji w projekty o pozytywnym wpływie na środowisko i społeczeństwo oraz wycofywanie się z finansowania działań szkodliwych przeciwdziałania negatywnym skutkom zmian klimatu i degradacji środowiska, przynosząc wymierne korzyści społeczne.
8. W kontekście transformacji energetycznej należy pilnie wypracować, a następnie wdrożyć kompleksowy plan transformacji energetycznej, możliwie jak najszerzej finansowany przez środki europejskie oraz banki, przy zabezpieczeniu producentów rolnych.

Wprowadzenie

Rolnictwo to jeden z najstarszych i ważniejszych działów gospodarki każdego państwa. Jego zasadniczym celem jest dostarczanie odbiorcom produktów rolnych z przeznaczeniem na konsumpcję. W większości państw rozwiniętych i rozwijających się rolnictwo opiera się na małych obszarowo oraz dochodowo gospodarstwach, prowadzonych w formie indywidualnych gospodarstw rolnych. Są one kierowane głównie przez członków tworzących jedno gospodarstwo domowe i stanowią kluczowy dział gospodarki każdego państwa. W Polsce charakteryzuje się ono dużym rozdrobnieniem, czyli dużą liczbą małych gospodarstw, dużą liczbą osób w nim pracujących, niskim zużyciem przemysłowych środków produkcji, a także istotną potrzebą wsparcia finansowego ze strony banków oraz Unii Europejskiej (UE).

Rolnictwo krajów Unii Europejskiej objęte jest szerokim instrumentarium Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). W ramach WPR wykształcono pierwsze jednolite mechanizmy organizacyjno-gospodarcze oraz zasady postępowania, które dotyczą wszystkich krajów członkowskich Wspólnoty. Od początku procesu integracji europejskiej rolnictwo traktowano jako dział gospodarki o strategicznym znaczeniu, który wymaga szczególnej ochrony i wsparcia oraz podejścia interwencyjnego, a WPR jako zasadniczy element tej integracji.

Fundamentalna rola banków oraz WPR powinna koncentrować się na kilku istotnych płaszczyznach działania, takich jak stwarzanie dogodnych warunków rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych, a także eliminowanie ograniczenia dostępu do finansowych instrumentów wspierających, bo to one w największym stopniu wpływają na dochodowość tych gospodarstw. W każdym kraju realizowane są programy, które oddziałują na funkcjonowanie indywidualnych gospodarstw rolnych. W krajach wysoko rozwiniętych czy rozwijających się programy te koncentrują się głównie na subwencjonowaniu wybranych gospodarstw rolniczych. W ramach swojej polityki państwa członkowskie muszą podejmować kluczowe decyzje dotyczące tego, które gospodarstwa wspierać i w jaki sposób to robić. W niniejszym raporcie analizie poddana zostanie kwestia dostępności oraz rozdysponowywania środków unijnych i udzielanych kredytów dla indywidualnych gospodarstw rolnych, a ocenie ich efektywność.

W rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych istotne znaczenie ma wsparcie finansowe. To ono jest determinantą ich dochodu. Nasuwa się jednak pytanie, czy uzyskanie kredytu bankowego czy

wsparcia finansowego z UE jest dla nich niezbędne? Należałoby założyć, że gospodarstwa po uzyskaniu wsparcia finansowego powiększą produkcję, bo będzie je stać na zrealizowanie zamierzonych inwestycji. W efekcie zwiększą swój dochód, stając się motorem napędzającym gospodarkę.

Ważne jest, aby banki oferowały kredyty bankowe powiązane z finansowaniem UE. Rolnicy, po otrzymaniu decyzji lub podpisaniu umowy w ramach wsparcia ze środków UE, powinni wiedzieć, które banki sfinansują ich inwestycję oraz na jakich zasadach mogą uzyskać kredyt bankowy. Ważne jest także, aby gospodarstwa miały dostęp do kredytów preferencyjnych oraz poręczeń bankowych.

Głównym celem raportu jest rozpoznanie warunków funkcjonowania indywidualnych gospodarstw rolnych, a w szczególności ocena znaczenia kredytów bankowych oraz wsparcia finansowego UE jako źródeł finansowania działalności bieżącej oraz inwestycji tych gospodarstw, w tym inwestycji obejmujących transformację energetyczną, ponieważ jest ona jednym z najważniejszych wyzwań dla gospodarki polskiej. Podczas Europejskiego Kongresu Finansowego w 2023 r. przedstawiono najważniejsze zagrożenia dla koniunktury gospodarczej w perspektywie do 2026 r. Wśród nich znajduje się niewystarczający poziom inwestycji oraz niskie tempo wzrostu gospodarczego.

Zagrożeniem, dla którego łączna waga jest największa w ocenie ankietowanych specjalistów, jest utrwalenie wysokiej inflacji i wysokich stóp procentowych, mocno hamujących wzrost. Kolejne miejsca, zbliżone pod względem wagi, zajęły następujące zagrożenia:

- niewystarczający poziom inwestycji, ograniczający potencjał wzrostu,
- niespójne *policy mix*, w tym relatywnie ekspansywna polityka fiskalna oraz brak jasnego kierunku polityki pieniężnej,
- niekorzystna struktura demograficzna,
- niskie tempo transformacji energetycznej połączone z wysoką energochłonnością gospodarki oraz ryzykiem wzrostu cen energii,
- ryzyko eskalacji wojny w Ukrainie oraz
- słabnąca koniunktura na świecie, ryzyko recesji w najważniejszych gospodarkach.

Rysunek 1: Najważniejsze zagrożenia dla koniunktury gospodarczej w perspektywie roku 2026

	CZNNIK	WAGA (1 oznacza najwyższą wagę)	PRAWDOPODO- BIENSTWO	ODSETEK RESPONDENTÓW
A	Utrwalenie wysokiej inflacji i wysokich stóp procentowych, mocno hamujących wzrost (scenariusz stagflacji)	1	7	93%
B	Ryzyko eskalacji wojny na Ukrainie	2	10	89%
C	Konflikt z UE – ryzyko opóźnionego i/lub ograniczonego napływu środków	10	14	78%
D	Słabnąca koniunktura na świecie, ryzyko recesji w najważniejszych gospodarkach	7	9	89%
E	Niespójne polity mix, w tym relatywnie ekspansywna polityka fiskalna oraz brak jasnego kierunku polityki pieniężnej	3	5	93%
F	Niewystarczający poziom inwestycji, ograniczający potencjał wzrostu	4	4	96%
G	Koszt roku wyborczego dla gospodarki – dodatkowe obciążenia finansów publicznych	11	2	81%
H	Niskie tempo transformacji energetycznej połączone z wysoką energochłonnością gospodarki oraz ryzykiem wzrostu cen energii	6	3	89%
I	Pogarszający się stan finansów publicznych oraz ich przejrzystości	9	8	81%
J	Niekorzystna struktura demograficzna	5	1	89%
K	Destabilizacja krajowego sektora bankowego	12	13	78%
L	Wzrost interwencjonizmu państwowego osłabiającego dynamizm gospodarki rynkowej	14	12	70%
M	Globalne ryzyko konfliktów poza Europą, głównie na Dalekim Wschodzie	8	6	85%
N	Odptyw pracowników, w szczególności z sektora technologicznego i finansowego, do bardziej rozwiniętych gospodarek	13	11	74%

Źródło: Europejski Kongres Finansowy, 2023¹

Dla zdefiniowanego w ten sposób celu głównego sformułowano cele szczegółowe:

- I. Zgromadzenie, zbadanie i przeanalizowanie literatury oraz przepisów prawa z zakresu finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych;
- II. Sprecyzowanie prawnych, ekonomicznych i finansowych uwarunkowań podejmowania i prowadzenia indywidualnych gospodarstw rolnych;
- III. Zbadanie dostępności kredytów bankowych i środków UE kierowanych do indywidualnych gospodarstw rolnych;
- IV. Identyfikacja barier w dostępie do finansowania obcego indywidualnych gospodarstw rolnych.

Podjęcie problematyki finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych jest przedsięwzięciem złożonym i niełatwym. Trudności nastrocza brak

dostępu do konkretnych źródeł teoretycznych, które ukazywałyby wymiar problemu od strony stricte finansowej. Można uznać, iż analizowany w tym raporcie problem na gruncie dyscyplin naukowych zajmujących się badaniem finansowania rolnictwa postrzegany jest jako marginalny. Zauważyć też można brak badań empirycznych, co spowodowane jest licznymi utrudnieniami w pozyskaniu wiedzy na temat rzeczywistych determinant finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych.

Wskazane wyżej problemy skłaniają do objęcia stanowiska pluralizmu metodologicznego i do zastosowania jednocześnie kilku metod badawczych. Przeprowadzone badania obejmują analizę licznych publikacji naukowych w formie książkowej, artyku-

1 Por. Europejski Kongres Finansowy, 2023, <https://www.efcongress.com/wp-content/uploads/2024/02/Raport-CMS-2023.pdf>, (dostęp z dnia 11.04.2025 r.).

łów i opracowań z czasopism specjalistycznych oraz regulacji obowiązujących w prawie polskim, poszczególnych państw członkowskich i wspólnotowym UE, a także dokumentów publikowanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) i Główny Urząd Statystyczny (GUS) oraz raportów innych instytucji krajowych i unijnych. Na tym etapie zastosowano metodę analizy i oceny piśmiennictwa z zamiarem wykazania celowości, oryginalności i nowatorskiego ujęcia podjętego problemu badawczego, ustalenia tego, co już zostało powiedziane na temat finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych, określenia tego, czego nie ma w literaturze, a co w związku z tym należy objąć badaniem w celu poznania i udowodnienia nieprawidłowości. W rozdziałach teoretycznych raportu wykorzystano metodę analityczną w celu zrozumienia problematyki finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych. Rozdziały te przedstawiają determinanty wpływające na sytuację finansową gospodarstw, a także charakteryzują banki i podmioty instytucjonalne Wspólnej Polityki Rolnej oraz finansowe instrumenty wsparcia indywidualnych gospodarstw rolnych. Istotnym źródłem danych wykorzystanych w raporcie są także wyniki wywiadu kwestionariuszowego. Wywiad kwestionariuszowy, w wersji papierowej, został przeprowadzony w okresie styczeń–luty 2025 r. wśród 100 rolników prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne w Polsce. Raport składa się z pięciu rozdziałów.

W rozdziale pierwszym podjęto próbę charakteryzacji rolnika indywidualnego oraz indywidualnych gospodarstw rolnych, a następnie wskazano prawne i finansowe uwarunkowania prowadzenia indywidualnych gospodarstw rolnych oraz ich rozwoju w Polsce. Ponadto wskazano na podobieństwa i różnice między rolnikiem a przedsiębiorcą oraz między indywidualnym gospodarstwem rolnym a firmą.

W rozdziale drugim scharakteryzowano aspekt finansowy oraz czynniki determinujące dochodowość indywidualnych gospodarstw rolnych, a także opisano ekonomiczny mechanizm kształtowania ich dochodów. Podjęto również próbę przedstawienia i analizy różnych metod i celów wyznaczania dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych, przy czym zwrócono uwagę na wpływ dofinansowań unijnych,

kredytów oraz ubezpieczeń społecznych i gospodarczych w kształtowaniu poziomu tego dochodu.

Rozdział trzeci obejmuje specyfikę finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych, szczególnie uwzględnia trudności z pozyskaniem finansowania. Przedstawiono instytucjonalne podmioty wdrażające w kraju programy unijne oraz banki. Podjęto próbę wnikliwej analizy finansowych instrumentów wsparcia indywidualnych gospodarstw rolnych, opisano dostępne kredyty bankowe oraz inne źródła finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych.

W rozdziale czwartym opisano aspekt luki finansowej, zdefiniowano gwarancje i poręczenia bankowe, a także przedstawiono problem dyskryminacji w finansowaniu producentów rolnych oraz opisano wpływ rolnictwa i obszarów wiejskich na sytuację ekologiczną i energetyczną kraju.

W piątym rozdziale przedstawiono wyniki badań ankietowych. Ich celem było poznanie sytuacji finansowej indywidualnych gospodarstw rolnych oraz ich wsparcia ze strony banków i WPR, a pytania zawarte w ankiecie dotyczyły:

1. Podstawowych danych gospodarstwa,
2. Danych ogólnych właściciela gospodarstwa,
3. Danych ogólnych opisujących gospodarstwo rolne,
4. Danych ekonomiczno-gospodarczych dotyczących sytuacji finansowej gospodarstwa,
5. Danych ekonomiczno-gospodarczych dotyczących aplikacji o środki unijne w ramach PROW,
6. Danych ekonomiczno-gospodarczych dotyczących kredytu bankowego.

W ostatnim, szóstym, rozdziale zawarto rekomendacje dotyczące potrzeb dalszego finansowania i wspierania indywidualnych gospodarstw rolnych przez banki (także w kontekście obserwowanej w ostatnich latach ograniczonej zdolności i gotowości instytucji kredytowych do finansowania gospodarki) oraz WPR.

Rozdział 1. Istota rolnika indywidualnego oraz identyfikacja indywidualnych gospodarstw rolnych

1.1. Prawno-ekonomiczny aspekt gospodarstwa rolnego i rolnika

1.1.1. Gospodarstwo rolne i przedsiębiorstwo rolne w polskim ustawodawstwie

Gospodarstwo rolne jest najstarszą, historycznie ukształtowaną, podstawową jednostką wytwórczą w rolnictwie. Należy podkreślić, że jest ono kategorią interdyscyplinarną i wieloaspektową. Gospodarstwo rolne stanowi źródło zainteresowania różnych dziedzin wiedzy; przede wszystkim należy do zasadniczych pojęć z zakresu nauk prawa i ekonomii. W ustawodawstwie Unii Europejskiej nie ma jednej ogólnej definicji gospodarstwa rolnego – jak również przedsiębiorstwa rolnego – a sprecyzowanie tych pojęć pozostawia się ustawodawcom krajowym. Terminologia ta jest przez badaczy odrębnie analizowana w ujęciach prawnym i ekonomicznym oraz z perspektywy poszczególnych dziedzin i dyscyplin naukowych.

W literaturze przedmiotu gospodarstwo rolne możemy definiować w ujęciu encyklopedycznym, w aspekcie nauki prawa, statystyki czy ekonomii. Definicje te odrębnie charakteryzują pojęcie gospodarstwa. Każda z nich wskazuje na cechy charakterystyczne dla danego aspektu, ale nie wszystkie zwracają uwagę na wielkość gospodarstwa. Żadna z definicji nie dzieli gospodarstw, uwzględniając kryterium wielkości. Spowodowane jest to tym, iż kryterium wielkości oddzielające gospodarstwa małe od pozostałych – dużych – zależy przede wszystkim od charakterystyki całego rolnictwa, otoczenia ekonomicznego, wymogów stawianych przed gospodarstwami rolnymi itd. Występuje kilka podstawowych kryteriów oddzielenia gospodarstwa uznanego za drobne od pozostałych gospodarstw.

Wielu badaczy ekonomiki rolnictwa uznaje, iż charakter działalności rolniczej prowadzonej przez gospodarstwa rolne uzależniony jest od wielu czynników, ale przede wszystkim od jego wielkości – obszaru gospodarstwa. Pozostałe czynniki charakteryzujące gospodarstwo to: wielkość produkcji (globalnej, towarowej), nadwyżka bezpośrednia (SO)², przeznaczenie produkcji, nakład pracy, źródło utrzymania itp. W przypadku obszaru na ogół bierze się pod uwagę areał użytków rolnych. Obszar ten jest różny dla poszczególnych

krajów, regionów, miejscowości, a ponadto zmienia się w czasie. Podobnie sytuacja wygląda, jeśli posługujemy się standardową nadwyżką bezpośrednią. Poszczególne kraje stosują swoje progi (wielkości) wyróżnienia gospodarstw małych. W Polsce w latach 2014–2020 próg liczony w SO, do którego kwalifikowano gospodarstwa małe, to 10 000 euro, natomiast w latach 2021–2027 próg ten to 13 000 euro.

W skali ogólnostanowiskowej większość gospodarstw rolnych to małe, rodzinne gospodarstwa rolne. Z tego też powodu pojęcie *gospodarstwo rolne* zastępowane jest pojęciem *gospodarstwo rodzinne*. W mojej ocenie małe gospodarstwa to gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha, które można scharakteryzować jako *małe, rodzinne gospodarstwa*. W Polsce gospodarstwa rodzinne, których początków należy upatrywać w okresie uwłaszczeń chłopów podejmowanych stopniowo na naszych ziemiach przez poszczególne państwa zaborcze, prawie w całości zdominowały nasze rolnictwo. Struktura obszarowa tych gospodarstw oraz ich kondycja ekonomiczna pozostają cały czas zróżnicowane, a zachodzące w tym zakresie przekształcenia następują wolno, pomimo stosowanych finansowych preferencji. W obecnej i poprzednich perspektywach finansowych WPR rozszerzony został zakres pomocy finansowej ukierunkowanej na wielofunkcyjny rozwój rolnictwa oraz terenów wiejskich. Działania te prowadzą do umocnienia i przyspieszenia zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w całej UE.

Gospodarstwo rodzinne definiuje również Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. jako podstawę ustroju rolnego państwa³. Gospodarstwo rodzinne powinno stanowić efektywną formę gospodarowania, którą państwo swoją działalnością ustawodawczą powinno wspierać. Konstytucja dopuszcza istnienie innych gospodarstw, np. farmerskich, wielkoobszarowych, ale wskazuje, że to właśnie rodzinne gospodarstwa powinny być objęte ochroną prawną ze strony państwa. Państwo ma obowiązek stanowienia prawa, które będzie je wspierać gospodarczo, społecznie i finansowo⁴.

Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego wprowadza pojęcie *gospodarstwa*

2 Wielkość ekonomiczna wg SO – SO pozwala na określenie wielkości ekonomicznej gospodarstw na podstawie współczynników Standardowej Produkcji „2010” (SO „2010”).

3 Por. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

4 Por. D. Walczak, *Uwarunkowania funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, „Doktoraty Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu”, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2011, s. 51.

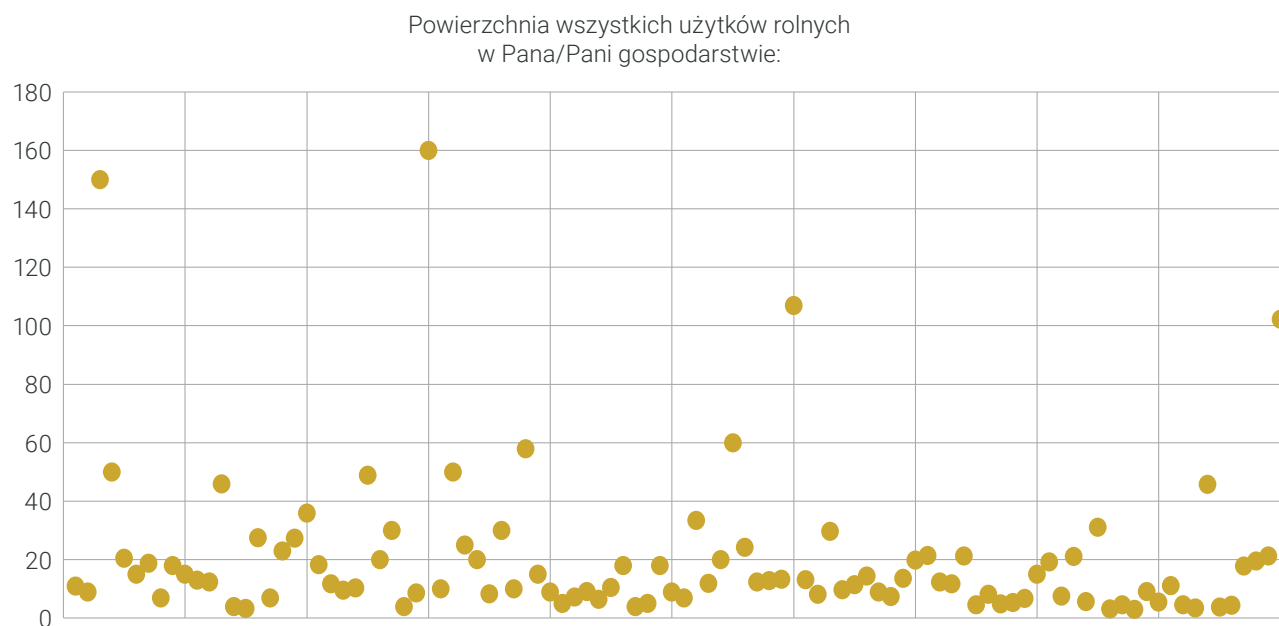
rodzinnego, za które uważa się gospodarstwo rolne prowadzone przez rolnika indywidualnego, w którym łączna powierzchnia użytków rolnych nie jest większa niż 300 ha⁵. Badania rolników indywidualnych

w ramach niniejszego raportu wskazują, że wszystkie badane gospodarstwa wpisują się w powyższą definicję (wykresy poniżej).

W obecnej strukturze wszystkich gospodarstw rolnych ważną funkcję spełniają przeważające li-
cznie, małe, rodzinne gospodarstwa rolne o po-

5 Por. Tamże, s. 52.

Wykres 1: Powierzchnia wszystkich użytków rolnych w badanych gospodarstwach

wierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha⁶ (patrz: tabela poniżej).

Gospodarstw o powierzchni od 1,01 do 9,99 ha, które zostały zakwalifikowane do przedziału małych, rodzinnych gospodarstw, na przestrzeni wielu lat jest w Polsce najwięcej spośród gospodarstw wykazanych według stworzonej przez mnie klasyfikacji, z tym że w ostatnich latach możemy zauważyć ich niewielki spadek. Spowodowany jest on obniżką ogólnej liczby gospodarstw rolnych. Na przestrzeni lat 2004–2023 liczba gospodarstw rolnych ogółem

z malała o ponad połowę (57%), w tym liczba gospodarstw o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha spadła o 42%. Dowodzi to, że dynamika spadku analizowanych przez mnie gospodarstw w ostatnich latach jest niewielka. Warty uwagi jest fakt, iż gospodarstw małych jest najwięcej w skali kraju, jeśli przyjmiemy jako kryterium wyznaczania wielkości powierzchnię użytków rolnych. Jednak wyznacznikiem wielkości gospodarstw mogą być inne aspekty, np. aspekt finansowy. W takim przypadku nie każde gospodarstwo o powierzchni od 1,01 do 9,99 ha będzie gospodarstwem małym. Jak już wspominałam wcześniej, w aspekcie dochodowym gospodarstwo rolne jest obecnie gospodarstwem małym, jeśli średnioroczny dochód uzyskiwany z tytułu jego prowadzenia nie przekracza 13 000 euro, natomiast powierzchnia użytków rolnych ma jedynie pośredni wpływ na uzyskiwaną wielkość dochodu.

⁶ Por. J. Stoksik, *Formy pomocy unijnej dla rodzinnych gospodarstw rolnych w Polsce*, [w:] *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, red. P. Litwiniuk, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa 2015, s. 345.

Tabela 1: Gospodarstwa rolne według grup obszarowych w latach 2002–2023

Lata	Ogółem gospodarstw rolnych w Polsce	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych do 1 ha	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych do 1 ha w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce (w odsetkach)	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha – „małe, rodzinne gospodarstwa”	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha – „małych, rodzinnych gospodarstw” – w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce (w odsetkach)	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 10,00 ha – i więcej	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 10,00 ha – i więcej – w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce (w odsetkach)
2004	2 844 168	987 939	34,7	1 481 685	52,2	374 544	13,1
2005	2 733 364	946 679	34,6	1 420 954	52,0	365 731	13,4
2006	2 598 624	788 206	30,3	1 445 436	55,6	364 982	14,1
2007	2 579 178	771 134	29,9	1 437 026	55,7	371 020	14,4
2008	2 565 969	755 598	29,5	1 444 673	56,3	365 698	14,2
2009	2 501 337	731 734	29,3	1 400 876	55,9	368 727	14,8
2010	1 509 148	24 876	1,6	1 136 683	75,4	347 589	23,0
2011	1 656 701	38 163	2,3	1 261 496	76,1	357 042	21,6
2012	1 477 852	21 450	1,5	1 108 291	74,9	348 111	23,6
2013	1 429 006	34 375	2,4	1 048 067	73,4	346 564	24,2
2014	1 413 028	31 383	2,2	1 028 621	72,8	353 024	25,0
2015	1 409 649	27 621	2,0	1 029 612	73,1	352 416	24,9

Lata	Ogółem gospodarstw rolnych w Polsce	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych do 1 ha	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych do 1 ha w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce (w odsetkach)	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha – „małe, rodzinne gospodarstwa”	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha – „małych, rodzinnych gospodarstw” – w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce (w odsetkach)	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 10,00 ha – i więcej	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 10,00 ha – i więcej – w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce (w odsetkach)
2016	1 410 704	22 767	1,6	1 047 086	75,4	340 851	23,0
2017	1 405 664	20 518	1,5	1 028 643	73,2	356 504	25,3
2018	1 428 781	27 511	1,9	1 049 010	73,5	352 261	24,6
2019	1 409 400	27 800	2,0	1 032 397	73,3	349 222	24,8
2020	1 317 400	25 300	1,9	949 400	72,0	342 900	26,0
2023	1 232 600	24 400	2,0	872 300	70,8	335 700	27,3

2004, 2005, 2006 – RS 2007; **2007, 2008, 2009** – RS 2011; **2010, 2011, 2012** – RS 2013; **2013, 2014** – RS 2015; **2015** – RS 2016; **2016** – RS 2017; **2017, 2018** – RS 2019; **2019** – RS 2020; **2020** – RS 2022; **2023** – RS 2024.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 211; RS 2011, s. 97; RS 2013, s. 103; RS 2015, s. 107; RS 2016, s. 107; RS 2017, s. 107; RS 2019, s. 89; RS 2020, s. 89; RS 2022, s. 89; RS 2024, s. 89

Polska od 2004 roku uczestniczy w czterech okresach programowania Wspólnej Polityki Rolnej: 2004–2006, 2007–2013, 2014–2020, 2021–2027. Apogeum wdrażania środków unijnych w gospodarstwach rolnych nastąpił w latach 2007–2020. Gospodarstwa rolne małe powierzchniowo otrzymały w tym okresie największą pomoc – ich udział w strukturze gospodarstw rolnych w Polsce jest największy. W roku 2011 odsetek małych, rodzinnych gospodarstw wynosił aż 76,1% i osiągał szczyt, biorąc pod uwagę wszystkie gospodarstwa rolne w Polsce. Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha – małych, rodzinnych gospodarstw – w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce od roku 2004 do roku 2023 oscylował między 52 a 76,1% wszystkich gospodarstw, czyli w okresie tym liczba małych, rodzinnych gospodarstw stanowiła ponad połowę wszystkich gospodarstw.

Analizując przedmiotowe definicje, w których istotnym aspektem jest wielkość gospodarstwa rolnego, należy zwrócić uwagę, iż analizowana powierzchnia gruntów rolnych dotyczy tylko tych gruntów, które stanowią własność rolnika. Szczególnie w przypadku produkcji specjalistycznej nie należy uwzględniać dodatkowo gruntów dzierżawionych, ponieważ jest to produkcja dochodowa, ale wymagająca bardzo dużych nakładów.

W polskim ustawodawstwie, mimo rozwoju rolnictwa i procesu jego komercjalizacji, nie nastąpiło wyodrębnienie się przedsiębiorstwa rolnego jako kategorii prawnej. Nie stanowi to jednak przeszkody do wskazania ekonomicznych elementów pojęcia przedsiębiorstwa rolnego. W mojej ocenie mimo braku jasnych legislacyjnych rozstrzygnięć można również podjąć próbę określenia kierunku ewolucji i mówić o procesie kształtowania się kategorii ekonomicznej przedsiębiorstwa rolnego. Analizując różne ujęcia funkcjonalne gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa, można potraktować gospodarstwo rolne jako formę prowadzenia działalności rolniczej, czyli działalność rolniczą jako działalność gospodarczą, a rolnika jako przedsiębiorcę.

1.1.2. Wielowymiarowy aspekt definicji rolnika

W literaturze przedmiotu występuje wiele definicji rolnika. Rolnik stanowi jednostkę gospodarczą, wyodrębnioną pod względem organizacyjnym, ekonomicznym, prawnym, która wytwarza produkty i usługi rolnicze w celu ich sprzedaży. Przedstawiona powyżej jednostka gospodarcza to przedsiębiorstwo rolnicze, w którym wyodrębnić można strukturę majątku oraz źródła jego finansowania. Ich wielowymiarowa analiza, tak jak w przypadku przedsiębiorcy prowadzącego działalność gospodarczą, umożliwia

Tabela 2: Zestawienie uwarunkowań prawnych różnych aspektów definicyjnych rolnika

Lp.	Rolnik	Rolnik ryczałtowy	Producent rolny	Producent ekologiczny
1.	Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników	Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług	Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności	Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym
2.	Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych		Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich	
3.	Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego		Ustawa z dnia 10 marca 2006 r. o zwrocie podatku akcyzowego zawartego w cenie oleju napędowego wykorzystywanego do produkcji rolnej	

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu aktów prawnych

podejmowanie decyzji inwestycyjnych i finansowych, które z kolei wpływają na dochód. W przypadku przedsiębiorcy rolnego procesy decyzyjne podejmowane są w oparciu o specyfikę działalności operacyjnej, której podstawowym czynnikiem wytwórczym jest ziemia (obok pracy i kapitału)⁷.

W polskim prawie w zakresie rolnictwa obowiązują kilka niezależnych od siebie, różnych zakresowo definicji rolnika. W oczywisty sposób skutkuje to trudnością w określeniu, kto jest rolnikiem, w jaki sposób udzielać pomocy rolnikom, do kogo ją adresować itp. Pomimo powszechności występowania podmiotu rolnika i jego dominacji jako beneficjenta polityki rolnej, dotychczas nie wypracowano jednolitego określenia tego podmiotu. Zarówno w przypadku prowadzonych prac badawczych, jak i krajowego i unijnego ustawodawstwa, funkcjonuje wiele różnych definicji. W zależności od spraw, które regulują poszczególne ustawy, możemy w literaturze przedmiotu spotkać pojęcie rolnika różnie definiowane. W ustawodawstwie polskim jest ono zastępowane pojęciami rolnika ryczałtowego, producenta rolnego, producenta ekologicznego, a także rolnika indywidualnego.

Największym zakresem uregulowań prawnych objęty jest rolnik oraz producent rolny. Dokonując przeglądu literatury, można zauważyć, iż pojęcia te mają najwięcej aspektów definicyjnych. Pomimo iż wszystkie te definicje zawierają podobne elementy, to każda z nich została wprowadzona dla określonego, unikalnego celu.

Definicje rolnika w ustawach z zakresu rolnictwa zostały stworzone na potrzeby danej regulacji i składają się z elementów istotnych tylko dla danej ustawy. W ujęciu prawnym pojęcie rolnika definiowane jest przez trzy przytoczone powyżej ustawy, jedna z nich wyodrębnia pojęcie rolnika ryczałtowego, producenta rolnego definiują trzy, natomiast producenta ekologicznego – jedna.

Należy ponadto zauważyć, że zróżnicowany zakres definicji rolnika spowodowany jest również przepisami wynikającymi z prawa Unii Europejskiej (odmienne definiowanie tego pojęcia byłoby sprzeczne z tym właśnie prawem), a także celami, które mają osiągnąć poszczególne ustawy. Sformułowanie jednej definicji rolnika na użytek wszystkich bądź większości ustaw w zakresie rolnictwa jest niemożliwe, niepraktyczne i mogłoby spowodować trudności interpretacyjne z uwagi na odmienny zakres spraw, które regulują poszczególne ustawy. W polskim prawie współistnieje kilka definicji rolnika odnoszących się do kilku pojęć działalności rolniczej. Niestety nie pomaga to w jednoznacznym określeniu, kto jest rolnikiem i kto powinien korzystać z określonych uprawnień.

⁷ Por. D. Zawadzka, A. Strzelecka, E. Szafraniec-Siluta, *Majątek i źródła finansowania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006–2011 – ujęcia porównawcze*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia nr 59” 2013, nr 760, s. 385.

1.1.3. Charakterystyka rolnika indywidualnego

Rolnik w polskim ustawodawstwie może prowadzić działalność rolniczą samodzielnie, na własny rachunek; wówczas spotykamy się z pojęciem rolnika indywidualnego. Rolnicy indywidualni mogą się ze sobą łączyć, a po konsolidacji mogą przybierać postać Grup Producentów Rolnych i wypracowywać jeden wspólny dochód. Wówczas podmioty te nie prowadzą działalności rolniczej na indywidualny rachunek, tylko ekonomiczne dobro wspólne. Jednakże może zdarzyć się i tak, że rolnicy pomimo scalenia będą nadal pracować na własny rachunek ekonomiczny i osiągać swój indywidualny dochód. Dzieje się tak w przypadku, gdy wynik ekonomiczny indywidualnego gospodarstwa rolnego uniemożliwia mu np. samodzielne ubieganie się o kredyt czy dofinansowania unijne w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Wówczas na potrzeby złożenia wniosku o wsparcie finansowe indywidualni rolnicy dobierają się, tworząc i wskazując na jeden skonsolidowany dochód w roku bazowym, natomiast po otrzymaniu finansowania, korzystając z wspólnie zrealizowanej inwestycji, osiągają własne, indywidualne dochody. Spośród 100 objętych badaniem rolników tylko 15% jest w Grupie Producentów Rolnych (GPR) oraz tylko 13% planuje w przyszłości do niej dołączyć.

Rolnicy zostali także zapytani, czy planują realizować inwestycje wspólne z innymi gospodarstwami

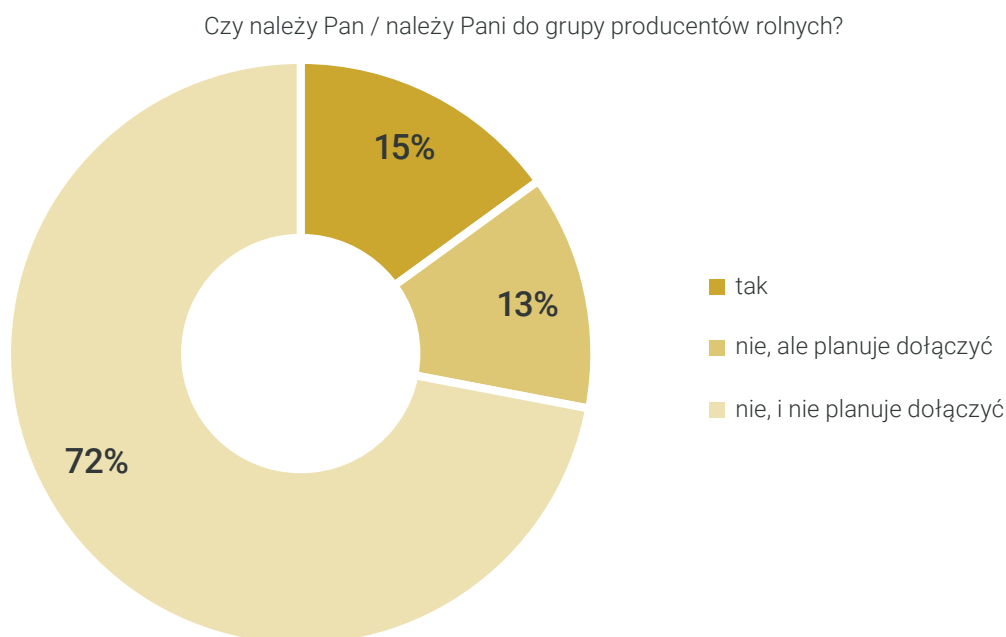
rolnymi, w tym z Grupami Producentów Rolnych. Tylko 8% ankietowanych rolników zadeklarowało inwestycje wspólne (wykres poniżej), pomimo że aż 75% badanych rolników planuje inwestycje w ciągu najbliższych 5 lat.

Z rolników, którzy planują inwestycje wspólne, zaledwie 2% będzie realizowało je w zakresie transformacji.

Autor niniejszego raportu uważa, że rolnik to podmiot gospodarczy, który wykonuje pracę zarobkową na posiadanych przez siebie użytkach rolnych. Skoro pracuje on indywidualnie, do definicji powinien być wprowadzony zakres obszaru użytków rolnych. Przyjęte przez Autora założenie dotyczy zakresu obszarowego rolnika indywidualnego i jest to powierzchnia od 1,01 do 9,99 ha użytków rolnych. Tylko przy przyjętych powyżej założeniach można analizować rolnika jako rolnika indywidualnego, czyli wykonującego działalność samodzielnie, indywidualnie, a gospodarstwo przez niego posiadane nazywać gospodarstwem indywidualnym. Zgodnie z przytoczoną definicją rolnicy indywidualni stanowią najliczniejszą grupę rolników.

Analiza ilości gospodarstw indywidualnych i wszystkich gospodarstw, które zostały przedstawione w tabeli w podrozdziale 1.1.1. sprowadza do wniosków, iż bez względu na to, czy ilość gospodarstw rolnych

Wykres 3: Uczestnictwo producentów rolnych w GPR

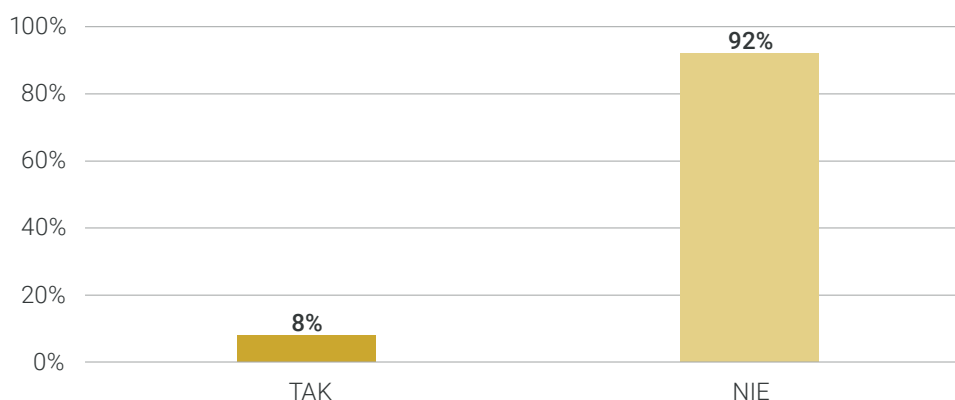

Źródło: opracowanie własne

Wykres 4: Inwestycje wspólne producentów rolnych

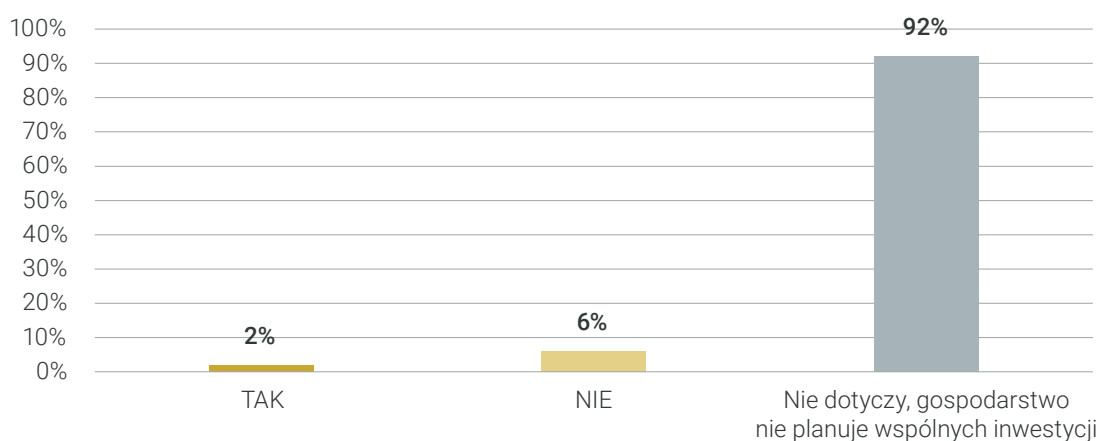
Czy gospodarstwo planuje realizować inwestycje wspólne z innymi gospodarstwami rolnymi, w tym z grupami producentów rolnych?

Źródło: opracowanie własne

Wykres 5: Inwestycje wspólne w zakresie transformacji energetycznej

Czy inwestycje wspólne będą dotyczyły transformacji energetycznej?

Źródło: opracowanie własne

analizujemy w ujęciu ogólnym, czy obliczenia zawęzamy do gospodarstw indywidualnych, to gospodarstw o powierzchni od 1,01 do 9,99 ha w Polsce jest najwięcej. Nawet jeśli widzimy spadek wszystkich gospodarstw indywidualnych w latach 2004–2023 o 57%, to należy zwrócić uwagę, że spadek małych gospodarstw wynosi tylko 41%. Dowodzi to, że gospodarstw indywidualnych o powierzchni od 1,01 do 9,99 ha w Polsce jest bardzo dużo w stosunku do pozostałych przedstawionych przeze mnie grup gospodarstw. Należy zaznaczyć, że to małe gospodarstwa rolne najbardziej odczuwają skutki niewystarczającego dostępu do finansowania zewnętrznego.

Według mnie pojęcie rolnika indywidualnego nabrało dużego znaczenia praktycznego i doniosłości prawnej dzięki ustawie z dnia 11 kwietnia 2003 r.

o kształtowaniu ustroju rolnego⁸ uchwalonej krótko przed podpisaniem Traktatu Akcesyjnego z intencją wprowadzania systemu kontroli obrotu nieruchomościami rolnymi, który zapewniałby państwu możliwość ochrony przed wykupywaniem gruntów rolnych przez cudzoziemców z Unii Europejskiej również po 30 kwietnia 2016 r.⁹ W art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego określono, że za rolnika indywidualnego uważa się osobę fizyczną będącą właścicie-

⁸ Por. Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2012 r. poz. 803 z późn. zm.).

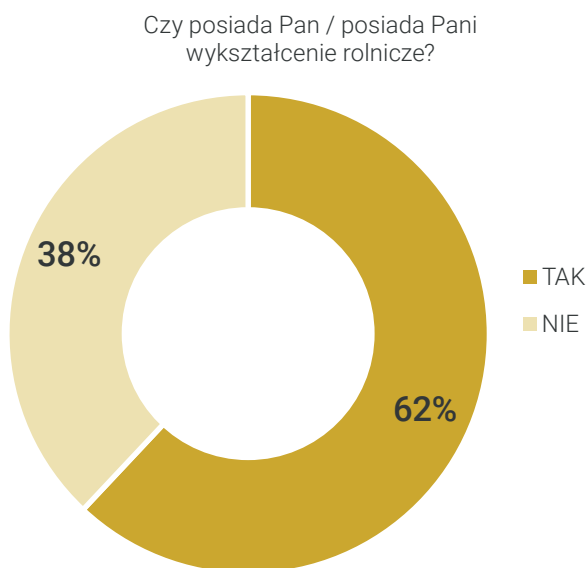
⁹ Por. B. Wierzbowski, *Rolnik indywidualny w polskim i unijnym systemie ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Prawne mechanizmy wspierania...*, dz. cyt., s. 367.

Tabela 3: Indywidualne gospodarstwa rolne według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2004–2023

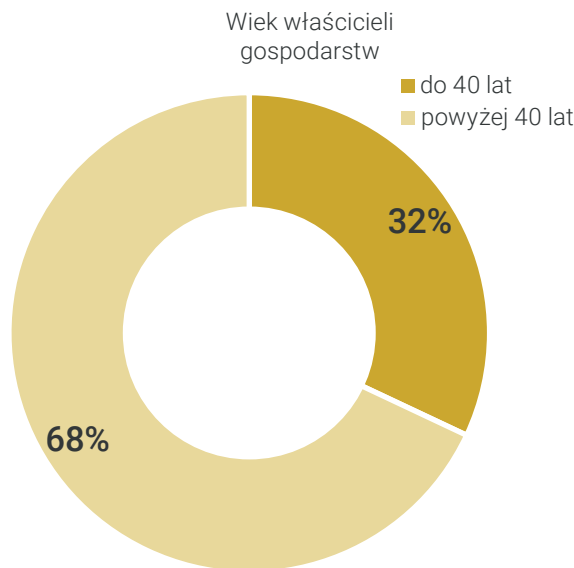
Lata	Ogółem	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych do 1 ha	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych do 1 ha w ogólnej liczbie gospodarstw (w odsetkach)	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha – „indywidualne gospodarstwa”	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 1,01 do 9,99 ha – „indywidualnych gospodarstw” – w ogólnej liczbie gospodarstw (w odsetkach)	Gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 10,00 ha – i więcej	Udział gospodarstw rolnych o powierzchni użytków rolnych od 10,00 ha – i więcej – w ogólnej liczbie gospodarstw (w odsetkach)
2004	2 839 664	987 887	34,8	1 480 896	52,2	370 881	13,0
2005	2 728 909	946 577	34,7	1 420 147	52,1	362 185	13,2
2006	2 594 579	788 184	30,4	1 444 790	55,6	361 605	14,0
2007	2 575 113	771 050	30,0	1 436 379	55,7	367 684	14,3
2008	2 562 085	755 575	29,5	1 444 094	56,3	362 416	14,2
2009	2 497 642	731 702	29,3	1 400 381	56,0	365 559	14,7
2010	1 504 971	24 744	1,6	1 136 095	75,5	344 132	22,9
2011	1 653 099	38 163	2,3	1 260 998	76,2	353 938	21,5
2012	1 474 343	21 450	1,5	1 107 813	75,1	345 078	23,4
2013	1 425 386	34 324	2,4	1 047 601	73,5	343 461	24,1
2014	1 408 856	31 211	2,2	1 028 102	73,0	349 543	24,8
2015	1 405 455	27 527	2,0	1 029 006	73,1	348 922	24,9
2016	1 406 575	22 642	1,6	1 046 472	74,4	337 461	24,0
2017	1 401 763	20 374	1,5	1 028 071	73,4	353 319	25,2
2018	1 425 055	27 390	1,9	1 048 488	73,6	349 178	14,5
2019	1 405 844	27 648	2,0	1 031 885	73,3	346 312	14,9
2020	1 309 924	25 035	1,9	946 858	72,3	338 031	25,8
2023	1 225 700	24 300	2,0	870 100	71,0	331 400	27,1

2004, 2005, 2006 – RS 2007; 2007, 2008, 2009 – RS 2011; 2010, 2011, 2012 – RS 2013; 2013, 2014 – RS 2015; 2015 – RS 2016; 2016 – RS 2017; 2017, 2018 – RS 2019; 2019 – RS 2020, 2020 – RS 2022, 2023 – RS 2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 211; RS 2011, s. 97; RS 2013, s. 103; RS 2015, s. 107; RS 2017, s. 107, RS 2019, s. 89; RS 2020, s. 89; RS 2022, s. 89; RS 2024, s. 89

Wykres 6: Rozkład liczby producentów rolnych według wieku

Źródło: opracowanie własne

Wykres 7: Rozkład liczby producentów rolnych według wykształcenia

Źródło: opracowanie własne

lem, użytkownikiem wieczystym, samoistnym posiadaczem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych¹⁰, których łączna powierzchnia użytków rolnych¹¹ nie przekracza 300 ha, posiadającą kwalifikacje rolnicze oraz co najmniej od 5 lat zamieszkałą w gminie, na obszarze której jest położona jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego i prowadzącą przez ten okres osobiście to gospodarstwo¹², które należy rozumieć w rozumieniu Kodeksu Cywilnego jako obszar nie mniejszy niż 1 ha użytków rolnych. Średnia powierzchnia użytków rolnych własnych wynikająca z przeprowadzonego badania kwestionariuszowego wynosi 14,36 ha, wykształcenie rolnicze posiada aż 62% badanych, średnia liczba lat prowadzenia gospodarstwa to 20,92, a w badanej próbie aż 89% rolników prowadzi gospodarstwo minimum 5 lat.

W badanej grupie aż 68% stanowią młodzi rolnicy (do 40 lat) i to oni obok małych gospodarstw rolnych

najbardziej odczuwają skutki niewystarczającego dostępu do finansowania zewnętrznego. W przypadku młodych rolników ponad 50% wszystkich wniosków zostało odrzuconych ze względu na ograniczenia w polityce banków, podczas gdy odsetek ten wynosi 32% w przypadku starszych rolników. Ponadto prawie 30% odrzuconych wniosków o finansowanie młodych rolników zostało również uznanych przez banki za „wysokiego ryzyka”, w porównaniu z 4% w przypadku starszych rolników.¹³

Pojęcie rolnika indywidualnego nie występuje natomiast w ustawie ubezpieczeń społecznych rolników. Ustawodawca, zarówno w tytule, jak i w treści ustawy, konsekwentnie posługuje się pojęciem rolnika, nie opatrując go jakąkolwiek przydawką. Przymiotnik *indywidualny* miała jeszcze poprzednio obowiązująca ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników¹⁴. We wcześniejszych latach na poziomie

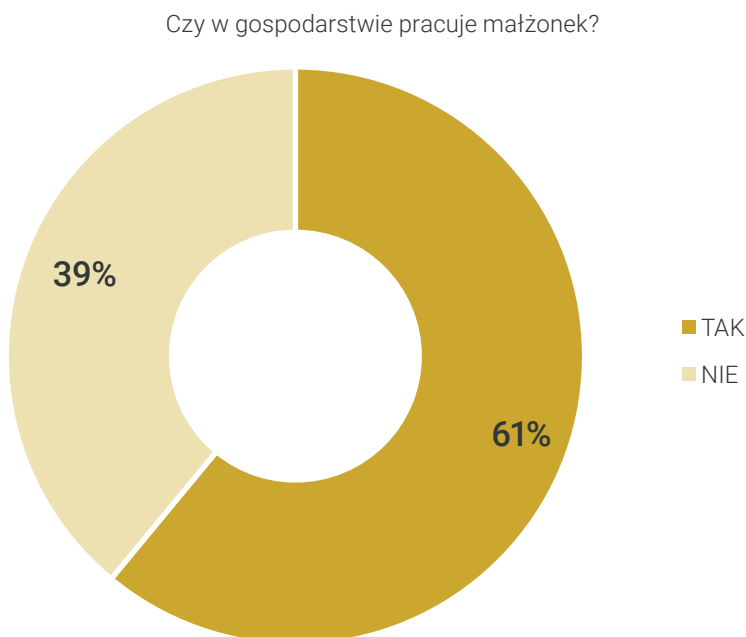
10 Za nieruchomość rolną należy rozumieć nieruchomość w rozumieniu kc, z wyłączeniem nieruchomości położonych na obszarach przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na inne cele niż rolnicze.

11 Użytki rolne to grunty orne, łąki trwałe, pastwiska trwałe, sady, grunty rolne zabudowane, grunty rolne pod stawami i rowami. Por. Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. z 2001 r. Nr 38 poz. 454).

12 Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2003 r. Nr 64 poz. 592 z późn. zm.).

13 Ankietę Komisja Europejska przeprowadziła wśród 6 550 rolników i 2 389 unijnych przedsiębiorstw rolno-spożywczych (MŚP). Por. KE, Survey on financial needs and access to finance of EU agricultural enterprises, October 2023, https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/AGRICULTURE%20Survey%20Report_2023_RTW.pdf (dostęp z dnia 23.04.2025 r.).

14 Por. Ustawa z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz.U. z 1989 r. Nr 24 poz. 133 ze zm.). W 1990 r. obowiązywała też będąca wynikiem obrad „Okrągłego Stołu” ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych (Dz.U. Nr 20 poz. 106 ze zm.), która nadal obowiązuje.

Wykres 8: Zaangażowanie współmałżonka w pracę w gospodarstwie

Źródło: opracowanie własne

konstytucyjnym indywidualne gospodarstwa rodzinne opatrywano dodatkowym kwalifikatorem *pracujących chłopów*¹⁵, zważając w ten sposób gwarancje konstytucyjne¹⁶.

Podejmując próbę charakterystyki rolnika indywidualnego, należy zwrócić przede wszystkim uwagę na zasadnicze funkcje rolnictwa i podmiotów w nim funkcjonujących w życiu społecznym oraz ekonomicznym. Funkcje te możemy podzielić na ekonomiczne i pozaekonomiczne. Wśród funkcji pozaekonomicznych możemy wskazać funkcję społeczną oraz przestrzenną¹⁷.

Funkcja ekonomiczna dotyczy produkcji produktów rolnych, które mają zaspokajać potrzeby żywienia rolników oraz innych członków społeczeństwa. Indywidualne gospodarstwa rolne mają produkować

żywność w odpowiednich ilościach oraz gatunku, a następnie dostarczać ją na rynek, gdzie w drodze wymiany handlowej jest ona przekazywana innym konsumentom. W ramach pełnionej funkcji ekonomicznej oczekuje się, aby indywidualne gospodarstwa rolne funkcjonowały jako dochodowe jednostki gospodarcze, przynoszące ich właścicielom oraz ich rodzinom godziwe dochody. Dlatego też indywidualne gospodarstwa rolne postrzegane są jako podmioty biorące aktywny udział w życiu gospodarczym¹⁸. Ekonomiczny aspekt rolnictwa oprócz produkcji żywności polega także na tym, że uczestniczy ono w tworzeniu dochodu narodowego, produkcji surowców dla innych sektorów gospodarki narodowej, tworzeniu rynków zbytu dla pozarolniczych jednostek gospodarczych, kształtowaniu równowagi rynkowej oraz w handlu zagranicznym.

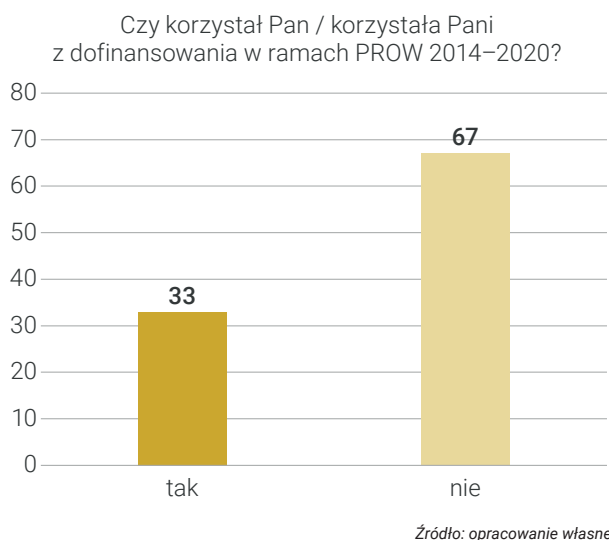
Pierwszą z funkcji pozaekonomicznych przypisaną rolnikowi indywidualnemu jest funkcja społeczna, która wiąże się ściśle z przedstawionymi powyżej oczekiwaniami ekonomicznymi i dochodowymi. Funkcja społeczna obejmuje zarówno niewielkie, indywidualne gospodarstwa rolne, jak i gospodarstwa dysponujące dużym kapitałem. Indywidualne gospodarstwa rolne mają tworzyć miejsca pracy, które pozwolą indywidualnym rolnikom oraz pozostałym

15 Por. Art. 15 Konstytucji PRL po zmianach dokonywanych ustawą z dnia 20 lipca 1983 r. (Dz.U. Nr 19 poz. 175). Przyjmowano powszechnie, że poza konstytucyjnymi gwarancjami trwałości pozostawały gospodarstwa, w których zatrudniano więcej – oraz na stałe – pracowników najemnych. Szerzej na ten temat: por. B. Wierzbowski, *Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju rolnego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Suwalsko-Mazurskiej im. Papieża Jana Pawła II w Suwałkach” 2005, nr 11, s. 26–27.

16 Por. B. Wierzbowski, *Rolnik indywidualny...*, dz. cyt., s. 367.

17 Por. M. Kucharczyk, *Organizacja pomiaru zysku w rodzinnych gospodarstwach rolnych*, „Master of Business Administration” 2009, nr 5/2009, s. 48.

18 Por. Tamże.

Wykres 9: Wykorzystanie środków PROW 2014–2020

członkom ich rodzin znaleźć zatrudnienie. Tymczasem gospodarstwo rolne zazwyczaj prowadzone jest przez rolnika oraz jego współmałżonka. Badania rolników indywidualnych w ramach niniejszego raportu wskazują, że aż 61% z nich pracuje wraz ze swymi współmałżonkami w gospodarstwie rolnym, które jest ich jedynym źródłem dochodu.

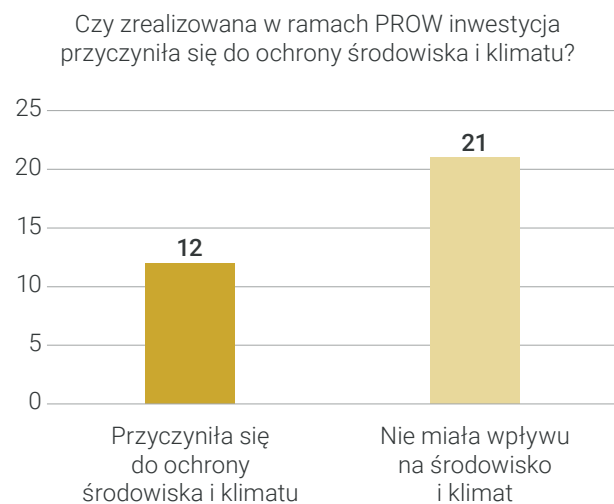
Wynagrodzenia osiągane z pracy rolników indywidualnych powinny przy tym zapewnić im możliwość utrzymania siebie oraz najbliższych¹⁹.

Obecnie rolnik indywidualny w ramach funkcji pozaekonomicznych pełni jeszcze jedną funkcję – funkcję przestrzenną. Wiąże się ona z aktywnym kształtowaniem krajobrazu geograficznego. Rolnicy indywidualni, prowadząc indywidualne gospodarstwa rolne, muszą mieć na uwadze dobro otoczenia²⁰.

Funkcje powierzone rolnikom indywidualnym są bardzo istotne w funkcjonowaniu poszczególnych państw. Ich działalność stała się centrum zainteresowania ekonomistów; dotyczy ono przede wszystkim działalności rodzinnych indywidualnych gospodarstw rolnych, które zarówno w Polsce, jak i w krajach Unii Europejskiej, stanowią podstawową formę funkcjonowania całego rolnictwa, gdyż tworzą najliczniejszą grupę. Dodatkowo jednym z priorytetów działalności banków oraz Unii Europejskiej

19 Por. Tamże.

20 Por. Tamże.

Wykres 10: Realizacja inwestycji wpływających na środowisko i klimat

i działającej w jej ramach Wspólnej Polityki Rolnej jest poprawa warunków życia rolników indywidualnych na wsi. Dlatego też w dokumentach poświęconych rolnikom indywidualnym bardzo często wskazuje się na potrzebę podnoszenia efektywności indywidualnych gospodarstw rolnych, poprawy jakości życia rolników indywidualnych oraz zapewnienia im godziwych dochodów, a także wspierania działań mogących poprawić stabilność rynków rolnych²¹.

Obecnie wskazuje się na jeszcze jedną funkcję, którą powierza się indywidualnym gospodarstwom rolnym. Jest to funkcja ekologiczna, która przejawia się w ochronie krajobrazu i szeroko rozumianego środowiska naturalnego. Ochrona natury i piękna krajobrazu nie zawsze była zgodna z interesem ekologicznym rolnika indywidualnego. Z drugiej jednak strony współczesny rozwój agroturystyki i agrobiznesu powoduje, że rolnik ma możliwość pozyskania dodatkowego źródła dochodu i staje się swoistym opiekunem swojego rodzinnego, indywidualnego gospodarstwa rolnego.

Na uwagę zasługuje fakt, iż indywidualne gospodarstwa rolne w ramach ubiegania się o dofinansowania unijne muszą rozważyć podjęcie inwestycji z zakresu ochrony środowiska, ponieważ są one dodatkowo punktowane w ramach dofinansowań unijnych. Spośród 100 rolników indywidualnych objętych badaniem 33 starało się o dofinansowanie unijne w ramach PROW, a tylko 12 (czyli ponad 36%

21 Por. Tamże.

wszystkich podmiotów aplikujących o środki unijne) zaplanowało inwestycje służące poprawie ochrony środowiska.

Znamiennym jest, że nieuwzględnienie inwestycji, która ma pozytywny wpływ na naturę, spowodowałoby niespełnienie minimalnego kryterium punktowego, umożliwiającego dostęp do środków unijnych.

Zarówno funkcje powierzone rolnikom indywidualnym, jak i potrzeba poprawy warunków życia ludności wiejskiej, powodują, że ważne jest uzyskiwanie informacji o dochodach rolników indywidualnych. Obecnie prowadzi się wiele prac mających doprowadzić do określenia sposobu pomiaru zysku osiąganego przez rolników indywidualnych. Rolnik indywidualny prowadzący indywidualne gospodarstwo rolne osiąga corocznie określony dochód. Jest to tzw. rzeczywisty dochód. Natomiast ten sam dochód zamieniany jest na różne wartości – dochody – w zależności od potrzeb wyliczania dochodowości.

Sposób funkcjonowania rolników indywidualnych charakteryzuje się zbiorem cech określających ich naturę, przez co stanowi jednocześnie wyzwanie dla rachunkowości. Natura rodzinnych, indywidualnych gospodarstw rolnych, czyli zbiór tych charakterystycznych cech, sprawia, że nie jest możliwe zastosowanie w ich rachunku ekonomicznym powszechnie obecnie funkcjonującego systemu rachunkowości memoriałowej, czyli nie jest możliwa ewidencja ogółu operacji przychodowych i kosztowych dotyczących danego okresu.

Podstawową cechą uniemożliwiającą zastosowanie systemu rachunkowości memoriałowej, a zarazem określającą naturę rolników indywidualnych, jest wspólne, rodzinne gospodarowanie. Rolnik, prowadząc gospodarstwo rolne i zarządzając nim, zarządza pośrednio własnością indywidualną. Na uwagę zasługuje fakt, iż zazwyczaj ta własność indywidualna przenoszona jest w drodze dziedziczenia, co ma istotny wpływ na wielkość posiadanego gospodarstwa oraz specjalizację jego produkcji. Indywidualne gospodarstwo rolne oprócz tego, że jest jedynym źródłem utrzymania rodziny rolniczej, jest także podstawowym miejscem pracy rolnika oraz innych członków jego rodziny. Uzyskiwany z niego dochód stanowi podstawowe i zazwyczaj jedyne źródło dochodów i utrzymania często wielopokoleniowej rodziny. *Farma jest głównym źródłem dochodu rodziny farmera; kierujący farmą lub członkowie jego rodziny wykonują większość funkcji kierowniczych i wyko-*

*nawczych, farma jest przedsiębiorstwem rodzinnym, w którym występuje dominacja rodzinnej pracy, własności i ryzyka...*²² Rolnik indywidualny prowadzi gospodarstwo na własne ryzyko.

1.1.4. Prawne i finansowe uwarunkowania prowadzenia działalności rolniczej w formie indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce

Pojęcie działalności rolniczej w formie indywidualnego gospodarstwa rolnego nie jest jednoznacznie prezentowane, podobnie jak pojęcie gospodarstwa rolnego i rolnika. W literaturze przedmiotu indywidualne gospodarstwo rolne utożsamiane jest bardzo często z gospodarstwem rodzinnym, natomiast indywidualna działalność rolnicza z działalnością gospodarstwa rodzinnego.

Podobnie jak w przypadku definicji rolnika, tak i przy analizie definicji działalności rolniczej nie mamy możliwości wskazania jednej, precyzyjnej definicji. W zakresie definicyjnym działalnością rolniczą większość aktów normatywnych nazywa procesy wytwórcze w rolnictwie, dlatego też jest ona bardzo często określana jako działalność wytwórcza, produkcja rolna.

Indywidualne gospodarstwo rolne definiowane jest najczęściej poprzez wskazywanie dwóch charakterystycznych cech, którymi są:

- praca w gospodarstwie rolnym właściciela i członków jego najbliższej rodziny,
- wykorzystanie osiąganych z gospodarstwa dochodów na potrzeby produkcyjne gospodarstwa i potrzeby bytowe członków rodziny.

Potrzeby te, mocno zróżnicowane, rozkładają się różnie w zależności od obszaru gospodarstwa oraz warunków, w jakich ono funkcjonuje. Jeżeli chodzi o prawną definicję indywidualnego gospodarstwa rodzinnego, to w prawodawstwie unijnym takiej brakuje.

Wraz z rozwojem gospodarczym i ekonomicznym Polski można zaobserwować również zmiany

²² F. Tomczak, *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2004, s. 117.

Tabela 4: Elementy specjalizacji w poszczególnym rodzaju działalności rolniczej

Podstawa prawna i podmiotowa	Rodzaj produkcji	Działalność szczegółowa w ramach rodzaju produkcji
Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym	roślinna	produkcja materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcja warzywnicza , roślin ozdobnych, grzybów uprawnych, sadownictwo
	zwierzęca	hodowla i produkcja materiału zarodkowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych, produkcja zwierzęca typu przemysłowego fermowego, chów i hodowla ryb
Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych	roślinna	produkcja materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcja warzywnicza gruntowa, szklarniowa i pod folią , produkcja roślin ozdobnych, grzybów uprawnych i sadownicza
	zwierzęca	hodowla i produkcja materiału zarodkowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych, produkcja zwierzęca typu przemysłowo-fermowego oraz hodowla ryb
Ustawa o VAT z dnia 11 marca 2004 r.	roślinna	produkcja materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcja warzywnicza, gruntowa, szklarniowa i pod folią , produkcja roślin ozdobnych, sadowniczych i grzybów uprawnych, a także uprawy w szklarniach i ogrzewanych tunelach foliowych, uprawy grzybów i ich grzybni, uprawy roślin in vitro, sprzedaż produktów gospodarki leśnej i łowieckiej, z wyjątkiem drewna okrągłego z drzew tropikalnych oraz bambusa, a także świadczenie usług rolniczych
	zwierzęca	produkcja zwierzęca typu przemysłowego lub fermowego oraz chów i hodowla ryb i innych organizmów żyjących w wodzie, fermowa hodowla i chów drobiu rzeźnego i nieśnego, wylęgarnie drobiu, hodowla i chów zwierząt futerkowych i laboratoryjnych, chów i hodowla dżdżownic, entomofagów i jedwabników, prowadzenie pasiek oraz chów i hodowla innych zwierząt poza gospodarstwem rolnym
Główny Urząd Statystyczny	roślinna	wszystkie uprawy rolne, warzywnictwo i ogrodnictwo, szkółkarstwo, hodowla i nasiennictwo roślin rolniczych i ogrodniczych oraz działalność polegająca na utrzymywaniu gruntów rolnych już niewykorzystywanych do celów produkcyjnych według zasad dobrej kultury rolnej – przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska, zgodnie z dopuszczalnymi normami
	zwierzęca	chów i hodowla zwierząt (bydła, owiec, kóz, koni, trzody chlewnej, drobiu, pszczoł, królików, zwierząt łownych utrzymywanych na rzeź itp.), produkcja surowych, nieprzetworzonych produktów zwierzęcych

Źródło: opracowanie własne na podstawie zgromadzonych ustaw podanych powyżej

w zakresie funkcjonowania indywidualnych gospodarstw rolnych. Zauważa się widoczny podział na dwie grupy, tj.:

- indywidualne gospodarstwa rolne dysponujące dużym kapitałem, niemające problemu z płynnością finansową, wytwarzające produkty na szeroką skalę;

- niewielkie indywidualne gospodarstwa, wytwarzające produkty na własne potrzeby, bez większych perspektyw w zakresie modernizacji i rozwoju.

Wśród badanych na potrzeby raportu gospodarstw 71% nie miało problemów z utrzymaniem płynności finansowej w ciągu ostatnich 5 lat, dlatego też

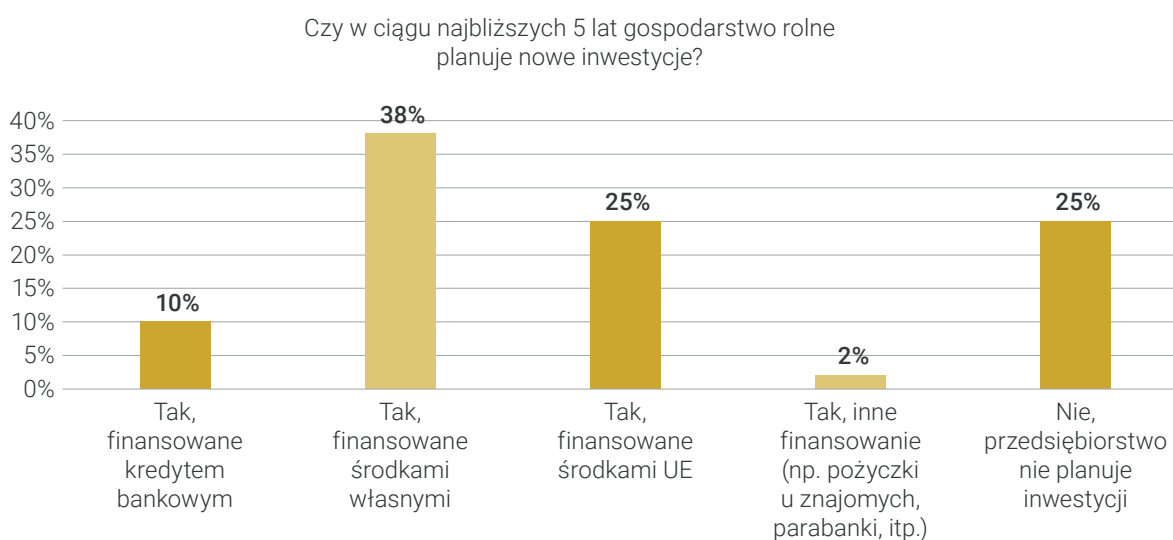

Wykres 11: Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące problemu z utrzymaniem płynności finansowej

Źródło: opracowanie własne

Wykres 12: Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące podejmowania nowych inwestycji

Źródło: opracowanie własne

aż 73% rolników planuje inwestycje w ciągu najbliższych 5 lat.

Grupa indywidualnych gospodarstw rolnych jest to szeroka grupa podmiotów prowadzących specyficzną działalność, dokładnie określoną i zdefiniowaną na potrzeby statystyki gospodarczej oraz z perspektywy przepisów prawnych.

Wskazując na prawne i finansowe uwarunkowania prowadzenia indywidualnych gospodarstw rolnych, należy uwzględnić normy i podmioty korygujące niedoskonałości mechanizmu rynkowego, w szczególności:

gólności: niedoskonałą konkurencję, niemobilność i niepodzielność czynników produkcji oraz asymetrię informacji. Wśród norm wyróżnia się psychologicznie uwarunkowane wzorce zachowań, ważne dla efektywności struktur wytwórczych w rolnictwie, m.in.: przedsiębiorczość, innowacyjność, skłonność do współpracy, poczucie wspólnoty, wiedzę agrotechniczną i znajomość rynków, a także normy prawne, wśród których najczęściej wskazuje się na:

- Ustawę o ustroju rolnym, grupach producenckich, giełdach towarowych, izbach rolniczych, organizacjach rolników, rentach strukturalnych;

- Legislacje dotyczące stabilizacji rynków rolnych;
- Legislacje określające kategorie kredytu i działalność banków;
- Legislacje określające funkcjonowanie Agencji Rynku Rolnego, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Ośrodków Doradztwa Rolniczego czy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
- Legislacje dotyczące funkcjonowania agencji pośredniczących w kontaktach rolnictwa z otoczeniem²³.

Nad prawnymi i finansowymi uwarunkowaniami prowadzenia indywidualnych gospodarstw rolnych czuwają instytucje stanowiące zestaw formalnych i nieformalnych zasad wraz z mechanizmami służącymi ich egzekwowaniu. Ich celem jest sterowanie jednostkowymi decyzjami podmiotów i tym samym ograniczanie niepewności związanej z prowadzeniem indywidualnych gospodarstw rolnych. Instytucje te wskazują, kto podejmuje decyzje, które działania są dozwolone, jakie procedury realizować, jakie informacje dostarczać oraz co podmiot otrzymuje w efekcie prowadzenia indywidualnego gospodarstwa rolnego. Instytucje zapewniają właściwą strukturę bodźców do podejmowania decyzji alokacyjnych²⁴.

W odniesieniu do podmiotów łagodzących zawodności rynku w sektorze rolnym najczęściej wskazuje się na następujące grupy instytucji:

- Instytucje zwiększające płynność i przejrzystość rynku ziemi (*land institutions*);
- Instytucje finansowe, ułatwiające producentom rolnym dostęp do kapitału i jego akumulację (*financial institutions*);
- Instytucje ułatwiające przenikanie postępu i wdrażanie nowych technologii produkcji rolnej (*technology and innovation institutions*)²⁵.

W praktyce powyższe trzy funkcje spełnia w rolnictwie krajów wysoko rozwiniętych integracja kontraktowa. Na poziomie mikroekonomicznym instytucje są tzw. strukturami kierowania lub strukturami instytucjonalnymi, w literaturze zagranicznej określanymi mianem *governance structures*. Definiuje się je jako wieloszczeblowe systemy powiązań umownych między podmiotami ekonomicznymi, określające podział uprawnień własnościowych i decyzyjnych do zasobów. Do podstawowych zmiennych, decydujących o złożoności tych struktur, należą szeroko rozumiane koszty transakcyjne.

Rozważania teoretyczne, związane z prawnymi i finansowymi uwarunkowaniami prowadzenia indywidualnych gospodarstw rolnych, dają podstawę do stwierdzenia, iż związki instytucjonalne w rolnictwie mają miejsce na trzech płaszczyznach poprzez:

- zachowawcze oddziaływanie otoczenia instytucjonalnego,
- innowacyjne oddziaływanie otoczenia instytucjonalnego,
- zintegrowane struktury kierowania, w których producenci realizują udział w marży przetwórczej w zamian za obniżkę kosztów transakcyjnych pozyskania produktu rolnego.

Nie wszyscy badacze literatury przedmiotu są zgodni co do tego, jaki cel stawiają przed sobą podmioty podejmujące działalność rolniczą w formie indywidualnych gospodarstw rolnych. Tak ważną problematykę badawczą podjął W. Ziętara. Badając przedsiębiorstwa rolne, stwierdził on, iż dążenie do maksymalnego zysku przestało być jedynym celem działalności rolnej; głównym jej celem jest za to dążenie do pewności i utrzymania własności oraz gospodarowanie wolne od ryzyka. Badacz wskazuje, że jedynie 32% ankietowanych gospodarstw uznało, iż ich główną intencją jest maksymalizacja zysku²⁶. Podobne wyniki uzyskał W. Ziętara w badaniach przeprowadzonych razem z E. Majewskim, z których wynika, iż pomimo braku zgodności co do głównego motywu podejmowania i prowadzenia działalności rolniczej, bez wątpienia w dłuższej perspektywie

23 Por. A. Grzelak, *Rola instytucji w obsłudze rolnictwa w Polsce – aspekty teoretyczne i praktyczne*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu”, nr 983, t. 1 „Agrobiznes 2003. Jakość jako podstawowy instrument konkurencyjności w agrobiznesie”, red. S. Urban, Wrocław 2003, s. 246–251.

24 Por. D. North, *Economic performance through time*, [w:] tegoż, *The American Economic Review*, Vol. 84, No. 3, American Economic Association, Nashville 1994, s. 359–367

25 Por. *World Development Report 2002. Building Institutions for Markets*, World Bank, New York: Oxford University Press 2002, s. 31–52.

26 Wyniki badań W. Ziętary znajdujące się w publikacji *System celów w państwowych przedsiębiorstwach rolniczych* przytaczam za: J. Franc-Dąbrowską, *Czynniki kształtujące wynik finansowy w przedsiębiorstwach rolnych*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, t. 97, z. 4, Warszawa 2010, s. 54.

czasu działalność musi być rentowna, czyli przynosić dochód²⁷. Z badań przeprowadzonych przez J. Franc-Dąbrowską w gospodarstwach rolnych wynika, iż obecnie podstawowym kryterium oceny ich sytuacji finansowej jest wartość zysku, czyli dochodu, natomiast celem podejmowanej działalności jest zapewnienie miejsca pracy sobie, członkom rodziny i współpracownikom²⁸.

1.2. Uwarunkowania podejmowania i prowadzenia wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych w Polsce

Gospodarstwo rolne jest podstawową i najstarszą jednostką wytwórczą w rolnictwie. Pełni ono zarówno funkcje produkcyjne, jak i pozaprodukcyjne w gospodarce i rozpatrywane jest w różnych aspektach. Niezależnie od warunków ekonomiczno-społecznych i rozwojowych, za najistotniejszą cechę tych jednostek uznaje się ich rodzinny charakter, co ma odzwierciedlenie w ścisłym związku gospodarstwa rolnego z gospodarstwem domowym. Podstawą ustroju rolnego w Polsce są gospodarstwa rodzinne, głównie specjalizujące się w danym rodzaju produkcji, czyli tzw. wyspecjalizowane gospodarstwa rolne. Wśród badanych gospodarstw są gospodarstwa trudniące się: uprawą warzyw pod osłonami (8%), warzyw w gruncie (14%), owoców (41%) oraz pozostałych upraw 85%.

Spośród badanych gospodarstw tylko 35% posiada zwierzęta.

Z zestawienia luki w finansowaniu według sektorów rolnictwa wynika, że w 2022 r. największy udział przypisuje się²⁹:

- produkcji zwierzęcej (30%),
- gospodarstwom rolnym uprawiającym rośliny inne niż wieloletnie (29%),
- gospodarstwom rolnym specjalizującym się w uprawach wieloletnich (18%),

- rolnictwu mieszanemu (16%),
- innej działalności rolniczej (7%).

Specjalizacja to nie tylko ograniczanie liczby gatunków czy rodzajów warzyw, ale również prowadzenie w gospodarstwie tylko niektórych etapów produkcji danej specjalizacji. Podstawowymi korzyściami specjalizacji są niższe koszty produkcji, wynikające z lepszego wykorzystania środków trwałych i większej wydajności pracy. W specjalistycznej produkcji możliwe są mniejsze nakłady pracy, a także mniejsze zużycie środków ochrony roślin, nawozów czy nasion ze względu na precyzyjniejsze ich stosowanie. Większa wydajność pracy wynika z mechanizacji, większej wprawy pracowników lub domowników oraz lepszej i łatwiejszej organizacji. Precyzyjne sterowanie produkcją jest bardzo trudne przy nieukierunkowanej uprawie dużej liczby gatunków. Specjalizacja umożliwia nie tylko uzyskanie dużego plonu o dobrej jakości, ale także dostarczanie produktów na rynek w terminie, co pozwala na pewną sprzedaż i uzyskanie dobrej ceny³⁰.

Wzrost stopnia specjalizacji gospodarstw, niezależnie od korzyści ekonomicznych wynikających z większej skali produkcji, jej jakości i wyższych cen, wywołuje również pewne skutki negatywne, takie jak:

- wzrost ryzyka rynkowego i produkcyjnego,
- nierównomierne wykorzystanie pracy,
- niepełne wykorzystanie ziemi.

Prowadził także do ograniczenia bioróżnorodności i naruszenia równowagi ekologicznej, na co początkowo nie zwracano uwagi. Zwiększanie stopnia specjalizacji gospodarstw wiązało się najczęściej ze wzrostem poziomu intensywności produkcji, co prowadziło w efekcie do szkodliwego obciążenia środowiska przyrodniczego³¹.

Istota wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych to nie tylko ograniczona liczba gatunków i duża skala produkcji, ale nowoczesne wyposażenie, in-

27 Wyniki badań E. Majewskiego i W. Ziętary znajdujące się w publikacji *System celów w rolniczych gospodarstwach rodzinnych* przytaczam za: J. Franc-Dąbrowską, *Czynniki...*, dz. cyt., s. 54.

28 Por. J. Franc-Dąbrowska, *Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarowania zyskiem w przedsiębiorstwach rolniczych*, „Rozprawy Naukowe i Monografie”, nr 365, Wydawnictwo Naukowe SGGW, Warszawa 2010, s. 207, 220.

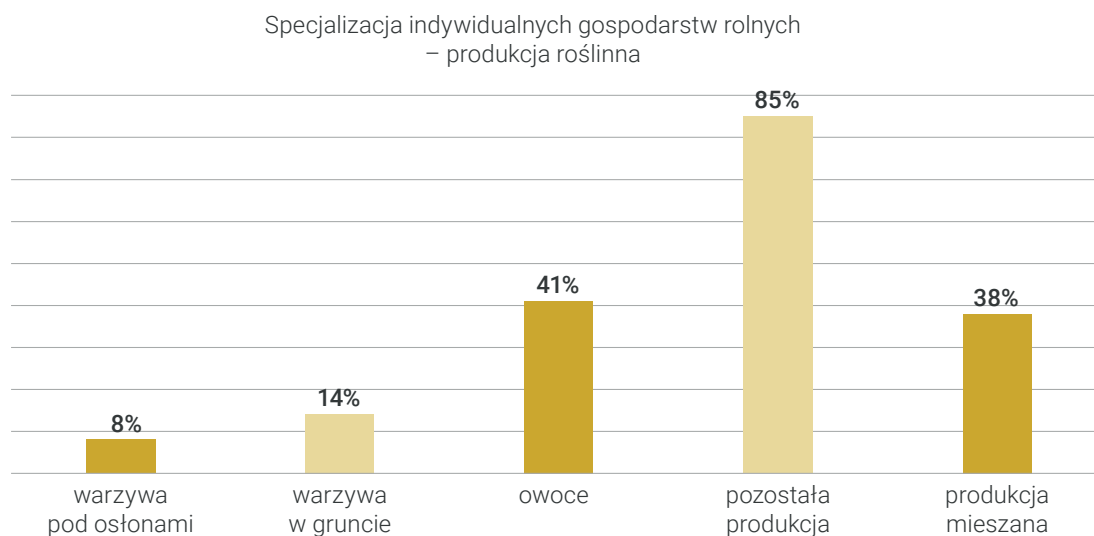
29 Por. KE, *Survey on financial needs...*, dz. cyt.

30 Por. *Ogólna uprawa warzyw*, red. M. Knaflowski, PWRiL, Poznań 2007, s. 19.

31 Wyniki badań T. Brinkmanna przytaczam za: W. Ziętara, *Koncentracja i specjalizacja gospodarstw rolniczych w procesie integracji z Unią Europejską*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2014, nr. 14(29), z. 1, s. 158.

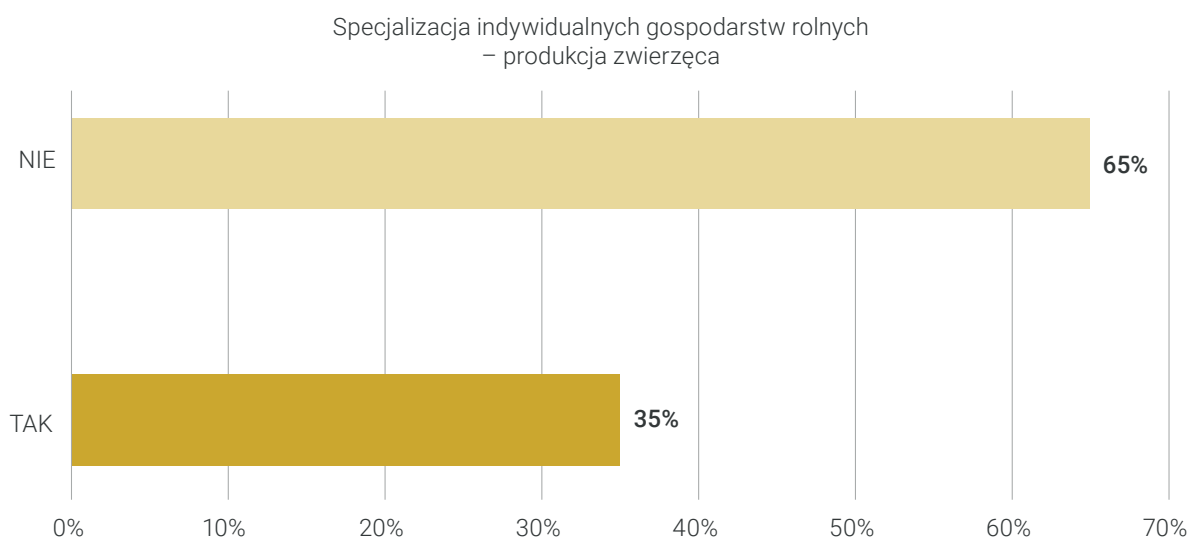

Wykres 13: Rozkład specjalizacji w gospodarstwach rolnych – produkcja roślinna

Źródło: opracowanie własne

Wykres 14: Specjalizacja w gospodarstwach rolnych – produkcja zwierzęca

Źródło: opracowanie własne

westowanie w nowoczesne technologie i ogólnie wysoki poziom produkcji. Kierownictwo takiego gospodarstwa zazwyczaj posiada wysokie kwalifikacje. Ponadto gospodarstwa specjalistyczne mają dobrą organizację pracy oraz dobrze zorganizowany i zabezpieczony zbył. Produkcja jest dostosowana do wymagań rynku i umożliwia współpracę w tym zakresie z dużymi odbiorcami, np. sieciami supermarketów wymagającymi dużych ilości warzyw o wysokiej jakości, ciągłości dostaw i ich terminowości. Do najważniejszych negatywnych stron specjalizacji należą problemy z płodozmianem oraz z nierównomiernym rozłożeniem za-

potrzebowania na robociznę, związanym przede wszystkim ze zbiorami³².

Czynnikami bezpośrednio sprzyjającymi podejmowaniu wyspecjalizowanej produkcji są zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne. Czynniki zewnętrzne to przede wszystkim czynniki finansowe, takie jak kredyty, płatności bezpośrednie i dofinansowania unijne, oraz czynniki pozafinansowe, do których możemy zaliczyć politykę banków, Unii

32 Por. Ogólna uprawa warzyw..., dz. cyt., s. 19.

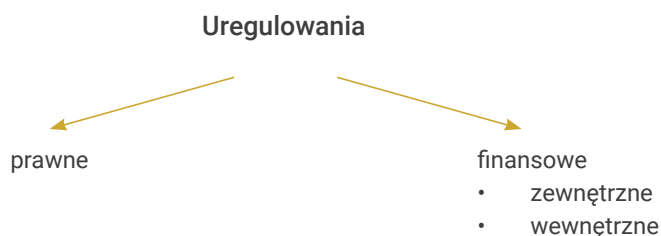
Europejskiej i interwencjonizm rolny. Do czynników wewnętrznych, które sprzyjają podejmowaniu działalności rolniczej wyspecjalizowanej, zaliczymy przede wszystkim zasoby pieniężne niezbędne do uruchomienia produkcji (czynniki finansowe) oraz jakość gleb, specjalistyczną wiedzę, siłę roboczą, park maszynowy i inne (czynniki pozafinansowe).

Z kolei uregulowania rozwoju wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych można podzielić na prawne i finansowe. Uregulowania prawne dotyczą zakresu

legislacyjno-ustawowego, natomiast wśród uregulowań finansowych możemy wyróżnić uregulowania zewnętrzne i wewnętrzne.

Uregulowania finansowe zewnętrzne na poziomie Polski dotyczą interwencjonizmu rolnego, natomiast na poziomie Unii Europejskiej – priorytetów Wspólnej Polityki Rolnej. Uregulowania finansowe wewnętrzne opierają się przede wszystkim na sytuacji finansowej indywidualnego gospodarstwa rolnego.

Rysunek 2: Podział uregulowania rozwoju wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych

Źródło: opracowanie własne

Rozdział 2. Analiza finansowych determinant dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych

2.1. Teoretyczny aspekt dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych

2.1.1. Wieloaspektowe ujęcie dochodu w teorii ekonomii i finansów

Dochód jako środek zaspokojenia potrzeb oraz fundamentalny motyw działalności gospodarczej ludności stanowi przedmiot żywego zainteresowania społecznego. Jednocześnie jednoznaczne zdefiniowanie pojęcia *dochód* nie jest łatwe. W literaturze przedmiotu funkcjonują – oprócz pojęcia *dochodu* – takie terminy jak *dochód rozporządzalny* i *dochód podatkowy*. Każdy z nich interpretowany jest indywidualnie w zależności od ujęcia.

W opinii badaczy problemy z jednoznacznym zdefiniowaniem pojęcia dochodu wiążą się z tym, że jest ono pojęciem abstrakcyjnym³³. Ponadto dochodem nazywamy tylko te możliwości konsumpcji, którymi możemy rozporządzać bez naruszenia majątku – zapasu dóbr posiadanych w chwili rozpoczęcia okresu branego pod uwagę³⁴. W sensie prawnym z kolei jest to kategoria umowna³⁵.

W ujęciu encyklopedycznym hasło *dochód* definiowane jest jako *wszelkie wpływy, zarówno w formie pieniężnej, jak i w naturze, jakie dana jednostka gospodarcza otrzymuje w pewnym okresie*³⁶. Przytoczona powyżej definicja jest zbieżna z definicją dochodu w ekonomii, gdzie stanowi on dodatni rezultat zastosowania w procesie gospodarowania czynników wytwórczych, takich jak praca, ziemia, kapitał. W literaturze ekonomicznej wskazuje się, że dochód w ujęciu najbardziej ogólnym to nadwyżka

przychodów nad kosztami ich uzyskania w określonym czasie, czyli wszystkie wpływy osiągnięte przez jednostkę gospodarującą w określonym czasie po odjęciu wszystkich kosztów ich uzyskania. Z kolei przedstawiona powyżej definicja encyklopedyczna pomija wszelkie koszty uzyskania dochodu. Dochód odzwierciedla nadwyżkę ekonomiczną uzyskaną przez dany podmiot w wyniku dokonywania przez niego określonych czynności, która służy zaspokojeniu jego potrzeb konsumpcyjnych oraz realizacji celów inwestycyjnych. Jednak warto zauważyć, że dochód, zarówno w ujęciu encyklopedycznym, jak i ekonomicznym, jest materialną podstawą egzystencji każdej jednostki gospodarczej i społecznej³⁷.

Na potrzeby opracowań statystycznych w badaniu budżetów gospodarstw domowych przeprowadzanym corocznie przez Główny Urząd Statystyczny pojęcie dochodu definiuje się z kolei jako dochód rozporządzalny.

Dochód rozporządzalny to *suma bieżących dochodów gospodarstwa domowego z poszczególnych źródeł pomniejszona o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika (od dochodów z pracy najemnej oraz od niektórych świadczeń z ubezpieczenia społecznego i pozostałych świadczeń społecznych), o podatki od dochodów z własności, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawicieli wolnych zawodów i osób użytkujących gospodarstwo indywidualne w rolnictwie oraz o składki na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne*³⁸. Dochód rozporządzalny jest więc czystym dochodem, jaki ma dane gospodarstwo domowe do dyspozycji – jest dochodem brutto pomniejszonym o zaliczki na podatek dochodowy oraz wszelkiego ro-

Tabela 5: Ujęcia definicyjne dochodu

	dochód	dochód rozporządzalny	dochód podatkowy
1.	ujęcie encyklopedyczne	ujęcie GUS	ujęcie finansowe
2.	ujęcie ekonomiczne		

Źródło: opracowanie własne

33 Por. A. Krzyżanowski, *Nauka skarbowości*, Wydawnictwo Fiszer i Majewski, Poznań 1932, s. 120.

34 Por. Tamże, s. 242.

35 Por. R. Mastalski, *Kierunki zmian ogólnego prawa podatkowego*, „Głosa” 1995, nr 1, s. 3–7.

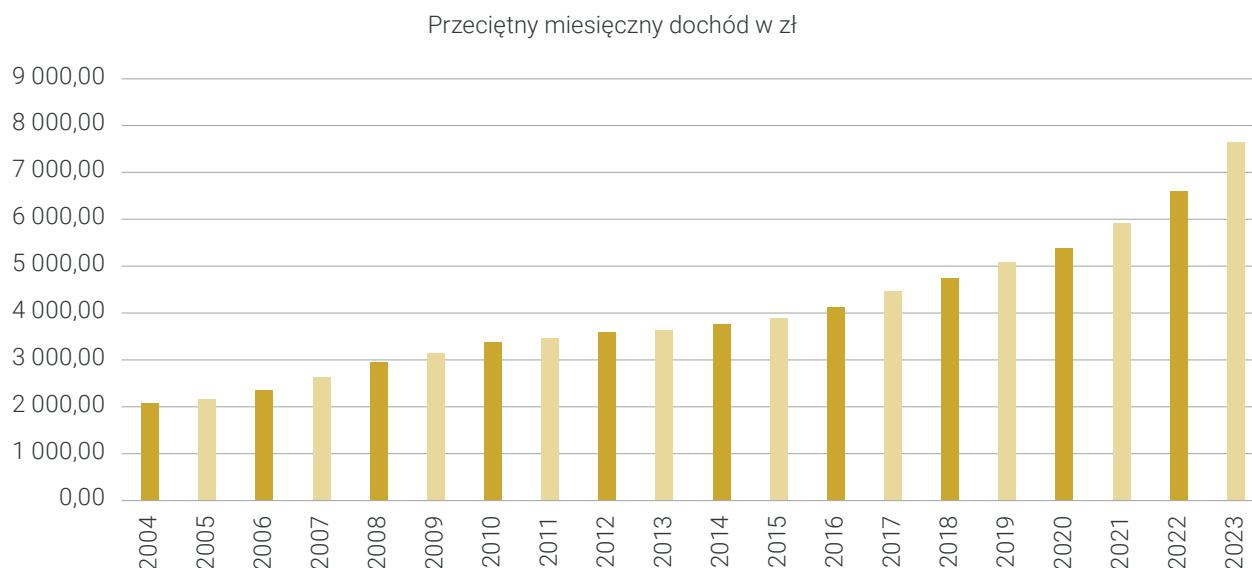
36 *Encyklopedia powszechna PWN*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1987, s. 167.

37 Por. J. Pawłowska-Tyszko, M. Soliwoda, *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*, nr 121, Program Wieloletni 2011–2014. *Konkurencyjność polskiej gospodarki żywnościowej w warunkach globalizacji i integracji europejskiej*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014, s. 13–14.

38 *Budżety gospodarstw domowych w 2015 r.*, GUS, Warszawa 2016, s. 15, 18–22.

Wykres 15: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych na 1 gospodarstwo domowe w latach 2004–2023 (w zł)

2004, 2005, 2006 – RS 2007; 2007, 2008 – RS 2011; 2009, 2010, 2011 – RS 2013; 2012, 2013, 2014 – RS 2015; 2015 – RS 2016; 2016 – RS 2017; 2017, 2018 – RS 2019; 2019, 2020, 2021, 2022 – RS 2023; 2023 – RS 2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 150; RS 2011, s. 150; RS 2013, s. 222; RS 2015, s. 224; RS 2016, s. 224; RS 2017, s. 242; RS 2019, s. 202; RS 2023, s. 196; RS 2024, s. 196

dzaju składki na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne. Dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego wykazuje tendencję wzrostową.

Z analizowanych danych wynika, że po wejściu Polski do Unii Europejskiej w całym badanym okresie przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych miał tendencję rosnącą. W ujęciu bezwzględnym dochód zwiększył się z poziomu 2 081,97 zł w roku 2004 do poziomu 7 648,04 zł w roku 2023. Średnie roczne tempo wzrostu przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach domowych rok do roku wyniosło 7,15%, zaś w stosunku do roku bazowego 2004 – 99,58%.

W skład dochodu rozporządzalnego wchodzi zatem *dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne (towary i usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie bądź prowadzonej działalności gospodarczej na własny rachunek) oraz towary i usługi otrzymane nieodpłatnie. Dochód rozporządzalny przeznaczony jest na wydatki oraz przyrost oszczędności*³⁹. Na dochód rozporządzalny składają się⁴⁰:

- *dochód z pracy najemnej*⁴¹,
- *dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie*⁴²,

41 Obejmuje wszystkie dochody uzyskiwane z tytułu pracy najemnej, w tym: wynagrodzenie za pracę, zasiłki chorobowe (pobrane w czasie trwania stosunku pracy), wyrównawcze, opiekuńcze, dochody w formie niepieniężnej (opłacone przez pracodawcę), np.: wartość usług związanych z korzystaniem z mieszkania służbowego, z samochodu służbowego do celów prywatnych, dopłaty do biletów na środki transportu publicznego, kwoty uzyskane z Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych, odprawy wypłacone osobom przechodzącym na emeryturę lub zwolnionym. Dochód z pracy najemnej obejmuje dochody uzyskane we wszystkich miejscach pracy danego członka gospodarstwa domowego, niezależnie od długości trwania okresu pracy i rodzaju umowy. [Tamże].

42 Jest to różnica między wartością sprzedaży produkcji rolnej (w tym spożyciem naturalnym) i dopłatami związanymi z użytkowaniem gospodarstwa rolnego a bieżącymi nakładami poniesionymi na produkcję rolną i podatkami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Do gospodarstw indywidualnych w rolnictwie zalicza się: gospodarstwa indywidualne, tj. gospodarstwa o powierzchni powyżej 1,0 ha użytków rolnych prowadzone na gruntach własnych i nie własnych, gospodarstwa indywidualne o powierzchni do 1 ha (włącznie) użytków rolnych (w tym działki służbowe), właścicieli zwierząt gospodarskich nieposiadających użytków rolnych. Definicja gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie nie jest jednoznaczna z definicją stosowaną w Roczniku Statystycznym Rzeczypospolitej (dział Rolnictwo, Łowiectwo i Leśnictwo). O przynależności do grupy rolników decyduje wyłącznie przeważający dochód, osiągany przez badane gospodarstwo domowe z tytułu prowadzenia gospodarstwa indywidualnego (skala produkcji nie jest bezpośrednio brana pod uwagę). [Tamże].

39 Budżety gospodarstw domowych..., dz. cyt., s. 15, 18–22.

40 Por. Tamże.

Tabela 6: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych na 1 gospodarstwo domowe w latach 2004–2023 – analiza pozioma (w %)

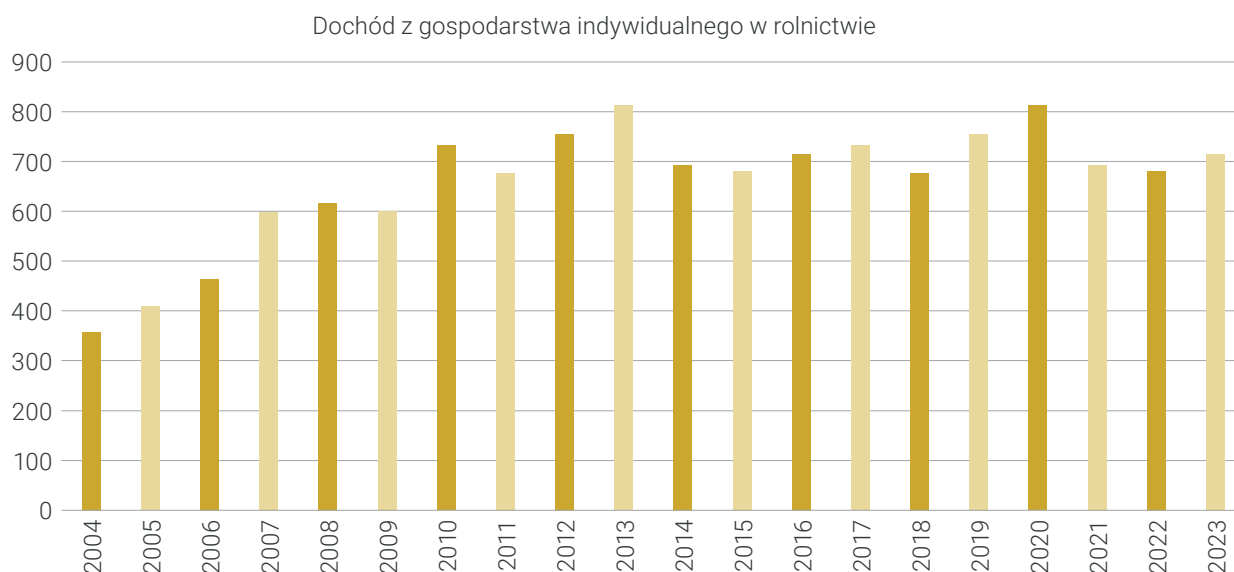
Rok	Przeciętny miesięczny dochód w zł	100 = rok poprzedni	100 = rok 2004
2004	2 081,97	x	100
2005	2 155,69	103,54	103,54
2006	2 360,43	109,50	113,37
2007	2 627,15	111,30	126,19
2008	2 958,09	112,60	142,08
2009	3 152,91	106,59	151,44
2010	3 375,33	107,05	162,12
2011	3 471,60	102,85	166,75
2012	3 586,35	103,31	172,26
2013	3 647,03	101,69	175,17
2014	3 763,55	103,19	180,77
2015	3 885,36	103,24	186,62
2016	4 129,06	106,27	198,32
2017	4 473,17	108,33	214,85
2018	4 740,34	105,97	227,69
2019	5 092,92	107,44	244,62
2020	5 375,15	105,54	258,18
2021	5 913,00	110,01	284,01
2022	6 594,03	111,52	316,72
2023	7 648,04	115,98	367,35
średnia	4 051,56	107,15	199,58

2004, 2005, 2006 – RS 2007; 2007, 2008 – RS 2009; 2009, 2010, 2011 – RS 2012; 2012, 2013, 2014 – RS 2015; 2015, 2016 – RS 2017; 2017, 2018 – RS 2019; 2019, 2020, 2021, 2022 – RS 2023; 2023 – RS 2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 150; RS 2009, s. 210; RS 2012, s. 246; RS 2015, s. 224; RS 2017, s. 242; RS 2019, s. 202; RS 2023, s. 196; RS 2024, s. 196

Wykres 16: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie na 1 osobę w gospodarstwie w latach 2004–2023 (w zł)

Źródło: opracowanie własne

- dochód z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem indywidualnym w rolnictwie, z wykonywania wolnego zawodu⁴³,
- dochód z tytułu własności⁴⁴,
- dochód z wynajmu nieruchomości⁴⁵,
- świadczenia z ubezpieczeń społecznych (w tym emerytury i renty)⁴⁶,
- pozostałe świadczenia społeczne (w tym świadczenia rodzinne)⁴⁷,
- pozostały dochód, w tym dary i alimenty⁴⁸.

Wykres 16 i tabela 7 pokazują, jak w analizowanym okresie zmieniał się przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny z gospodarstwa indywidualnego, przypadający na 1 osobę w gospodarstwie.

Z analizowanych danych wynika, że po wejściu Polski do Unii Europejskiej w całym badanym okresie przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny z gospodarstwa indywidualnego na 1 osobę w gospodarstwie od 2010 r. kształtował się na poziomie powyżej średniej wieloletniej (659,05 zł). W ujęciu bezwzględnym dochód zwiększył się z poziomu 356,92 zł w roku 2004 do poziomu 715,82 zł w roku 2023, co dało wzrost na poziomie 100,06%. Średnie roczne tempo wzrostu przeciętnego miesięcznego

43 Obejmuje część dochodu uzyskanego z prowadzonej działalności gospodarczej na własny rachunek poza gospodarstwem indywidualnym w rolnictwie i wykonywania wolnego zawodu, jaka została przeznaczona na pozyskanie towarów i usług konsumpcyjnych oraz na inwestycje o charakterze mieszkaniowym (np. budowa domu mieszkalnego, zakup mieszkania) i oszczędności na potrzeby gospodarstwa domowego. Uzyskany dochód z pracy na własny rachunek może być w formie pieniężnej jak i niepieniężnej (spożycie naturalne). [Tamże].

44 Obejmuje wartość odsetek od lokat, bonów skarbowych, obligacji, udzielonych pożyczek oraz udziałów w zyskach przedsiębiorstw. [Tamże].

45 Obejmuje dochód brutto (przychody minus nakłady) pochodzący z wynajmu lokali mieszkalnych, garaży i innych budynków niezwiązanych z prowadzoną działalnością gospodarczą oraz dochód z wynajmu ziemi. [Tamże].

46 Obejmują świadczenia otrzymane przez osoby ubezpieczone oraz ich rodziny, wynikające z faktu ubezpieczenia się w funduszu ubezpieczeń społecznych. Są to emerytury, renty strukturalne za przekazane gospodarstwo rolne, świadczenia o charakterze rent tj. renty z tytułu niezdolności do pracy, szkoleniowe, renty przyznane rolnikom indywidualnym (bez rent socjalnych), renty rodzinne, świadczenia rehabilitacyjne oraz zasiłki, w tym macierzyńskie, pogrzebowe i chorobowe (po ustaniu stosunku pracy). Do świadczeń z ubezpieczeń społecznych zaliczane są także emerytury i renty przyznane byłym żołnierzom zawodowym oraz byłym funkcjonariuszom i członkom ich rodzin przez odpowiednie resorty. [Tamże].

47 Obejmują świadczenia finansowane z budżetu państwa bądź gmin, ze specjalnych funduszy, jak również towary i usługi otrzymane od instytucji niekomercyjnych. Są to przede wszystkim zasiłki rodzinne, dodatki do zasiłków rodzinnych, świadczenie pielęgnacyjne, zasiłki pielęgnacyjne, dodatki mieszkaniowe, świadczenia pieniężne i niepieniężne udzielone na podstawie ustawy o pomocy społecznej, renty socjalne, stypendia, jak również zasiłki dla bezrobotnych i inne świadczenia z Funduszu Pracy oraz zasiłki i świadczenia przedemerytalne. [Tamże].

48 Obejmuje odszkodowania wypłacane przez instytucje ubezpieczeniowe, dary i alimenty otrzymane od innych gospodarstw domowych, wygrane w grach hazardowych i loteryjnych oraz pozostałe rodzaje dochodów. [Tamże].

Tabela 7: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie na 1 osobę w gospodarstwie w latach 2004–2023 (w %) – analiza pozioma

Rok	Dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	100 = rok poprzedni	100 = rok 2004
2004	356,92	x	100
2005	408,45	114,4	114,4
2006	464,84	113,8	130,2
2007	598,97	128,9	167,8
2008	616,7	103,0	172,8
2009	600,8	97,4	168,3
2010	732,01	121,8	205,1
2011	677,15	92,5	189,7
2012	755,24	111,5	211,6
2013	812,89	107,6	227,8
2014	692,79	85,2	194,1
2015	681,28	98,3	190,9
2016	715,82	105,1	200,6
2017	732,01	121,8	205,1
2018	677,15	92,5	189,7
2019	755,24	111,5	211,6
2020	812,89	107,6	227,8
2021	692,79	85,2	194,1
2022	681,28	98,3	190,9
2023	715,82	105,1	200,6
średnia	659,05	105,3	189,1

2004, 2005, 2006 – RS 2007; 2007, 2008 – RS 2009; 2009, 2010, 2011 – RS 2012; 2012, 2013, 2014 – RS 2015; 2015, 2016 – RS 2017; 2017, 2018 – RS 2019; 2019, 2020, 2021, 2022 – RS 2023; 2023 – RS 2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 150; RS 2009, s. 210; RS 2012, s. 246; RS 2015, s. 224; RS 2017, s. 242; RS 2019, s. 202; RS 2023, s. 196; RS 2024, s. 196

dochodu rozporządzalnego w gospodarstwie indywidualnym rok do roku wyniosło 5,3%, zaś w stosunku do roku wejścia Polski do UE – 89,1%.

Reasumując, dochód rozporządzalny jest to suma bieżących dochodów gospodarstwa domowego z poszczególnych źródeł pomniejszona o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika (od dochodów z pracy najemnej oraz od niektórych świadczeń ubezpieczenia społecznego i pozostałych świadczeń społecznych), o podatki od dochodów z własności, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawicieli wolnych zawodów i osób użytkujących gospodarstwo indywidualne w rolnictwie, oraz o składki na ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.

W skład dochodu rozporządzalnego wchodzi dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne (towary i usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z indywidualnego gospodarstwa rolnego w rolnictwie bądź prowadzonej działalności gospodarczej na własny rachunek) oraz towary i usługi otrzymane nieodpłatnie. Dochód rozporządzalny przeznaczony jest na wydatki oraz przyrost oszczędności.

Z kolei w ustawie o rachunkowości pojęcie dochodu nie funkcjonuje. W ujęciu finansowym dochód będzie rozumiany przez pryzmat dochodu podatkowego. W sprawozdawczości finansowej kluczową kategorią wynikową dochodu podatkowego jest zysk (strata) netto. W ustawie o rachunkowości jest zatem mowa o:

- przychodach i zyskach – *rozumie się przez to uprawdopodobnione powstanie w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zwiększenia wartości aktywów albo zmniejszenia wartości zobowiązań, które doprowadzą do wzrostu kapitału własnego lub zmniejszenia jego niedoboru w inny sposób niż wniesienie środków przez udziałowców lub właścicieli*⁴⁹,
- kosztach i stratach – *rozumie się przez to uprawdopodobnione zmniejszenia w okresie sprawozdawczym korzyści ekonomicznych, o wiarygodnie określonej wartości, w formie zmniejszenia*

*wartości aktywów albo zwiększenia wartości zobowiązań i rezerw, które doprowadzą do zmniejszenia kapitału własnego lub zwiększenia jego niedoboru w inny sposób niż wycofanie środków przez udziałowców lub właścicieli*⁵⁰.

Polscy ekonomiści w kwestii dochodu wskazują, że należy przede wszystkim wskazać na źródło dochodu. Pojęcie dochodu jest ściśle związane z pojęciem czynnika, z którego dochód płynie. Z dochodem łączy się wyobrażenie o jego stałości. Zdaniem polskich badaczy przedmiotu dochodu, jeżeli ktoś jednorazowo z jakiegoś źródła uzyskuje pewne nadwyżki wartości gospodarczej, to mówimy o zysku, a nie o dochodzie⁵¹. Na stałość w dochodzie zwrócił uwagę polski badacz, pisząc, że *wpływy chwilowe, nadzwyczajne (...) nie są dochodem, lecz przyrostem majątkowym (...). Rzeczywisty dochód jest zazwyczaj znany po upływie roku gospodarczego*⁵². Obrazując stałość w dochodzie, wskazał on na konieczność rozróżnienia pojęcia dochodu i przychodu. Według niego dochód jest pojęciem związanym bezpośrednio z osobą właściciela, gospodarza, pracownika pobierającego go do swego rozporządzania. Przychód jest natomiast pojęciem związanym ze źródłem, z którego płynie, z produkcją; jest więc obciążony kosztami wynikającymi z produkcji.

2.1.2. Pojęcie i istota dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych

Dochód jest jedną z głównych kategorii ekonomicznych, wykorzystywanych do oceny działalności rolniczej. Wyraża on najważniejszy cel prowadzenia działalności produkcyjnej⁵³. Stanowi solidną podstawę do oceny racjonalności decyzji właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych. W gospodarstwach rodzinnych dochód może być nie tylko celem, ale także narzędziem osiągania innych celów, np. określonego modelu życia rodziny rolniczej⁵⁴. W rolnictwie istnieje kilka kategorii określających

50 Tamże.

51 Por. P. Pietrasz, *Opodatkowanie dochodów nieujawnionych*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 19–34.

52 S. Głabiński, *Nauka skarbowości. Uzupełnianie, Zmiany w polskim ustawodawstwie skarbowym w okresie od 1925 do marca 1927 r.*, Warszawa 1925, s. 289.

53 Por. J. Zegar, *Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 36.

54 Por. A. Nowak, K. Domańska, *Zmiany dochodowości gospodarstw rolnych w Polsce na tle Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2014, t. 101, z. 1, s. 64.

49 Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 1994 r. Nr 121 poz. 591; tekst jednolity).

dochód. Dla większości z nich dochód jest nadwyżką wartości produkcji nad kosztami jej wytworzenia. Wśród takich nadwyżek można wymienić nadwyżkę bezpośrednią, wartość dodaną oraz dochód⁵⁵.

Dochody rolnicze charakteryzuje specyfika wynikająca z cech charakterystycznych dla gospodarstwa rolnego. Głównym źródłem dochodu w indywidualnym gospodarstwie rolnym jest sprzedaż produktów rolnych. Potrzeby gospodarstw rolnych, na które przeznaczany jest dochód tych jednostek, różnią się od potrzeb innych podmiotów, co z kolei jest determinowane przez charakter działalności rolniczej. Ponadto przyjmuje się, że rolnik jest właścicielem środków produkcji oraz siły roboczej wykorzystywanej w gospodarstwie. W związku z tym, bez względu na osiągany dochód, powinien on otrzymywać rentę z tytułu użytkowania ziemi, oprocentowanie od zaangażowanego kapitału oraz wynagrodzenie za pracę⁵⁶.

Dla indywidualnych gospodarstw rolnych dochód rolniczy uznawany jest za podstawowy cel działalności gospodarczej. Dochód rolniczy stanowi wrażliwe powiązanie rolniczego gospodarstwa domowego z indywidualnym gospodarstwem rolnym. Dochód ten – jako dochód indywidualnego gospodarstwa rolnego – wymaga szczególnego potraktowania i oddzielenia od dochodu osobistego (rozporządzalnego) gospodarstw domowych związanych z rolnictwem. Należy również zaznaczyć, iż nie we wszystkich przypadkach możliwe jest wyodrębnienie dochodów z innych źródeł, które są łącznie wydatkowane na cele produkcyjne i konsumpcyjne. Od dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych należy odróżnić zatem dochody osobiste gospodarstw domowych z użytkowaniem gospodarstwa rolnego⁵⁷. W przeciwnym razie można doprowadzić do błędnej oceny kondycji dochodowej indywidualnych gospodarstw rolnych przez pryzmat dochodów osobistych (dochodów gospodarstw domowych związanych z rolnictwem) lub kondycji gospodarstw domowych przez pryzmat dochodów pozyskiwanych z działalności rolniczej, tj. dochodów rolniczych. Ponadto należy brać pod uwagę fakt, iż część dochodu rolnika stanowi tzw. samozaopatrzenie, czyli produkty wytworzone w gospodarstwie przeznaczone do spożycia przez członków jego go-

spodarstwa⁵⁸. Kolejna trudność w określeniu dochodu indywidualnego gospodarstwa rolnego wynika z faktu, iż obecnie coraz mniejszy odsetek gospodarstw domowych związanych z rolnictwem pozyskuje dochody tylko z gospodarstwa rolnego, zaś coraz większe znaczenie mają dochody z innych źródeł, co pozwala gospodarstwom funkcjonować nawet przy ujemnym dochodzie rolniczym⁵⁹.

Podstawowe kategorie dochodów w indywidualnym gospodarstwie rolnym można rozpatrywać na poziomie makroekonomicznym oraz na poziomie mikroekonomicznym. Na poziomie makroekonomicznym dochód będzie oznaczać wartość dodaną brutto oraz dochód do dyspozycji brutto. Wartość dodana brutto służy za miernik społecznej wydajności pracy i międzysektorowych porównań. Dochody do dyspozycji brutto stanowią pewien agregat wyrażający ogół dochodów przeznaczonych na spożycie i oszczędności brutto w podsektorach gospodarstw domowych⁶⁰.

Z kolei na poziomie mikroekonomicznym dochód rolniczy to dochód z indywidualnego gospodarstwa rolnego oraz suma dochodów ze wszystkich źródeł, tj. dochodów gospodarstw domowych związanych z użytkownikiem indywidualnego gospodarstwa rolnego (dochód osobisty, ogólny, do dyspozycji lub rozporządzalny). Dochód rolniczy służy do oceny opłaty czynników produkcji rolniczej, w tym wydajności pracy w indywidualnym gospodarstwie rolnym, do oceny zdolności indywidualnego gospodarstwa rolnego, do zapewnienia źródła utrzymania rodziny oraz do oceny możliwości inwestowania w środki trwałe w ramach dofinansowań unijnych⁶¹.

Problem zmienności poziomu dochodów rolniczych indywidualnych gospodarstw rolnych, wynikający zasadniczo z czynników stochastycznych, nabiera coraz większego znaczenia ekonomicznego, społecznego i politycznego. Występowanie nierówności dochodowych, których próby wyjaśnienia podejmowane były przez wiele szkół ekonomicznych (neoklasyczną, marksistowską, ekonomię rozwoju, ekonomię dobrobytu i inne), prowadzi do szeregu istotnych i złożonych problemów społecznych o różnym natężeniu. Wyniki produkcyjne, a w rezultacie

55 Por. Tamże, s. 65.

56 Por. K. Babuchowska, R. Marks-Bielska, *Płatności bezpośrednie w kontekście dochodów polskich rolników*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2011, nr 11(26), z. 1, s. 7–15.

57 Por. A. Nowak, K. Domańska, dz. cyt., s. 65.

58 Por. Tamże.

59 Por. *Subsydia a ekonomia, finanse i dochody gospodarstw rolniczych*, red. J. Góral, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i gospodarki żywnościowej, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2015, s. 90.

60 Por. J.S. Zegar, *Dochody w rolnictwie...*, dz. cyt., s. 42–43.

61 Por. Tamże.

również sytuacja ekonomiczna i finansowa indywidualnych gospodarstw rolnych, zależą w znacznym stopniu od czynników egzogenicznych, pozostających poza kontrolą zarządzającego⁶².

Godny uwagi jest fakt, że istotą dochodów w rolnictwie jest ich specyfika, która może być odzwierciedlona przez wiele istotnych zjawisk przedstawionych w poniższych punktach.

1. Rolnik występuje w charakterze właściciela środków produkcji, jak również siły roboczej (pracownika). Rodzi to komplikację w zakresie mierzenia dochodu, ponieważ rolnik powinien otrzymać rentę i oprocentowanie kapitału z tytułu posiadania środków produkcji, zaś wynagrodzenie za pracę z tytułu bycia pracownikiem gospodarstwa. Tymczasem okazuje się, że rolnik nie tylko nie uzyskuje wynagrodzenia za zaangażowany kapitał produkcyjny, ale i wynagrodzenie za pracę (rolnika i jego rodziny) daleko odbiega (na niekorzyść) od przeciętnego wynagrodzenia osób pracujących w gospodarce narodowej⁶³.
2. Indywidualne gospodarstwo rolne oraz gospodarstwo domowe są połączone w zakresie wykorzystania czasu i dochodów domowników. Zatem dochód uzyskany z gospodarstwa rolnego nie jest przypisany w odpowiednich proporcjach do poszczególnych czynników produkcji, stosownie do poniesionych nakładów⁶⁴.
3. Specyfikę dochodu indywidualnego gospodarstwa rolnego stanowi to, iż pewna jego część występuje w postaci naturalnej, czyli produktów, które przeznaczane są do spożycia w gospodarstwie domowym oraz na powiększenie potencjału produkcyjnego (inwestycje, takie jak zwiększenie stada podstawowego, zwiększenie nasadzeń wieloletnich, zwiększenie zapasów produkcyjnych). Rachunek dochodów utrudnia także wspólne wykorzystanie niektórych rzeczy dla celów produkcyjnych i konsumpcyjnych (np. samochodu, energii itp.), co niewątpliwie jest znamienne dla rolnictwa rodzinnego, zwłaszcza tradycyjnego⁶⁵.

4. Współcześnie zagadnienie dochodu indywidualnego gospodarstwa rolnego ulega dalszej komplikacji w związku z nasilającą się świadomością niekomercyjnych (pozaprodukcyjnych) funkcji rolnictwa i indywidualnego gospodarstwa rolnego oraz podejmowaniem prób uwzględnienia tych funkcji w rachunku ekonomicznym. Działalność nierolnicza, która nieodłącznie jest związana z posiadaniem gospodarstwa rolnego bądź pewnego areалу gruntów rolnych, leśnych, wód, nieużytków, może być źródłem dodatkowych dochodów⁶⁶.

Przeobrażenia, jakie zaszły w rolnictwie oraz indywidualnych gospodarstwach rolnych, dotyczą zarówno cech strukturalnych, jak i efektywności gospodarowania, które w sposób kompleksowy odzwierciedlają zmiany zachodzące w dochodach indywidualnych gospodarstw rolnych. Efektywność jest określana jako korzyść z maksymalizacji produkcji i sprzedaży, będąca wynikiem odpowiedniej alokacji zasobów podmiotu w istniejących uwarunkowaniach, czyli przy występujących ograniczeniach podaży związanych z kosztami produkcji i sprzedaży, a także popytu odnoszącego się do wielkości siły nabywczej i preferencji konsumentów. Efektywność ekonomiczna oznacza zaś wyniki racjonalnego gospodarowania⁶⁷. Stanowi ona relację uzyskanych efektów do poniesionych nakładów⁶⁸. Można ją mierzyć za pomocą wielu różnych miar, w zależności od tego, jaką kategorię przyjmie się za efekt i nakład. Jedną z możliwości wyrażania efektu gospodarowania w gospodarstwach rolniczych jest osiągany przez nie dochód⁶⁹.

2.2. Empiryczna analiza dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych

2.2.1. Współczesne badania nad dochodowością indywidualnych gospodarstw rolnych

Współczesna literatura przedmiotu ostrożnie podchodzi do tematyki „mierzenia” dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych. Problematiczna jest tu jej wielowymiarowość. Nieczęsto można zna-

62 Por. M. Soliwoda, J. Kulawik, J. Góral, *Stabilizacja dochodów rolniczych. Perspektywa międzynarodowa Unii Europejskiej i Polski*, „Wieś i Rolnictwo” 2016, nr 3 (172), s. 42.

63 Por. J.S. Zagar, *Dochody...*, dz. cyt., s. 36–39.

64 Por. Tamże.

65 Por. Tamże.

66 Por. Tamże.

67 Por. A. Nowak, K. Domańska, dz. cyt., s. 64.

68 Por. A. Masternak-Janus, *Analiza efektywności gospodarowania przedsiębiorstw przemysłowych w Polsce*, „Economics and Management” 2013, nr 4, s. 111.

69 Por. A. Nowak, K. Domańska, dz. cyt., s. 64.

leżć odwołania, w których autor wskazuje konkretne miary, pomagające wyliczyć wielkość dochodowości i to jeszcze w aspekcie regionalnym czy w aspekcie konkretnych upraw.

Badaczka literatury przedmiotu J. Franc-Dąbrowska dokonała podziału współczesnych badań z zakresu finansów i dochodów indywidualnych gospodarstw rolniczych na kilka grup tematycznych, takich jak:

1. *Metodyka oceny sytuacji finansowej (ze szczególnym uwzględnieniem płynności, zadłużenia i wyceny):*
 - a) *gospodarstw rolniczych (tzw. chłopskich, gdzie występuje jedność gospodarstwa domowego i przedsiębiorstwa),*
 - b) *przedsiębiorstw rolniczych,*
 - c) *spółek giełdowych i spółek przetwórstwa rolno-spożywczego;*
2. *Problem ewidencji, a w zasadzie w wielu wypadkach jej braku, operacji gospodarczych;*
3. *Inwestycje i innowacje a ich efektywność:*
 - a) *nurt ogólny,*
 - b) *nurt ekologiczny,*
 - c) *nurt energetyczny;*
4. *Kredyty dla rolnictwa, także na zasadach preferencyjnych oraz problem bankructw w agrobiznesie;*
5. *Wspólna polityka rolna (WPR) i jej wpływ na sytuację finansową podmiotów rolniczych;*
6. *Preferencyjny system ubezpieczeń rolników w Kasie rolniczego ubezpieczenia społecznego (KRUS);*
7. *Ryzyko w rolnictwie, silnie determinowane przez m.in.:*
 - a) *warunki przyrodnicze,*
 - b) *gospodarowanie z organizmami żywymi,*
 - c) *awersję przedsiębiorców rolnych do podejmowania ryzyka finansowego.*

8. *Struktura demograficzna i mała mobilność przedsiębiorców rolnych wynikająca ze specyfiki działalności*⁷⁰.

Zaproponowana przez J. Franc-Dąbrowską systematyka nie wyczerpuje wszystkich obszarów badań i ma charakter otwarty. Jej celem jest jednak próba ich uporządkowania w większe agregaty. Szeroki zakres badań w obszarze dochodowości nie pozwolił dotychczas na rozstrzygnięcie wszystkich problemów nurtujących naukowców i przedsiębiorców rolnych. Jednym z nich jest dochodowość poszczególnych grup specjalistycznych gospodarstw rolnych.

Prowadzenie polityki rolnej, zarówno na poziomie krajowym, jak i na poziomie struktur międzynarodowych, wiąże się z podejmowaniem decyzji kształtujących sytuację dochodową indywidualnych gospodarstw rolnych. Kształtowanie instrumentarium na potrzeby rolnictwa obejmuje w rezultacie złożone procesy analityczne i byłoby prawie niemożliwe bez rzetelnych i wiarygodnych danych na temat wyników produkcyjnych, ekonomiki i sytuacji finansowej indywidualnych gospodarstw rolnych w państwach członkowskich. Zadanie gromadzenia, przetwarzania, a także analizy tego rodzaju usystematyzowanych informacji zostało przypisane Sieci Danych Rachunkowych Gospodarstw Rolnych – FADN (ang. *Farm Accountancy Data Network*)⁷¹. Oprócz bardzo istotnego celu, jakim jest ocena skutków projektowanych zmian polityki, system FADN umożliwia określenie i porównanie dochodów w państwach członkowskich. Tego rodzaju dane statystyczne obrazują sytuację finansową indywidualnych gospodarstw rolnych bez podziału na poszczególne regiony w państwach członkowskich. A przecież jednym z nieodzownych warunków sprawnego funkcjonowania indywidualnych gospodarstw rolnych jest posiadanie informacji o ich sytuacji dochodowej. Informacje te potrzebne są zarówno kierującym gospodarstwami rolnikom i ich partnerom rynkowym, jak i ośrodkom decyzyjnym, określającym warunki dla funkcjonowania sektora rolnego, a w szczególności bankom oraz podmiotom udzielającym wsparcia UE.

W licznych badaniach na temat dochodowości w indywidualnych gospodarstwach rolnych uwzględnia

70 J. Franc-Dąbrowska, *Luminarze finansów agrobiznesu, stan obecny i perspektywy*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2017, nr 119, s. 70–71.

71 Por. L. Goraj, E. Olewnik, *FADN i Polski FADN (Sieć danych rachunkowych gospodarstw rolnych i system zbierania i wykorzystania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych)*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2013, s. 4.

Tabela 8: Pomiar dochodowości w indywidualnym gospodarstwie rolniczym

Miara/wskaźnik	Ujęcie definicyjne, sposób kalkulacji	Uwagi
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolniczego z działalności operacyjnej [NFlop]	Odpowiednik tzw. zysku przedsiębiorcy (uwzględniającego zwrot za nieodpłatnie wykonywaną pracę, zarządzanie, w tym również pracę i kapitał właściciela). Dodatkowo uwzględnia się zmianę różnicy wartości zapasów (jako „korektę memoriałową”). <i>NFlop = przychody brutto – całkowite koszty działalności operacyjnej – koszty finansowe</i>	Im wyższa wartość, tym wyższa podstawa wskaźników rentowności (ROA, ROE).
Rentowność aktywów gospodarstwa [ROA]	Przeciętna stopa zwrotu wszystkich inwestycji. W przypadku wyceny rynkowej ROA odpowiada kosztom alternatywnym prowadzenia działalności rolniczej. W przypadku wyceny według kosztów nabycia ROA obrazuje bieżący zwrot z 1 jednostki pieniężnej zainwestowanej w majątek gospodarstwa. <i>ROA = [NFlop + wypłacone odsetki – podjęcie pieniędzy za nieodpłatną pracę i zarządzanie] / przeciętny stan aktywów</i>	Im wyższa wartość, tym więcej jednostek pieniężnych jest generowanych z majątku.
Wskaźnik marży wyniku operacyjnego (OPM)	Wskaźnik obrazujący efektywność operacyjną gospodarstwa. <i>OPM = [NFlop + wypłacone odsetki – podjęcie pieniędzy za nieodpłatną pracę i zarządzanie] / przychody brutto</i>	Im wyższa wartość, tym większa zyskowność prowadzenia działalności.
Wynik przed odsetkami, opodatkowaniem i amortyzacją (EBITDA)	Wynik „surowy” przed decyzjami z zakresu kształtowania polityki finansowej i zarządzania podatkami. <i>EBITDA = NFlop + koszty odsetek + amortyzacja</i>	Im wyższa wartość, tym większa podstawa, uwzględniająca „część” wyniku zarezerwowaną na decyzje dotyczące polityki finansowej i podatkowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K.D. Olson, *Economics of Farm Management in a Global Setting*⁷²

się również wiele innych czynników, tj.: wielkość gospodarstwa wyrażoną liczbą hektarów, wielkość gospodarstwa wyrażoną liczbą osób pracujących i mieszkających w gospodarstwie, poziom wykształcenia osoby zarządzającej daną jednostką, bliskość rynku zbytu, warunki glebowe i klimatyczne wyznaczone przez region, miejsce, w którym to gospodarstwo się znajduje. W obszernych badaniach sytuacji finansowej indywidualnych gospodarstw rolnych pomijana jest kwestia finansowania ze strony banków oraz wsparcia dotacyjnego, które jest kluczowe

i znaczące w kształtowaniu poziomu dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych.

Dochodowość wskazuje na zdolność generowania dodatniego wyniku finansowego. Zdaniem badaczy największą użyteczność informacyjną mają miary i wskaźniki przedstawione w tabeli poniższej:

72 Por. K.D. Olson, *Economics of Farm Management in a Global Setting*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken 2011, s. 194–197.

Z powyższych rozważań wynika, że dochodowość indywidualnych gospodarstw rolnych stanowi bazę dla systemu miar i wskaźników ilustrujących ich sytuację dochodową. Im wyższa wartość miar i wskaźników, tym wyższa skłonność do korzystania z zewnętrznego wsparcia finansowego.

2.2.2. Ekonomiczny mechanizm kształtowania i przedstawiania dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych

Sytuacja dochodowa indywidualnych gospodarstw rolnych sprawia, że istnieją problemy metodologiczne związane z pomiarem kształtowanych dochodów rolniczych. Dokonując analizy ekonomicznego mechanizmu kształtowania się dochodów, należy uwzględnić aspekt mikroekonomiczny i makroekonomiczny. Biorąc pod uwagę dwa różne ujęcia, rodzaj źródła danych empirycznych oraz sposób liczenia podstawowych wskaźników dochodowych, można wyróżnić szeroką gamę kategorii ekonomicznych odzwierciedlających sytuację dochodową indywidualnych gospodarstw rolnych⁷³.

Ekonomiczny mechanizm kształtowania dochodów rolniczych zdeterminowany jest przez wiele czynników. Do podstawowych można zaliczyć: strukturę aktywów, własnościową strukturę źródeł finansowania majątku, a także strukturę długu⁷⁴. W literaturze wskazuje się związek pomiędzy mechanizmem kształtowania dochodów a efektywnością gospodarstw. Efektywność dochodów zależy od osiągniętego przychodu ze sprzedaży, a przede wszystkim zysku, rotacji aktywów, doboru źródeł finansowania, wykorzystania efektu dźwigni finansowej⁷⁵.

Godny uwagi jest fakt, iż specyfika rolnictwa wymusza na indywidualnych gospodarstwach rolnych pewne zachowania, mające odzwierciedlenie w prowadzonej przez nie gospodarce finansowej. Zapasy tych jednostek przechowywane są przez cały rok w celu zachowania ciągłości produkcji. Spieniężenie części z nich mogłoby spowodować zatrzymanie całorocznego cyklu produkcyjnego. Ponadto okres

wytwarzania produktów wpływa na kształtowanie poziomu dochodów.

Z badań prowadzonych przez znawców przedmiotu wynika, iż największe znaczenie w kształtowaniu dochodów ma strategia zarządzania kapitałem obrotowym. Ponadto na jej poziom wpływ mają także: typ produkcyjny danego podmiotu, jego powierzchnia gruntów własnych i dzierżawionych, nakłady rzeczowe w przeliczeniu na zatrudnionego, skala inwestowania, wydajność gotówkowa oraz dopłaty⁷⁶.

Na kształtowanie dochodów w dużym stopniu wpływają charakter i poziom wsparcia finansowego banków oraz WPR. Na sprzedaż w indywidualnych gospodarstwach rolnych oddziałuje bowiem stopa subsydiowania, a także osiągane przychody ze sprzedaży oraz wskaźnik bonitacji gleb⁷⁷.

2.2.3. Czynniki determinujące podział dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych

Dochody rolnicze są kształtowane przez wiele czynników. Na sytuację dochodową indywidualnych gospodarstw rolnych wpływają: wielkość potencjału produkcyjnego, intensywność wytwarzania oraz polityka rolna⁷⁸. Podstawowym dochodotwórczym czynnikiem produkcji w rolnictwie jest czynnik kapitału, w drugiej kolejności praca ludzka; natomiast najniższy udział w kształtowaniu dochodu z gospodarstwa rolnego ma ziemia.

Sama kondycja finansowa gospodarstwa rolnego warunkowana jest wieloma czynnikami, których charakterystyka i kierunek oddziaływania są zróżnicowane, często trudne do wydzielenia. W literaturze wskazuje się trzy grupy czynników, w których odnotowuje się oddziaływanie bardzo dużej liczby pozostałych elementów, mających wpływ na dochód indywidualnych gospodarstw rolnych. Są to:

- warunki rynkowe rozumiane jako relacje cen produktów sprzedawanych przez gospodar-

73 Por. J.S. Zegar, *Dochody w rolnictwie...*, dz. cyt., IERiGŻ, Warszawa 2008, s. 54–65.

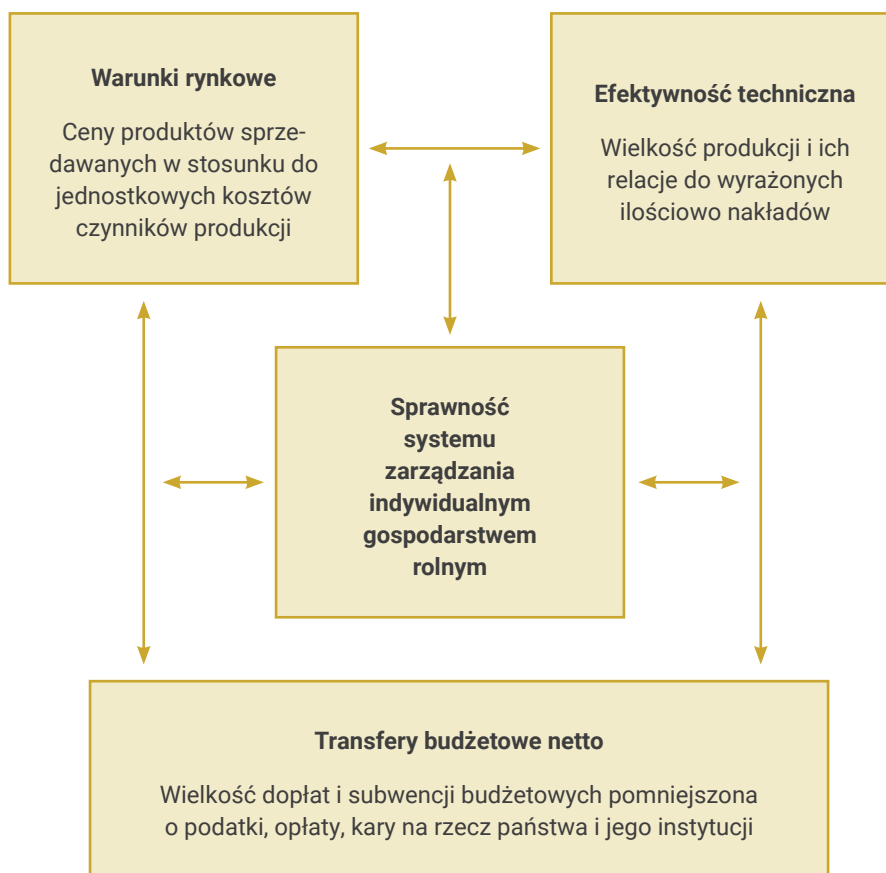
74 Por. D. Zawadzka, R. Ardan, E. Szafraniec-Siluta, *Płynność finansowa a rentowność przedsiębiorstw rolnych w Polsce – ujęcie modelowe*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 88, s. 195.

75 Por. Tamże.

76 Por. A. Bieniasz, Z. Gołaś, *Czynniki kształtujące płynność finansową gospodarstw rolnych*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2008, nr 3(9), s. 38–39.

77 Por. D. Zawadzka, R. Ardan, E. Szafraniec-Siluta, *Płynność...*, dz. cyt., s. 196.

78 Por. W. Poczta, J. Średzińska, A. Mrówczyńska-Kamińska, *Determinanty dochodów gospodarstw rolnych Unii Europejskiej według typów rolniczych*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2009, nr 76, s. 28.

Rysunek 3: Czynniki determinujące sytuację dochodową indywidualnego gospodarstwa rolnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Efektywność, koszty produkcji i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych obecnie i w perspektywie średnio oraz długoterminowej⁸⁰

stwa rolne w stosunku do jednostkowych kosztów nabywanych środków produkcji;

- efektywność techniczna, a uwzględniając czynnik czasu również wzrost produktywności nakładów w gospodarstwie rolniczym. Postęp w tym zakresie mierzony jest najczęściej relacjami wielkości produkcji do wyrażonych ilościowo wielkości nakładów;
- transfery budżetowe netto, zwłaszcza od okresu integracji naszego kraju. Obejmują one dopłaty obszarowe, subwencje do produkcji, jak również płatności celowe, przekazywane w formie bezpośredniej pomocy publicznej na rzecz gospodarstw rolnych⁷⁹.

Dochód z indywidualnego gospodarstwa rolnego jest jednym z podstawowych wyznaczników efektywności funkcjonowania gospodarstwa rolnego⁸¹. Dochód ten, oprócz kosztów rzeczywistych, powinien zapewnić pokrycie kosztów alternatywnych, takich jak wynagrodzenie za pracę rolnika i jego rodziny oraz oprocentowanie kapitału własnego⁸². W literaturze przedmiotu istnieje kilka klasyfikacji czynników determinujących wysokość dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych. Najczęściej wskazuje się na wielkość zasobów znajdujących się w posiadaniu indywidualnego gospodarstwa rolnego, racjonalne i efektywne wykorzystanie posiadanych zasobów, kształtowanie się cen zbytu, cen czynników produk-

79 Por. *Efektywność, koszty produkcji i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych obecnie i w perspektywie średnio oraz długoterminowej*, red. W. Józwiak, nr 144, Program Wieloletni 2011–2014. *Konkurencyjność polskiej gospodarki żywnościowej w warunkach globalizacji i integracji europejskiej*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2018, s. 18.

80 Por. Tamże.

81 Por. A. Rutkowska, *Teoretyczne aspekty efektywności – pojęcie i metody pomiaru*, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot 2013, s. 440–454.

82 Por. T. Felczak, *Czynniki kształtujące wartość uzyskiwanego dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2014, t. XVI, z. 4, s. 80.

cji, warunki klimatyczne, politykę makroekonomiczną rządu oraz wsparcie Unii Europejskiej⁸³.

Istotny wpływ na wysokość dochodów uzyskiwanych z działalności indywidualnych gospodarstw rolnych ma obszar posiadanych gruntów rolnych, sadów, wielkość stada zwierząt gospodarskich. Do czynników determinujących dochód z indywidualnego gospodarstwa rolnego zaliczyć można również te, które związane są z lokalizacją gospodarstwa. Wśród nich można wyróżnić: naturalne warunki produkcji, istniejącą infrastrukturę gospodarczą i społeczną, historyczne uwarunkowania rozwoju rolnictwa, strukturę agrarną oraz tradycje produkcyjne⁸⁴. Bardzo często podkreśla się znaczenie kierunku produkcji jako czynnika determinującego wysokość dochodu indywidualnego gospodarstwa rolnego⁸⁵.

Podsumowując, można zauważyć, iż istnieje wiele czynników determinujących poziom dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych, jednak określenie ich wpływu na wysokość generowanego dochodu nie może być interpretowane jednoznacznie. Liczba tych czynników, ich siła i kierunek oddziaływania są zróżnicowane w zależności od przynależności tych gospodarstw do określonych typów rolniczych, a więc specjalizacji. Na sytuację dochodową ma wpływ przede wszystkim wielkość potencjału produkcyjnego wyrażonego w szczególności powierzchnią użytków rolnych i uzbrojeniem technicznym pracy, intensywność wytwarzania wyrażona poziomem zużycia środków obrotowych na 1 ha użytków rolnych oraz polityka banków i polityka rolno odzwierciedlona w formie dopłat i dofinansowań unijnych⁸⁶.

83 Por. D. Zawadzka, R. Ardan, A. Strzelecka, *Determinanty dochodów gospodarstw rolnych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 88, s. 71.

84 Por. Tamże.

85 Por. Tamże.

86 Por. W. Poczta, J. Średzińska, A. Mrówczyńska-Kamińska, dz. cyt., s. 28.

Rozdział 3. Kredyt bankowy oraz inne źródła finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych

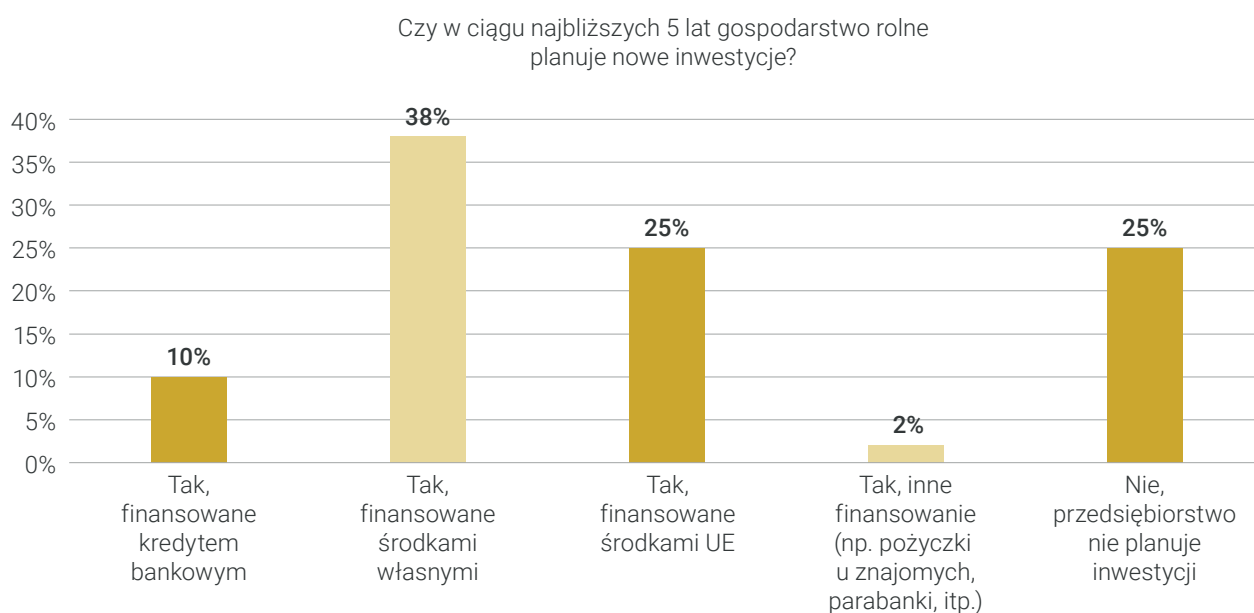
3.1. Kredyty bankowe wsparciem finansowym indywidualnych gospodarstw rolnych

Do prawidłowego rozwoju i funkcjonowania działalności rolniczej wymagane jest pozyskiwanie dodatkowych środków finansowych. Istnieje teza, że w rolnictwie dominuje samofinansowanie, jednak rolnicy nie są w stanie wyłącznie z własnymi środkami finansowymi prowadzić i rozwijać swojej działalności. Aż 75% badanych gospodarstw rolnych

planuje nowe inwestycje, 38% z nich planuje je finansować środkami własnymi, 25% środkami UE, 10% kredytem bankowym, a 2% innym finansowaniem.

Rolnictwo wyróżnia się niską zdolnością kreacji kapitału własnego. A już zgromadzenie pewnej minimalnej jego wielkości spowoduje, że gospodarstwo zacznie przynosić zadowalające dochody. Źródłem kapitału własnego są oszczędności, czyli zatrzymane zyski, które powinny w podstawowym stopniu pokrywać bieżące wydatki gospodarstwa. Jeżeli ten

Wykres 17: Rozkład finansowania planowanych inwestycji w gospodarstwie

Źródło: opracowanie własne

Wykres 18: Rozkład producentów rolnych korzystających z kredytu bankowego

Źródło: opracowanie własne

warunek jest spełniony, rolnicy mogą ubiegać się o pozyskanie kapitału obcego na niezbędne inwestycje, które były przesuwane w czasie ze względu na brak ciągłej płynności gotówki⁸⁷. Najbardziej znanym źródłem zewnętrznym finansowania działalności rolniczej są kredyty bankowe.

Spośród 100 rolników objętych badaniem aż 58% w ciągu ostatnich 5 lat nie korzystało z kredytu bankowego. Badanie prowadzone przez Komisję Europejską (KE) pokazuje podobne wyniki: ponad 65% rolników w UE nie ubiega się o kredyt, podając przyczynę, że go nie potrzebuje⁸⁸.

Pozyskany obcy kapitał pomaga na pełne wykorzystywanie zasobów, surowców rolnictwa, a dodatkowo przyczynia się do modernizacji i restrukturyzacji gospodarstw rolnych. Zewnętrzne źródło finansowania umożliwia rolnikowi zwiększenie efektywności gospodarstwa, daje ochronę przed ryzykiem ekonomicznym i przyrodniczym, wyrównuje zmienność wpływów i wydatków pomiędzy sezonami, pomaga utrzymać odpowiednią skalę działalności gospodarstwa, zapewnia odpowiednią ciągłość funkcjonowania działalności, a przede wszystkim pomaga dostosować się rolnikowi do zmieniających się warunków ekonomicznych i politycznych w sektorze rolnictwa.

Kredyty bankowe są regulowane przez przepisy Ustawy Prawo bankowe⁸⁹. Zgodnie z art. 11 ust. 1 pkt. 4 niniejszej ustawy udzielanie kredytów jest czynnością bankową, która może być wykonywana tylko przez banki i podmioty upoważnione przez przepisy prawa. Na prowadzenie prawidłowej działalności kredytowej przez bank, oprócz obowiązujących aktów prawnych, wpływ mają ponadto opracowania i akty wewnętrzne banku. Takimi dokumentami wewnętrznymi mogą być m.in.: regulamin kredytowy, procedury stosowane przy przyjęciu i rozpatrywaniu wniosku, instrukcje brane pod uwagę przy ocenie zdolności kredytowej, instrukcje monitorowania i kontrolowania kredytów⁹⁰.

3.1.1. Kredyty preferencyjne – wybrane problemy z perspektywy podaży i popytu

W literaturze podmiotu można doszukać się wielu przesłanek stosowania kredytów preferencyjnych. Do jednych z głównych zalicza się: uwarunkowania technologiczne oraz uwarunkowania polityczno-społeczne⁹¹.

Oferta kredytowa dla rolników to jedno z zadań postawionych polityce rolnej. Kapitał w rolnictwie ze względu na swoją specyfikę działalności ma niższe oprocentowanie niż w innych działach gospodarki. Istota działalności rolniczej wyróżnia się takimi cechami, jak: sezonowość produkcji rolniczej, długość cyklu produkcyjnego, mniejsza płynność finansowa spowodowana przewagą majątku trwałego nad majątkiem obrotowym, niewielka opłacalność produkcji, niska zdolność do kreowania kapitału własnego, duży zasób pracy ludzkiej, ziemia jako główny czynnik produkcji, brak dywersyfikacji działalności, rozproszenie terytorialne, niski odsetek gospodarstw o większej powierzchni produkcji, wysoki stopień uzależnienia produkcji rolnej od czynników przyrodniczych.

Wszystkie powyższe przesłanki, wywodzące się z uwarunkowań technologicznych, przemawiają za wspieraniem działalności rolniczej, jej rozwoju, modernizacji i zmian w strukturach produkcji poprzez wykorzystanie i zastosowanie kredytu preferencyjnego⁹². Stosowanie kredytów preferencyjnych jest również uzależnione od uwarunkowań polityczno-społecznych. Znaczenie ważności tej przesłanki można potwierdzić takimi czynnikami, jak:

- *rządy dysponują rozległymi możliwościami dystrybuowania i alokowania kredytu, gdyż z reguły kontrolują jego podaż dla rolnictwa na formalnych rynkach,*
- *preferencyjne stopy oprocentowania kredytów dla rolnictwa stwarzają atrakcyjny kanał transferu dochodów,*
- *jeśli rządy pozwalają na okresowe lub całkowite zaprzestanie spłacania kredytów, umożliwiają zrealizowanie dodatkowego transferu dochodów,*

87 Por. J. Kulawik, *Kapitał w rolnictwie*, Wydanie publikacji dofinansowane przez Komitet Badań Naukowych, Warszawa 1995, s. 40–43.

88 Por. KE, *Survey on financial needs...*, dz. cyt.

89 Por. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. 1997 nr 140 poz. 939).

90 Por. I. Gawron, *Kredytowanie w banku spółdzielczym*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1997, s. 14.

91 Por. D. Czerwińska-Kayzer, *Kredyt preferencyjny – źródło kapitału w gospodarstwach rolnych*, „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu – Seria Ekonomiczna” 2002, nr CCCXLIII, s. 109.

92 Por. Tamże, s. 109–110.

- w środowisku inflacyjnym dwa ww. strumienie transferów są jeszcze wzmacniane,
- korzyści z uzyskiwanych transferów mogą być na tyle atrakcyjne, że rządy instrument ten zaczynają traktować jako możliwość roztoczenia patronatu nad beneficjentami takiej polityki kredytowej, a samych obdarowanych poniekąd zobowiązują do udzielania zwrotnego poparcia⁹³.

Kredyty rolnicze są popularnym źródłem finansowania działalności rolniczej w Polsce i odgrywają kluczową rolę w kredytowaniu inwestycji. Kredyty te możemy podzielić na kredyty inwestycyjne i obrotowe. Kredyty inwestycyjne umożliwiają modernizację i restrukturyzację gospodarstwa oraz przyspieszają realizację inwestycji, a nawet pozwalają najpierw na jej rozpoczęcie i realizację. Kredyty obrotowe pozwalają na efektywne wykorzystywanie zasobów gospodarstwa i przeprowadzenie cyklu produkcyjnego. Kredyt inwestycyjny zwiększa dochód w rolnictwie, dzięki czemu majątek trwały się zwiększa i osiąga wartość, która byłaby niemożliwa do uzyskania bez tego kapitału zewnętrznego. Kredyt obrotowy zaś powiększa stan środków obrotowych, które pozwalają na zniwelowanie różnic pomiędzy sezonami i cyklami produkcji⁹⁴.

Największe zainteresowanie rolników kredytami występuje w warunkach korzystnej koniunktury państwa w sektorze rolnictwa. Na popyt na kredyty rolne oddziałują również czynniki, które mają bezpośredni wpływ na koszt kredytu; są nimi stopa referencyjna NBP i stopa inflacji.

Najczęstszą formą finansowania działalności rolniczej na wsiach, wykorzystywaną przez rolników w Polsce, są kredyty preferencyjne. Dostępność tych kredytów i warunki ich udzielania nie przesądzają o ich wykorzystaniu. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej rosnące potrzeby inwestycyjne spowodowały powiększenie oferty kredytów preferencyjnych oraz liczby gospodarstw z nich korzystających. Rośnie zadowolenie społeczne na wsi; bardzo ważną rolę odgrywa tu właściciel gospodarstwa, który posiada plan strategiczny oraz świadomość potrzeby doradztwa ekonomicznego. Istnieje wiele aspektów, które wpływają na liczbę i wielkość kredytów prefe-

rencyjnych dla rolnictwa⁹⁵. Kredyt preferencyjny jest instrumentem interwencyjnym, który ma wspomóc rozwój działalności rolniczej przez finansowe wsparcie produkcji oraz przez poprawę warunków pracy⁹⁶. Zawsze jest udzielany na korzystniejszych warunkach niż inne kredyty. Ubiegają się o niego podmioty o niskich dochodach, ale jest on również udzielany urzędowi i instytucjom. Kredyt preferencyjny jest dofinansowany przez agencje rządowe lub przez odpowiednie fundusze pomocowe UE⁹⁷.

Kredyty preferencyjne w Polsce są oferowane od 1994 r. przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa jako instrument pomocy krajowej. Pomoć finansowa jest realizowana na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 1996 r. w sprawie szczegółowych kierunków działań ARiMR oraz sposobów ich realizacji⁹⁸, a także rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 2009 r. w sprawie realizacji niektórych zadań ARiMR⁹⁹. Pomoć Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa dla rolników polega na:

- stosowaniu dopłat do oprocentowania kredytów bankowych, zwanych dalej „dopłatami”, udzielanych na sfinansowanie części kosztów inwestycji,
- częściowej spłacie kapitału kredytu bankowego przeznaczonego na sfinansowanie części kosztów inwestycji,
- udzielaniu gwarancji lub poręczeń spłaty kredytów bankowych przyznawanych na sfinansowanie części kosztów inwestycji¹⁰⁰.

93 Tamże, s. 110.

94 Por. R. Kata, *Kredyty bankowe w strukturze zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa w Polsce*, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2009, s. 85.

95 Por. S.K. Juszczyk, *Kredyty preferencyjne dla wsi i rolnictwa, stan i perspektywy*, Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2008, s. 7

96 A. Rosa, *Kredyty preferencyjne jako forma finansowania działalności rolniczej w Polsce*, Zakład Finansów, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2011, s. 98.

97 Tamże, s. 98.

98 Por. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 1996 r. w sprawie szczegółowych kierunków działań ARiMR oraz sposobów ich realizacji (Dz.U. Nr 16 poz. 82 z późn. zm.).

99 Por. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 2009 r. w sprawie realizacji niektórych zadań ARiMR (Dz.U. Nr 22 poz. 121 z późn. zm.).

100 Por. Tamże.

3.1.1.1. Kredyty preferencyjne w latach 2004–2014

Dla kredytów preferencyjnych ARiMR stworzyła linię kredytów inwestycyjnych z dopłatami. Linie kredytowe, które cieszyły się największym zainteresowaniem wśród indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 2004–2014, to te przeznaczone na:

- realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym i w usługach dla rolnictwa przez grupy producentów rolnych powstałe na mocy ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (GP/nGP),
- zakup nieruchomości rolnych, przeznaczonych na utworzenie lub urządzenie gospodarstwa rodzinnego w rozumieniu ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (GR/nGR),
- realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym i usługach dla rolnictwa (IP/nIP).

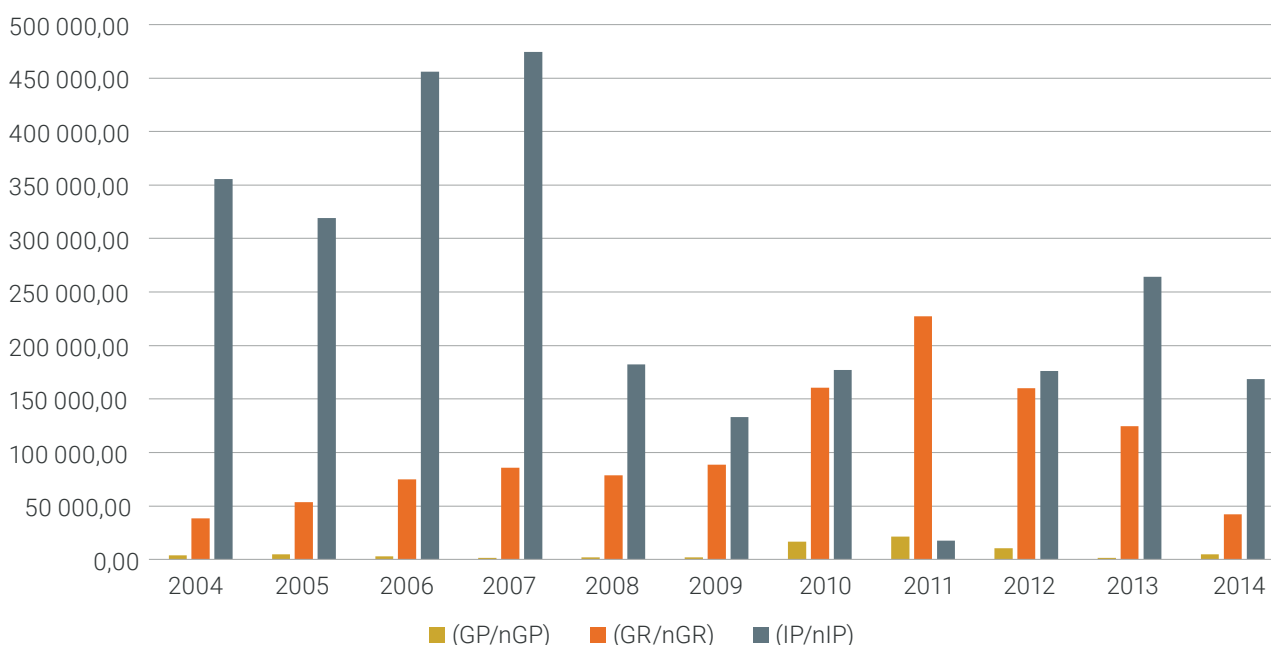
Z analizy danych wynika, że po wejściu Polski do UE, w całym badanym okresie nominalne linie kredytowe kredytów preferencyjnych miały różne tendencje.

W ujęciu bezwzględnym kwota kredytów na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym i usługach dla rolnictwa (IP/nIP) zmniejszyła się z poziomu 355 819,43 tys. zł w roku 2004 do poziomu 168 585,93 tys. zł w roku 2014, osiągając apogeum na poziomie 474 186,30 tys. zł w roku 2007.

Ponadto linie kredytowe, które cieszyły się największym zainteresowaniem wśród indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 2004–2014, to te przeznaczone na:

- wznowienie produkcji w gospodarstwach rolnych i działach specjalnych produkcji rolnej znajdujących się na obszarach dotkniętych klęską: suszy, gradobicia, nadmiernych opadów atmosferycznych, powodzi, huraganu, pożaru, plagi gryzoni lub osuwisk ziemi (KL)/(nKL01);
- zakup gruntów rolnych (KZ)/(nKZ);
- utworzenie lub urządzenie gospodarstw rolnych przez osoby, które nie przekroczyły 40. roku życia (MR);
- wspólne użytkowanie maszyn i urządzeń rolniczych przez producentów rolnych w ramach

Wykres 19: Kredyty inwestycyjne z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w latach 2004–2014 (w tys. zł)

2004, 2005, 2006 – RS 2007; 2007, 2008 – RS 2009; 2009, 2010, 2011 – RS 2012; 2012, 2013 – RS 2014; 2014 – RS 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 177–178; RS 2009, s. 222–223; RS 2012, s. 264–265; RS 2014, s. 268–269; RS 2015, s. 242–244

Tabela 9: Kredyty inwestycyjne z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w latach 2004–2014

Linie kredytowe kredytów inwestycyjnych z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa:									
Rok	na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie, przetwórstwie rolnospożywczym i usługach dla rolnictwa zaciągane przez grupy producentów rolnych powstałe na mocy ustawy z dnia 15 IX 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw (GP/nGP)			na zakup nieruchomości rolnych przeznaczonych na utworzenie lub urządzenie gospodarstwa rodzinnego w rozumieniu ustawy z dnia 11 IV 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (GR/nGR)			na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie, przetwórstwie rolnospożywczym i usługach dla rolnictwa (IP/nIP)		
	w tys. zł	100 = rok poprzedni (w %)	100 = 2004 r. (w %)	w tys. zł	100 = rok poprzedni (w %)	100 = 2004 r. (w %)	w tys. zł	100 = rok poprzedni (w %)	100 = 2004 r. (w %)
2004	3 668,58	x	100,00	38 681,01	x	100%	35 5819,43	x	100%
2005	5 070,53	138,22	138,22	53 363,50	137,96	137,96	319 376,31	89,76	89,76
2006	3 167,00	62,46	86,33	74 955,20	140,46	193,78	455 869,89	142,74	128,12
2007	1 382,10	43,64	37,67	85 821,60	114,50	221,87	474 186,30	104,02	133,27
2008	2 154,70	155,90	58,73	78 821,20	91,84	203,77	182 172,90	38,42	51,20
2009	2 073,60	96,24	56,52	88 537,40	112,33	228,89	133 349,00	73,20	37,48
2010	16 518,78	796,62	450,28	160 402,80	181,17	414,68	177 289,01	132,95	49,83
2011	21 551,87	130,47	587,47	227 407,00	141,77	587,90	17 803,48	10,04	5,00
2012	10 686,86	49,59	291,31	160 022,80	70,37	413,70	176 343,20	990,50	49,56
2013	1 494,00	13,98	40,72	124 539,70	77,83	321,97	264 469,00	149,97	74,33
2014	4 797,50	321,12	130,77	42 226,60	33,91	109,17	168 585,93	63,75	47,38
średnia	6 596,87	180,82	170,82	103 161,70	110,21	257,70	24 7751,31	179,53	60,63

2004, 2005, 2006 – RS 2007; 2007, 2008 – RS 2009; 2009, 2010, 2011 – RS 2012; 2012, 2013 – RS 2014; 2014 – RS 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 177–178; RS 2009, s. 222–223; RS 2012, s. 264–265; RS 2014, s. 268–269; RS 2015, s. 242–244

„Branżowego programu wspólnego użytkowania maszyn i urządzeń rolniczych” (BR/10)/(nBR/10),

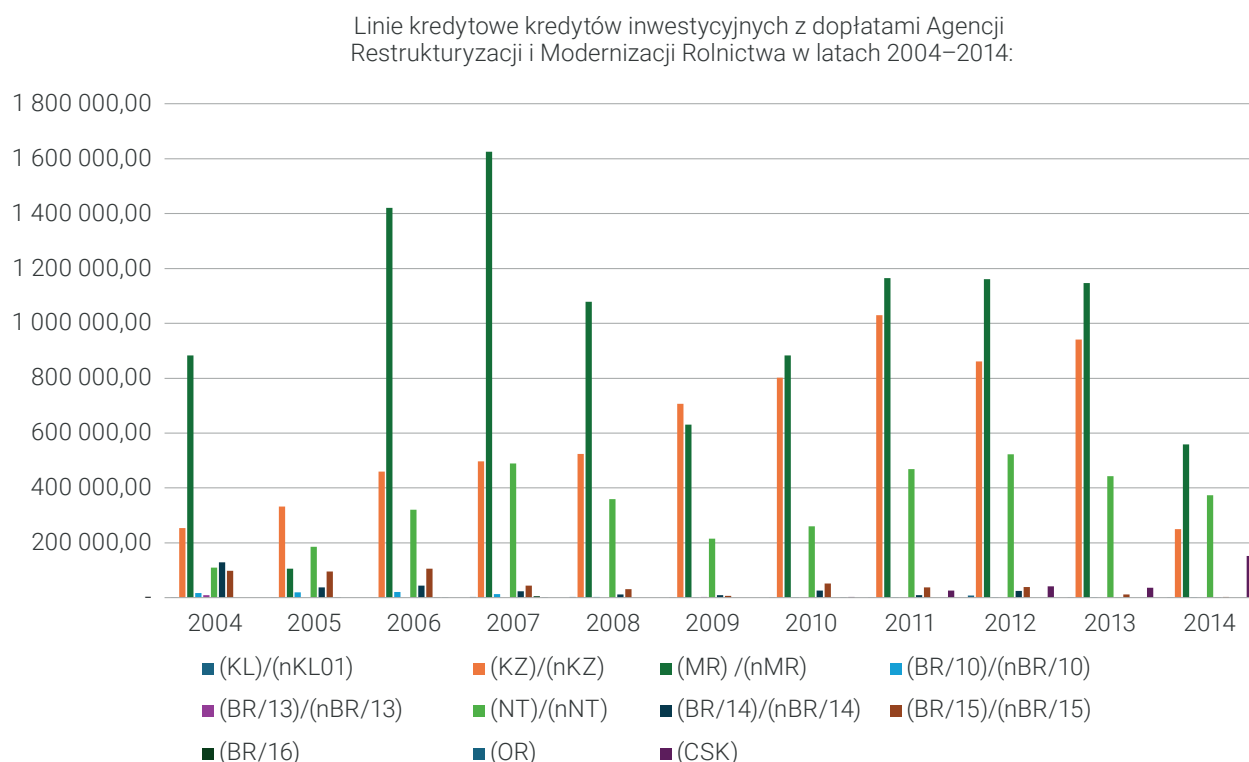
- restrukturyzację przemysłu mączki ziemniaczanej w ramach „Programu sektorowego dotyczącego restrukturyzacji przemysłu mączki ziemniaczanej” (BR/13)/(nBR/13),
- realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w zakresie nowych technologii produkcji w rolnictwie, w tym wytwarzania surowców do produkcji bioetanolu i biokomponentów, zapewniających

wysoką jakość produktu, lub w zakresie dostosowania produkcji zwierzęcej do wymogów sanitarnych, ochrony środowiska i utrzymywania zwierząt (NT)/(nNT),

- restrukturyzację i modernizację przemysłu mięsnego i przetwórstwa jaj w ramach „Programu wspierania restrukturyzacji i modernizacji przemysłu mięsnego i przetwórstwa jaj w Polsce” (BR/14)/(nBR/14),
- realizację przedsięwzięć w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka w ra-

Wykres 20: Linie kredytowe kredytów inwestycyjnych z dopłatami ARiMR w latach 2004–2014 (w tys. zł)

2004, 2005, 2006 – RS 2007; 2007, 2008 – RS 2009; 2009 – RS 2011; 2010, 2011, 2012 – RS 2013; 2013 – RS 2018; 2014 – RS 2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2007, s. 177–178; RS 2009, s. 222–223; RS 2011, s. 226–227; RS 2013, s. 240–241; RS 2017, s. 266–270, RS 2018, s. 226–230

mach „Branżowego programu mleczarskiego” (BR/15)/(nBR/15),

- restrukturyzację i modernizację przemysłu utylizacyjnego w ramach „Branżowego programu wspierania restrukturyzacji i modernizacji przemysłu utylizacyjnego w Polsce” (BR/16),
- utworzenie lub urządzenie gospodarstwa rolnego w ramach realizacji programu osadnictwa rolniczego na gruntach Skarbu Państwa (OR),
- realizację inwestycji w gospodarstwach rolnych z częściową spłatą kapitału kredytu (CSK)
- zakup użytków rolnych (Z);
- realizację inwestycji w przetwórstwie produktów rolnych, ryb, skorupiaków i mięczaków oraz na zakup akcji lub udziałów (PR);
- wznowienie produkcji w gospodarstwach rolnych lub działach specjalnych produkcji rolnej, w których wystąpiły szkody spowodowane przez: suszę, grad, deszcz nawalny, ujemne skutki przezimowania, przymrozki wiosenne, powódź, huragan, piorun, obsunięcie się ziemi lub lawinę (K01, K02, DK01, DK02);
- częściową spłatę kapitału kredytów przeznaczonych na sfinansowanie części kosztów zakupu użytków rolnych (MRcsk);
- spłatę zobowiązań cywilnoprawnych (ZC);
- zakup środków do produkcji rolnej (KSP);
- sfinansowanie spłaty zadłużenia powstałego w związku z prowadzeniem działalności rolnej (KR);

3.1.1.2. Kredyty preferencyjne w latach 2015–2024

Linie kredytowe, które cieszyły się największym zainteresowaniem wśród indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 2015–2024, to te przeznaczone na:

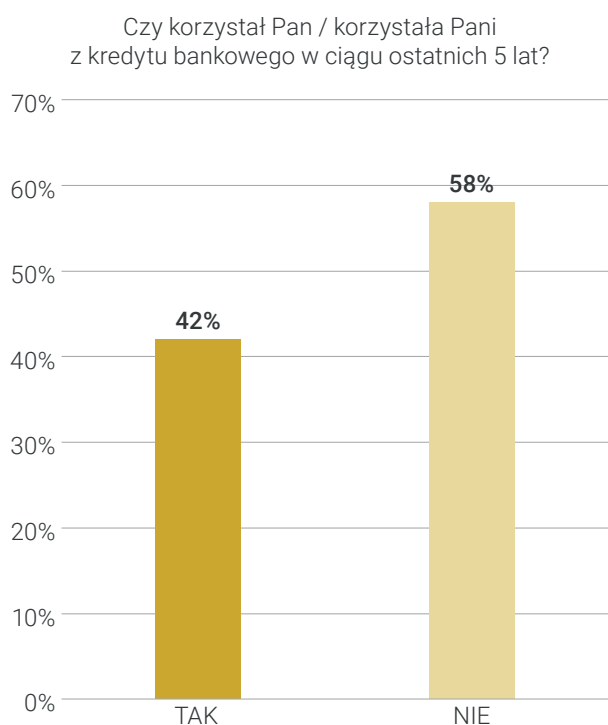
- realizację inwestycji w rolnictwie i w rybactwie śródlądowym (RR);

Tabela 10: Linie kredytowe kredytów inwestycyjnych z dopłatami ARiMR w latach 2015-2024 (w tys. zł)

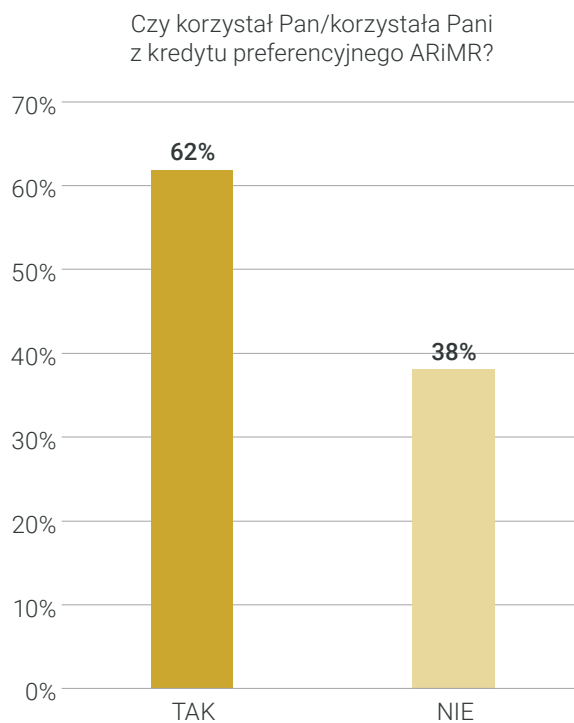
	(RR)	(Z)	(PR)	(K01, K02, DK01, DK02)	(MRcsk)	(ZC)	(KSP)	(KR)	(KPS)	(S)	(UP)
2015	604 817,88	468 244,23	400,00	205 066,25	354 041,68						
2016	495 811,27	503 775,52	3 631,00	541 050,14							
2017	384 566,50	480 149,94	1 555,00	95 901,10		80 697,96					
2018	243 229,59	287 256,44		606 545,63			1 729,60				
2019	180 123,71	346 849,02		958 021,84							
2020	56 018,00	145 261,00		561 155,00	14 522,00						
2021				36 423,00	32 907,00						
2022	187 083,00	258 014,00		34 378,00	17 756,00			523,00	300,00		
2023	237 163,00	222 873,00		20 607,00	12 859,00					1 826 320,00	9 562 426,00

2015 – RS 2023; 2016, 2017 – RS 2018; 2018, 2019 – RS 2020; 2020, 2021, 2022 – RS 2023; 2023 – RS 2024

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: RS 2018, s. 226–230; RS 2020, s. 220–224; RS 2023, s. 220–224; RS 2024, s. 220–224

Wykres 21: Rozkład producentów rolnych korzystających z kredytu bankowego

Źródło: opracowanie własne

Wykres 22: Rozkład producentów rolnych korzystających z kredytu preferencyjnego

Źródło: opracowanie własne

- ponowne uruchomienie produkcji świń zaprzestanej w związku z ASF (KPS);
- poprawę płynności finansowej dla podmiotu prowadzącego działalność w zakresie obrotu zbożami lub skupu zbóż, lub obrotu materiałem siewnym roślin rolniczych, lub skupu, lub mrożenia owoców miękkich (S);
- utrzymanie płynności finansowej przez producentów rolnych (UP).

Z badanych gospodarstw 42% korzystało z kredytu bankowego. Z 42% udzielonych kredytów aż 26% stanowiły kredyty preferencyjne.

3.1.1.3. Kredyty preferencyjne od 2025 r.

W 2025 roku ARiMR przewidziała kilka rodzajów kredytów preferencyjnych, dostosowanych do różnych potrzeb rolników i przedsiębiorców z sektora rolnego. Wsparcie obejmuje zarówno finansowanie inwestycji, jak i kredyty pomocowe dla tych, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji w wyniku klęsk żywiołowych czy skutków afrykańskiego pomoru świń (ASF). Dostępne kredyty preferencyjne:

1. Kredyty na inwestycje

Dla rolników i przedsiębiorców planujących rozwój gospodarstw lub działalności przetwórczej przewidziano trzy linie kredytowe:

- Linia PR – na przetwórstwo produktów rolnych, ryb, skorupiaków i mięczaków oraz na zakup akcji lub udziałów w podmiotach zajmujących się przetwórstwem;
- Linia RR – na inwestycje w rolnictwie i rybactwie śródlądowym umożliwiające modernizację gospodarstw i poprawę ich efektywności;
- Linia Z – przeznaczona na zakup użytków rolnych, co pozwala na powiększenie areału upraw.

Łącznie na te kredyty przewidziano limit akcji kredytowej w wysokości 700 mln zł, a na dopłaty do oprocentowania przeznaczono 10 mln zł¹⁰¹.

2. Kredyty na wznowienie produkcji po klęskach żywiołowych

Rolnicy dotknięci skutkami klęsk żywiołowych mogą skorzystać z kredytów przeznaczonych na odbudowę produkcji. Dostępne są dwie linie kredytowe:

- Linia K01 – kredyty inwestycyjne, które pozwalają na odbudowę zniszczonego majątku trwałego w gospodarstwach;
- Linia K02 – kredyty obrotowe, które mogą być przeznaczone na bieżące potrzeby produkcyjne, takie jak zakup pasz, nawozów czy środków ochrony roślin.

Na te kredyty przeznaczono 500 mln zł limitu akcji kredytowej, a dopłaty do oprocentowania wynoszą 10 mln zł.

3. Kredyty na ponowne uruchomienie produkcji świń w gospodarstwach dotkniętych ASF

Hodowcy świń, którzy zmuszeni byli do zaprzestania produkcji z powodu ASF, mogą skorzystać z preferencyjnych kredytów w ramach linii KPS. Dzięki nim możliwe jest ponowne uruchomienie produkcji i odbudowa stad.

Na ten cel ARiMR przeznaczyła 10 mln zł limitu akcji kredytowej, a na dopłaty do oprocentowania przewidziano 100 tys. zł.

4. Kredyty z częściową spłatą kapitału dla młodych rolników

Młodzi rolnicy planujący zakup gruntów rolnych mogą skorzystać z kredytów z częściową spłatą kapitału w ramach linii MRcsk. W tym przypadku ARiMR dopłaca do oprocentowania, jak również pokrywa część kapitału kredytu.

Na tę formę wsparcia przeznaczono 5 mln zł.

Skorzystanie z kredytów preferencyjnych ARiMR wymaga spełnienia określonych warunków, które różnią się w zależności od rodzaju kredytu. Podstawowym wymogiem jest prowadzenie działalności rolniczej lub związanej z sektorem rolno-spożywczym. W przypadku młodych rolników ubiegających się o kredyt na zakup gruntów konieczne jest również spełnienie kryterium wieku oraz posiadanie odpowiednich kwalifikacji zawodowych lub plan ich uzyskania.

¹⁰¹ <https://www.gov.pl/web/arimr/arimr-udostepnia-bankom-dodatkowe-srodki-na-kredyty-inwestycyjne> (dostęp z dnia 19.05.2025 r.)

Wnioskodawcy muszą złożyć wnioski w jednym z banków współpracujących z ARiMR. Bank przeprowadza ocenę zdolności kredytowej i analizuje przedstawione dokumenty. Istotne jest również dostarczenie planu inwestycyjnego lub uzasadnienia potrzeby finansowania – szczególnie w przypadku kredytów na odbudowę produkcji po klęskach żywiołowych lub ASF.

Procedura uzyskania kredytu obejmuje kilka etapów, w tym analizę wniosku, podpisanie umowy z bankiem oraz wypłatę środków. Warto pamiętać, że dopłaty do kredytów są przyznawane do wyczerpania środków przeznaczonych na dany rok, dlatego decyzję o aplikowaniu warto podjąć jak najszybciej.

Kredyty preferencyjne ARiMR na 2025 rok to istotne wsparcie dla rolników i przedsiębiorców rolnych, obejmujące finansowanie inwestycji, zakup gruntów oraz odbudowę produkcji po klęskach. Dzięki dopłatom do oprocentowania i częściowej spłacie kapitału rolnicy mogą uzyskać finansowanie na korzystniejszych warunkach. Warto jak najszybciej zapoznać się ze szczegółami programu i dostępną listą banków, ponieważ środki są przyznawane do momentu ich wyczerpania.

3.1.2. Gwarancje i poręczenia bankowe – istota i mechanizm działania

Specyficzne dla gospodarstw rolniczych wyróżniki ryzyka produkcyjnego, niedoskonałości działania i niekompletności rynków finansowych przyczyniły się do wprowadzenia i upowszechnienia wśród producentów rolniczych narzędzia gwarancji (poręczeń) kredytowych¹⁰².

Ten instrument pozadotacyjny ma następujące funkcje¹⁰³:

- ułatwienie rolnikom dostępu do kredytu przez zredukowanie poziomu ryzyka gospodarczego, a przynajmniej także części kosztów transakcyjnych,
- poprawa pozycji rolników jako klientów wysoko ryzykownych (biorąc pod uwagę ich wiarygod-

ność kredytową) jako potencjalnych kredytobiorców – w tym przypadku chodzi o zmniejszenie następstw selekcji negatywnej i hazardu moralnego,

- zmniejszenie ryzyka poprzez jego podział między kredytobiorcę a kredytodawcę.

Dodatkowa funkcja wskazywana przez ekspertów Banku Światowego to funkcja motywacyjna gwarancji bankowych. Instrumenty te mogą być wykorzystywane w fazach dekonstrukcji do wspierania rolnictwa w krajach rozwijających się. Ułatwiają bowiem dostęp producentom rolnym do zagranicznej infrastruktury finansowej. Ma to szczególne znaczenie w przypadku poważnych wahań kursu walutowego¹⁰⁴.

Do końca kwietnia 2022 roku gwarancjami z Funduszu Gwarancji Rolnych objętych zostało 5 960 kredytów udzielonych przez banki komercyjne oraz spółdzielcze, w tym 5 295 kredytów z takimi gwarancjami zostało zaciągniętych przez gospodarstwa rolne. Niewielka skala prowadzonej interwencji ze względu na pilotażowy charakter zastosowania gwarancji portfelowej skutkowała tym, że wsparciem została objęta stosunkowo niewielka – w ujęciu względnym – grupa beneficjentów, czyli około 0,42% gospodarstw rolnych funkcjonujących w Polsce¹⁰⁵. Rozkład udzielonych gwarancji w ujęciu przestrzennym wykazuje dużą nierównomierność, co ilustrują dane zaprezentowane na poniższych wykresach. Najwięcej gwarancji, które trafiły do rolników i przedsiębiorstw sektora rolno-spożywczego udzielonych zostało podmiotom zlokalizowanym w województwie kujawsko-pomorskim. Na region ten przypało 2 359 gwarancji, czyli około 39,6% wszystkich udzielonych. Na kolejnych miejscach znalazło się województwo mazowieckie, do którego trafiło 867 gwarancji (14,5%) oraz województwo wielkopolskie, gdzie udzielono 731 gwarancji (12,3%). Łącznie na te trzy województwa przypada 66,4% gwarancji Funduszu Gwarancji Rolnych (FGR) udzielonych gospodarstwom rolnym i przedsiębiorstwom sektora rolno-spożywczego.

¹⁰² Por. *Luka finansowa w rolnictwie a instrumenty finansowe, studium przypadku na podstawie PROW 2023–2027*, red. J. Kulawik, IERiGŻ, Warszawa 2021, s. 68.

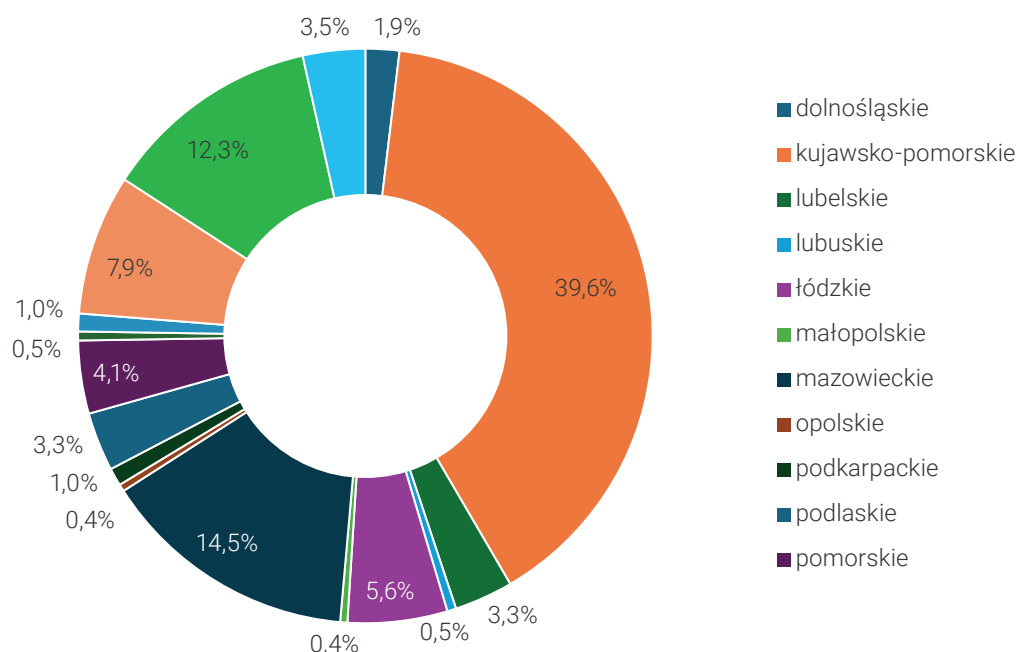
¹⁰³ Por. J. Kulawik, *Makro- i mikroekonomiczne przesłanki oraz skutki interwencjonizmu państwowego w sferze kredytowania rolnictwa. Synteza*, IERiGŻ, Warszawa 2000.

¹⁰⁴ Por. World Bank, *World Bank Guarantee Program for the Consultation of Modernizing the WorldBank's Operational Policy on Guarantees*, January 2012, [w:] *Luka finansowa w rolnictwie...*, dz. cyt., s. 68

¹⁰⁵ Por. M. Przybyłowski i in., *Ocena ex ante w zakresie zastosowania instrumentów finansowych w Planie Strategicznym Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027*, sierpień 2022, <https://www.gov.pl/attachment/ababd70f-669a-4d66-9386-31e7ad1f4a82> (dostęp z dnia 23.04.2025 r.).

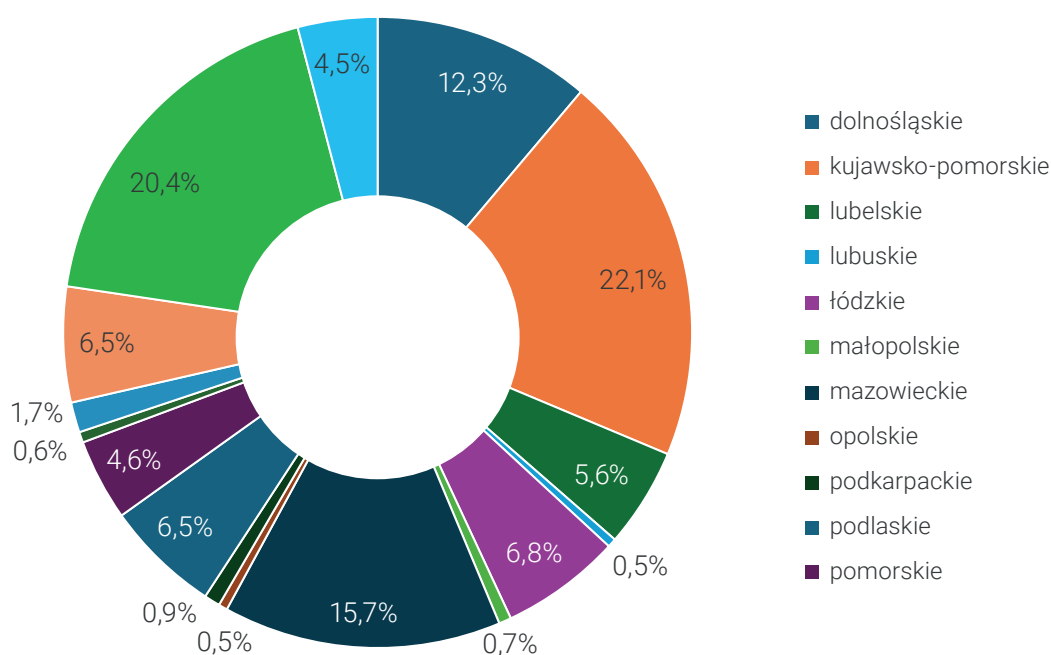

Wykres 23: Rozkład regionalny liczby udzielonych gwarancji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BGK, stan na 30.04.2022¹⁰⁶

Wykres 24: Rozkład regionalny wartości udzielonych gwarancji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BGK, stan na 30.04.2022¹⁰⁷

Analiza koncentracji udzielonych gwarancji pod względem wartości wykazała wprawdzie jej niższy poziom, ale nadal trzy województwa o najwyższej sumie udzielonych gwarancji (kujawsko-pomorskie, wielkopolskie i mazowieckie) odpowiadają za 58% wszystkich gwarancji. Różnica w stosunku do rozkładu liczebnego dotyczy mniejszej skali wartości w województwie kujawsko-pomorskim i większej

w województwie wielkopolskim. Z danych na temat rozkładu udzielonych gwarancji wyraźnie wynika, że zróżnicowanie przestrzenne jest znaczne. Przy-

¹⁰⁶ Por. Bank Gospodarstwa Krajowego, <https://www.bgk.pl/> (dostęp z dn. 24.04.2025 r.).

¹⁰⁷ Por. Tamże.

Tabela 11: Liczba gospodarstw rolnych oraz liczba udzielonych gwarancji gospodarstwom rolnym w podziale na województwa

Województwo	ogółem		Udzielone gwarancje (tylko rolnicy)	
	liczba gospodarstw w tys.	struktura %	liczba gospodarstw w tys.	struktura %
Polska	1317	100%	5295	100%
dolnośląskie	53	4%	89	2%
kujawsko-pomorskie	60	5%	2222	42%
lubelskie	161	12%	143	3%
lubuskie	20	2%	28	1%
łódzkie	117	9%	287	5%
małopolskie	127	10%	15	0%
mazowieckie	208	16%	775	15%
opolskie	25	2%	22	0%
podkarpackie	114	9%	57	1%
podlaskie	77	6%	146	3%
pomorskie	39	3%	220	4%
śląskie	50	4%	19	0%
świętokrzyskie	80	6%	54	15%
warmińsko-mazurskie	43	3%	451	9%
wielkopolskie	116	9%	611	12%
zachodniopomorskie	29	2%	156	3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego 2020, GUS; BGK, stan na 30.04.2022¹⁰⁸

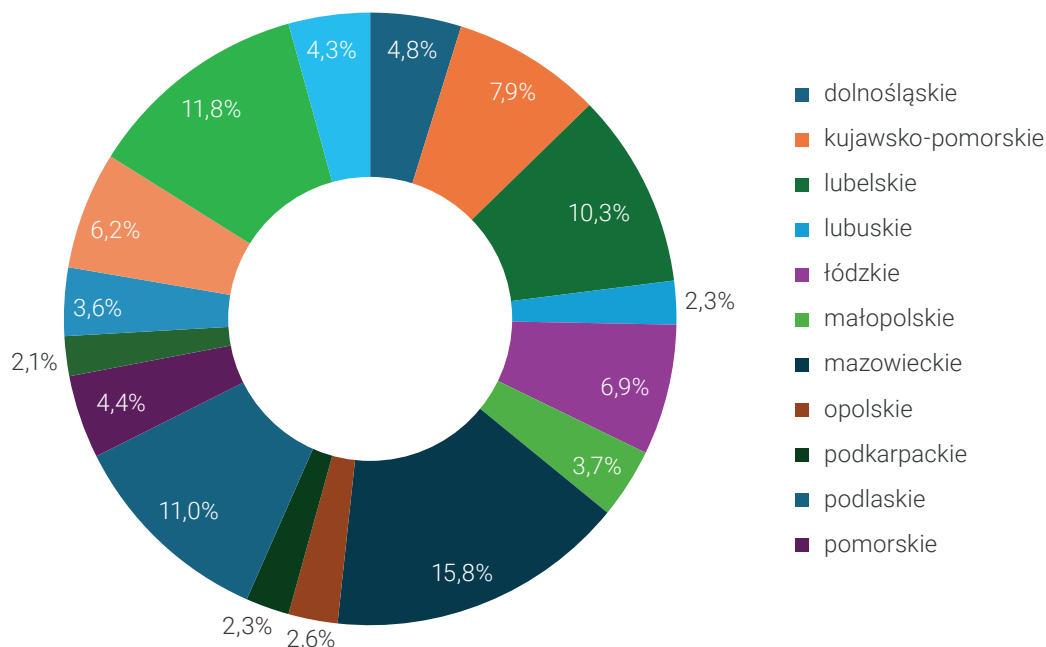
kładowo, proporcja pomiędzy województwem z najmniejszą (małopolskie) i największą (kujawsko-pomorskie) liczbą udzielonych gwarancji wynosi 1:94 (1:29 w zakresie sumy wartości udzielonych gwarancji). Przyczyn tak dużego zróżnicowania należy upatrywać w istocie samego instrumentu, którego dystrybucja jest ściśle uzależniona od lokalizacji i zasięgu działania banków (korzystających z linii gwarancyjnych) oraz ich polityki kredytowej względem sektora rolnego.

Znaczne przestrzenne zróżnicowanie rozkładu udzielonych gwarancji FGR w stosunku do rozkładu przestrzennego sektora rolnego może rodzić pytanie, czy niewielki popyt na kredyty (z gwarancją FGR) nie wynika z substytucji kredytu dotacją

108 Por. Tamże; Powszechny Spis Rolny 2020, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/powszechny-spis-rolny-2020/> (dostęp z dnia 24.04.2025 r.).

Wykres 25: Regionalna struktura kwot dofinansowań na działanie PROW – Modernizacja gospodarstw rolnych (Poddziałanie 4.1)

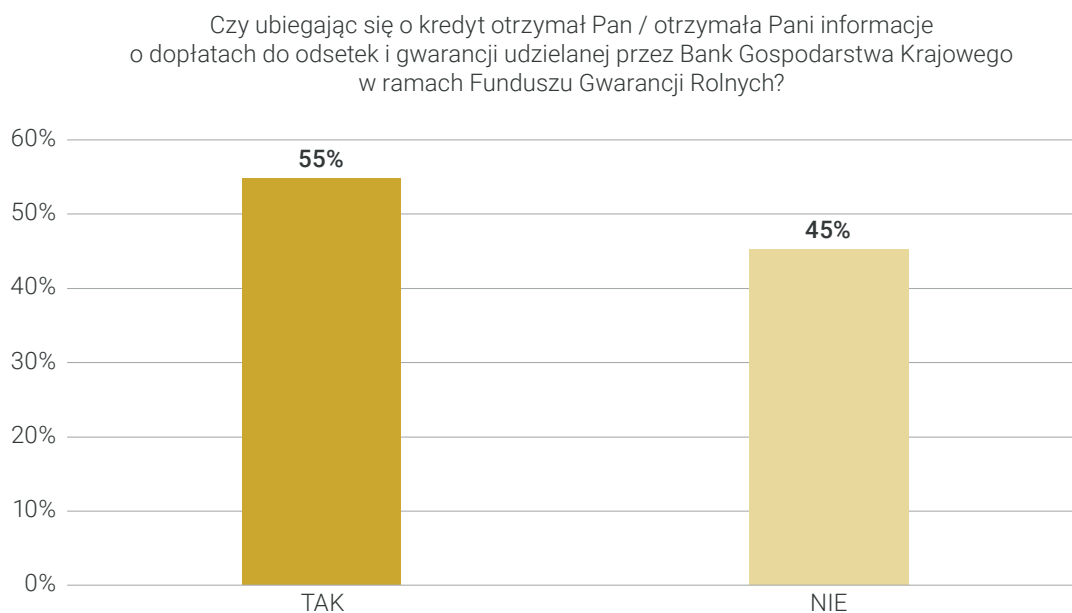
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BGK, stan na 30.04.2022¹⁰⁹

lub też pasywności inwestycyjnej rolników (nikłe zainteresowanie inwestycjami)? Dane na temat efektów Poddziałania 4.1 PROW (Modernizacja gospodarstw rolnych) zaprzeczają takim przypuszczeniom. W ramach Poddziałania 4.1 według stanu na dzień 30.04.2022 r. przyznanych zostało sumarycznie ponad 7,5 mld złotych dla gospodarstw rolnych oraz przedsiębiorstw rolno-spożywczych. Najwięcej środków – ponad 1,1 mld zł – przekazano do gospodarstw z Mazowsza (odpowiadając za 15,8% całej kwoty dofinansowań w Polsce), a więc tam, gdzie trafiło także dużo kredytów z gwarancją. Nieco mniejsze wsparcie uzyskali rolnicy z Wielkopolski (niecałe 890 mln zł, 11,8% ogółu), Podlasia (ponad 826 mln zł, 10,9% całości) i Lubelszczyzny (ok. 776 mln zł, stanowiące 10,3% ogółu). Przypadek województwa lubelskiego – gdzie trafiło bardzo mało kredytów z gwarancją FGR w relacji do liczby gospodarstw rolnych – mógłby sugerować, że dotacje zastępują kredyty (na inwestycje), ale na pewno nie może potwierdzać hipotezy, że rolnicy lubelscy nie są zainteresowani inwestycjami. Najmniejsze wartości oraz udziały dofinansowań w ramach Poddziałania 4.1 odnotowano dla województwa lubuskiego (174 mln zł, 2,3% ogółu) oraz śląskiego (155 mln zł, 2% całości). Rozkład kwot wsparcia w ramach Poddziałania 4.1 przedstawiono na poniższym wykresie.

Analiza struktury i wartości udzielonych dotacji w ramach Modernizacji gospodarstw rolnych w odniesieniu do rozkładu przestrzennego gospodarstw rolnych wskazuje na znacznie bardziej równomierne ich rozłożenie niż w przypadku gwarancji (wykres 25). Znaczne odchylenia widoczne są w przypadku województwa małopolskiego i podkarpackiego, gdzie udział dotacji jest niższy, niż wynikałoby to z udziału liczby gospodarstw rolnych w regionie.

Wsparcie dla producentów rolnych obecnie prowadzone jest w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027. Fundusz Gwarancji Rolnych Plus (FGR Plus) finansowany ze środków Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 to fundusz ułatwiający uzyskanie kredytu dla rolników, przedsiębiorców z sektora rolno-spożywczego oraz firm świadczących usługi rolne i leśne poprzez oferowanie gwarancji Agromax przez Bank Gospodarstwa Krajowego jako zabezpieczenia kredytu. W celu obniżenia kosztów kredytu FGR Plus dodatkowo oferuje dotację na spłatę odsetek przy spełnieniu określonych warunków. FGR Plus jest kontynuacją pilotażowego Funduszu Gwarancji Rolnych finansowanego ze środków Programu Roz-

109 Bank Gospodarstwa Krajowego, dz. cyt.

Wykres 26: Rozkład producentów rolnych poinformowanych o FGR

Źródło: opracowanie własne

woju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, czyli instrumentu wsparcia zwrotnego utworzonego we współpracy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi jako Instytucji Zarządzającej oraz Banku Gospodarstwa Krajowego (BGK) jako podmiotu wdrażającego instrumenty finansowe. Duże zainteresowanie gwarancją, zwłaszcza w trudnym okresie pandemii COVID-19, kilkanaście tysięcy zawartych umów, przesądziło o sukcesie wdrażania instrumentu i było podstawą do kontynuacji tego instrumentu wsparcia w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027. Nowy fundusz oferuje wsparcie kredytowe dla rolników, przedsiębiorców sektora rolno-spożywczego oraz firm świadczących usługi na rzecz rolnictwa i leśnictwa. Główne cele FGR Plus to ułatwienie dostępu do finansowania poprzez gwarancje kredytowe, a także oferowanie dotacji na spłatę odsetek, co ma szczególne znaczenie dla młodych rolników i gospodarstw realizujących inwestycje pozytywnie wpływające na środowisko i klimat¹¹⁰.

Fundusz Gwarancji Rolnych Plus to wsparcie w formie¹¹¹:

- gwarancji, która umożliwia kredytobiorcom, takim jak rolnicy, przetwórcy oraz przedsiębiorstwa

świadczące usługi na rzecz rolnictwa, leśnictwa i sektora rolno-spożywczego, uzyskanie kredytu, w tym kredytu na korzystniejszych warunkach;

- dotacji na spłatę odsetek, która obniża koszty obsługi kredytu. Gwarancja kredytu i dotacja na spłatę odsetek udzielana jest przez Bank Gospodarstwa Krajowego. Natomiast kredyty objęte tą gwarancją i dopłatą do odsetek są udzielane przez banki kredytujące, które podpisały umowę z BGK.

Spośród rolników objętych badaniem 42% korzystało z kredytu bankowego, z kredytu preferencyjnego skorzystała ponad połowa rolników korzystających z kredytu bankowego (62%). Spośród 42% rolników korzystających z kredytu bankowego tylko 55% zostało poinformowanych o dopłatach do odsetek i gwarancji udzielanej przez Bank Gospodarstwa Krajowego w ramach Funduszu Gwarancji Rolnych.

FGR Plus jest skierowany do szerokiego grona odbiorców działających w sektorze rolnym i obszarach wiejskich, w którego skład wchodzi¹¹²:

- Rolnicy,
- Przetwórcy sektora rolno-spożywczego, w tym także duże przedsiębiorstwa,

110 Por. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Fundusz Gwarancji Rolnych Plus*, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/fundusz-gwarancji-rolnych-plus> (dostęp z dnia 07.14.2024 r.).

111 Por. Tamże.

112 Por. Tamże.

- Przedsiębiorstwa świadczące usługi na rzecz rolnictwa i leśnictwa.

Decyzję o udzieleniu gwarancji (zabezpieczeniu kredytu gwarancją BGK) i udzieleniu dotacji na spłatę odsetek kredytu podejmuje Bank Kredytujący, który posiada podpisaną z BGK umowę w tym zakresie.

Lista banków, które podpisały umowy z BGK¹¹³:

1. Bank Polskiej Spółdzielczości S.A.,
2. Bank Spółdzielczy w Brodnicy,
3. BNP Paribas Bank Polska S.A.,
4. Credit Agricole Bank Polska S.A.,
5. mBank S.A.,
6. PKO Bank Polski S.A.,
7. SGB-Bank S.A.,
8. Wschodni Bank Spółdzielczy w Chełmie.

Lista banków kredytujących jest aktualizowana na bieżąco.

FGR Plus oferuje atrakcyjne warunki dla kredytobiorców. Zakres gwarancji: do 80% kwoty kredytu, natomiast koszt udzielenia gwarancji jest bezpłatny. Rodzaje kredytów objętych gwarancją¹¹⁴:

- kredyt inwestycyjny,
- kredyt obrotowy nieodnawialny, powiązany z inwestycją w ramach Planu Strategicznego Wspólnej Polityki Rolnej 2023–2027.

Okres gwarancji dla kredytów inwestycyjnych wynosi do 183 miesięcy (rolnicy i przetwórcy produktów rolnych) lub do 120 miesięcy (przetwórcy produktów nierolnych), z kolei dla kredytów obrotowych nieodnawialnych: do 51 miesięcy. Maksymalna kwota gwarancji to 5 mln zł dla rolników i przetwórców MŚP oraz 9 mln zł dla gospodarstwa rolnego produkującego trzodę chlewną (świnie) w celu zwiększenia i utrzymania pogłowia loch wraz z produkcją

prosiąt i warchlaków pochodzących od loch utrzymywanych w gospodarstwie, w tym również utrzymywanych w cyklu zamkniętym, i 10 mln zł dla dużych przedsiębiorstw¹¹⁵.

Dzięki wsparciu FGR Plus kredytobiorcy mogą liczyć na ułatwiony dostęp do kredytów – gwarancja udzielana przez BGK umożliwia uzyskanie kredytu na korzystniejszych warunkach oraz bezkosztowe zabezpieczenie spłaty kredytu. Mogą pozyskać dotacje na spłatę odsetek – w zależności od spełnienia warunków:

- do 50% w przypadku gospodarstwa rolnego, którego wielkość ekonomiczna wynosi poniżej 25 tys. euro oraz 25 tys. euro i więcej, gdy inwestycja przyczynia się do ochrony środowiska i klimatu;
- do 100% w przypadku gospodarstwa rolnego, którego wielkość ekonomiczna wynosi poniżej 25 tys. euro i dodatkowo inwestycja przyczynia się do ochrony środowiska i klimatu lub gdy kredytobiorcą jest młody rolnik. Ponadto młody rolnik ma możliwość przeznaczenia do 100% kredytu na zakup gruntów. Dzięki temu rozwiązaniu młodzi rolnicy mają możliwość skorzystania z preferencyjnego wsparcia na zakup ziemi i rozwijać swoje gospodarstwo rolne.
- A także dodatkowo do 100% przez pierwsze 2 lata i 50% przez kolejne 2 lata w przypadku inwestycji dotyczących zwiększenia i utrzymania pogłowia loch wraz z produkcją prosiąt i warchlaków pochodzących od loch utrzymywanych w gospodarstwie, w tym również utrzymywanych w cyklu zamkniętym¹¹⁶.

3.2. Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej wsparciem rolnictwa indywidualnego

3.2.1. Teoretyczne podstawy Wspólnej Polityki Rolnej i jej znaczenie dla indywidualnych gospodarstw rolnych

Przez politykę rolną rozumieć należy oddziaływanie Unii Europejskiej na rozwój rolnictwa poprzez kształ-

113 Por. Tamże.

114 Por. Tamże.

115 Por. Tamże.

116 Por. Tamże.

towanie stosunków ekonomiczno-społecznych w rolnictwie, a także poprzez tworzenie więzi między nim a otoczeniem¹¹⁷. Decyzje dotyczące rolnictwa Wspólnot Europejskich były zainicjowane tym, że produkcja rolna, w przeciwieństwie do innych gałęzi gospodarki, nie może być w pełni kształtowana przez mechanizmy rynkowe. Charakteryzuje się ona bowiem długimi cyklami oraz sezonowością. Procesy społeczno-ekonomiczne mają inną specyfikę niż w przypadku innych polityk (np. polityki ekonomicznej, społecznej). Konieczność wyjątkowego potraktowania problematyki rolnictwa ma szczególny charakter, wynikający ze społecznej struktury rolnictwa oraz strukturalnych i przyrodniczych nierówności między różnymi regionami rolniczymi, a także poszczególnymi specjalizacjami¹¹⁸. Przyjęto założenia, że rolnictwo w państwach członkowskich nie może być sektorem odizolowanym od reszty gospodarki. Między poszczególnymi sektorami muszą istnieć powiązania i wzajemne wspomaganie.

Wspólna Polityka Rolna UE od początku jej istnienia była wielokrotnie reformowana. Wpłynęło na to wiele czynników endogenicznych i egzogenicznych. W literaturze przedmiotu wskazuje się na trzy kluczowe czynniki. Pierwszy z nich wynika ze skutków realizacji zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych celów integracji rolnictwa. Biorąc pod uwagę cele wewnętrzne (poprawa produktywności, wzrost podaży, podniesienie poziomu dochodów rolniczych) na różnych etapach rozwoju WPR, zmiany ulegała waga postawionych celów. Pod wpływem bieżącej sytuacji w rolnictwie następowało zastępowanie mniej efektywnych narzędzi bardziej skutecznymi instrumentami. Z kolei realizacja zewnętrznych celów WPR związana jest z działaniami protekcyjnymi UE, wywierającymi istotny wpływ na międzynarodowe stosunki gospodarcze. Drugim bodźcem do reform był i jest aspekt finansowy. Debacie poddawana jest kwestia kształtowania poziomu oraz kierunku rozwoju kosztów polityki rolnej, a argument zazwyczaj dotyczy udziału kosztów związanych z WPR w budżecie Wspólnoty. Trzecią istotną przyczyną zmian w polityce rolnej było przystępowanie nowych państw do UE¹¹⁹.

Przez ostatnie dwadzieścia lat Wspólna Polityka Rolna przeszła szereg zmian, a swój obecny kształt przyjęła przed rozpoczęciem okresu programowania 2021–2027. Wsparcie finansowe w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) na lata 2023–2027 jest przyznawane na podstawie dokumentu pn. „Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027” (PS WPR). Plan Strategiczny WPR realizuje 9 celów szczegółowych Wspólnej Polityki Rolnej¹²⁰:

1. wspieranie godziwych dochodów gospodarstw rolnych i ich odporności w całej Unii w celu zwiększenia bezpieczeństwa żywnościowego;
2. zwiększenie zorientowania na rynek i konkurencyjności, w tym większe ukierunkowanie na badania naukowe, technologię i cyfryzację;
3. poprawa pozycji rolników w łańcuchu wartości;
4. przyczynianie się do łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej, a także do zrównoważonej produkcji energii;
5. wspieranie zrównoważonego rozwoju i wydajnego gospodarowania zasobami naturalnymi, takimi jak woda, gleba i powietrze;
6. przyczynianie się do ochrony różnorodności biologicznej, wzmacnianie usług ekosystemowych oraz ochrona siedlisk i krajobrazu;
7. przyciąganie młodych rolników i ułatwianie rozwoju działalności gospodarczej na obszarach wiejskich;
8. promowanie zatrudnienia, wzrostu, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa;
9. poprawa reakcji rolnictwa UE na potrzeby społeczne dotyczące żywności i zdrowia, w tym bezpiecznej, bogatej w składniki odżywcze i zrównoważonej żywności, jak też dobrostanu zwierząt oraz cel przekrojowy – modernizacja sektora poprzez wspieranie i dzielenie się wie-

117 Por. J. Wilkin, *Współczesna kwestia agrarna*, PWN, Warszawa 1986, s. 11–50.

118 Por. A. Marszałek, *Integracja Europejska*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 1997, s. 257.

119 Por. E. Kiryluk-Dryjska, A. Baer-Nawrocka, *Polityka rolna Unii Europejskiej, kierunki zmian i konsekwencje dla rolnictwa polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2014, s. 35–37.

120 Por. ARiMR, *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa 2023*, Warszawa 2024, <https://www.gov.pl/web/arimr/sprawozdania-z-dzialalnosci-agencji-restrukturyzacji-i-modernizacji-rolnictwa> (dostęp z dn. 23.04.2025 r.).

dzą, innowacjami i cyfryzacją w rolnictwie i na obszarach wiejskich oraz zachęcanie do ich wykorzystywania.

Zgodnie z ustawą o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 instytucją zarządzającą PS WPR 2023–2027 jest Minister właściwy do spraw rozwoju wsi. ARiMR wdraża większość interwencji objętych PS WPR 2023–2027 i jako akredytowana agencja płatnicza realizuje płatności dla wszystkich interwencji.

Po raz pierwszy do dokumentu programowego PS WPR obejmującego perspektywę kilku lat zostały włączone płatności bezpośrednie. Płatności te:

- są bardziej ukierunkowane na wsparcie dla małych i średnich gospodarstw,
- wspierają młodych rolników,
- poprzez płatności związane z produkcją wspierają sektory znajdujące się w trudnej sytuacji,
- są silniej ukierunkowane na produkcję zwierzęcą, która ponosi najwyższe koszty związane z dostosowaniem się do nowych unijnych dyrektyw z zakresu ochrony środowiska.

Obejmują one, co do zasady, te same formy wsparcia co dotychczas (tj. podstawowe wsparcie dochodów, płatność redystrybucyjną, płatność dla młodych rolników, 13 płatności w ramach wsparcia dochodów związanego z produkcją).

Elementem systemu płatności bezpośrednich, wspierającym realizację praktyk korzystnych dla środowiska, klimatu i dobrostanu zwierząt, są ekoschematy. Są to roczne, płatne praktyki, dostosowane do warunków i potrzeb krajowych, służące realizacji celów środowiskowych i klimatycznych nowej WPR – ochrona zasobów gleby, wód, klimatu, dobrostanu zwierząt, różnorodności biologicznej w produkcji rolnej. W Polsce ekoschematy obszarowe zostały tak zaprojektowane, żeby promować praktyki, które przekładają się na dochody rolnicze poprzez zwiększenie żyzności gleby, racjonalne nawożenie, poprawę jakości plonów. Służy temu przede wszystkim ekoschemat Rolnictwo węglowe, w ramach którego rolnicy z ośmiu dostępnych praktyk mogą wybierać te, które najlepiej odpowiadają na ich potrzeby.

W ramach ekoschematów jest wspierany również dobrostan zwierząt. Oprócz gatunków zwierząt, któ-

re były wspierane do 2022 r., tj. bydła (krowy mleczne, krowy mamki) oraz świń (lochy, tuczniki) i owiec, wsparciem objęty jest także drób (kury nioski, brojlery, indyki mięsne), konie, kozy i bydło (opasy). Realizowane jest również przejściowe wsparcie krajowe (finansowane ze środków krajowych) w formie Uzupełniającej Płatności Podstawowej oraz płatności niezwiązanej do tytoniu. W ramach interwencji na rzecz rozwoju obszarów wiejskich rolnicy mogą ubiegać się o przyznanie: płatności ONW, płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych, płatności ekologicznych, a także premii z tytułu zalesień i zadrzewień oraz systemów rolno-leśnych.

Od 2025 r. nowym elementem w płatnościach bezpośrednich będzie mechanizm warunkowości społecznej. Mechanizm ten polega na uzależnieniu wysokości wsparcia od przestrzegania wybranych krajowych przepisów z zakresu prawa pracy oraz zasad BHP i jest obligatoryjnym elementem systemu płatności we wszystkich państwach UE od roku 2025.

Dzięki wspieraniu indywidualnych gospodarstw rolnych w ramach WPR wyraźnie widać wzrost aktywności inwestycyjnej rolników – przede wszystkim zwiększenie wartości inwestycji i ich udziału w wartości środków trwałych.

Na dochodowość indywidualnych gospodarstw rolnych rzutuje również wiele innych czynników, które uzależnione są od Wspólnej Polityki Rolnej. Wśród nich dużą rolę odgrywa poziom produkcji i nakładów ponoszonych na jej wytworzenie. Dochodowość indywidualnych gospodarstw rolnych określana jest zatem determinantami rynkowymi natury endogenicznej, do których zalicza się ilość i jakość czynników produkcji, efektywność ich wykorzystania, skalę wytwarzania, towarowość produkcji oraz strukturę produkcji. Czynniki egzogeniczne wpływające na dochody rolnicze będą ceny produktów i środków potrzebnych do produkcji oraz mechanizmy instytucjonalne¹²¹ (patrz: rysunek 4).

Szczególne znaczenie dla sytuacji produkcyjno-ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolnych ma zatem WPR. Istotne będzie spostrzeżenie, iż dochody stanowią wyznacznik efektywności polityki rolnej¹²². Jak podkreśla H. Runowski, interwencja wynikająca ze

121 Por. E. Kiryluk-Dryjska, A. Baer-Nawrocka, dz. cyt., s. 71.

122 Por. Tamże.

Rysunek 4: Czynniki przedstawiające dochody rolnicze

Źródło: opracowanie własne

specyficznych funkcji tego sektora nie zakłóca mechanizmu rynkowego, a prowadzi do jego łagodzenia¹²³.

Od początku WPR charakteryzowała się dużym zakresem interwencyjnego oddziaływania na indywidualne gospodarstwa rolne, co wiązało się z subsydiowaniem rolnictwa na szeroką skalę, a także z restrykcyjną ochroną rynku wewnętrznego przed konkurencją tańszych produktów rolnych, importowanych z krajów trzecich.

Na działalność indywidualnych gospodarstw rolnych, podobnie jak innych podmiotów gospodarczych, wpływa wiele zjawisk ekonomicznych, społecznych, prawnych, politycznych, demograficznych, zachodzących w ich otoczeniu. Specyficzne cechy produkcji, jakimi są m.in. pracochłonność, wysokie koszty, problem ze zbytem towarów, niekorzystne warunki klimatyczne, sprawiają, że indywidualne gospodarstwa rolne, działające w sektorze rolnym, narażone są na ryzyko i mają ograniczone możliwości jego zmniejszania. Sposoby oddziaływania na poziom ryzyka są przedmiotem teoretycznych i praktycznych kontrowersji. W mojej ocenie niwelowanie ryzyka we własnym zakresie jest niemożliwe, a doskonała stabilizacja cen – nieosiągalna, ponieważ nawet ustanowienie granic, w zakresie których ceny mogą się wahać, nie uodparnia rynku na działania spekulacyjne. Potrzebne jest wsparcie WPR, które

działania ograniczają ryzyko odczuwalne przez rolników i ukierunkowane są na stabilizację cen.

Integracja z Unią Europejską wpłynęła pozytywnie na sytuację dochodową w większości państw członkowskich. Istotne zmiany miały miejsce zwłaszcza w pierwszych latach ich członkostwa. Zdecydowanie największą dynamiką pozytywnych zmian w zakresie wyników ekonomicznych wyróżniało się rolnictwo polskie.

3.2.2. Analiza rozdysponowywania środków unijnych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Otoczenie instytucjonalne sektora rolnego można rozpatrywać w ujęciu funkcjonalnym i podmiotowym. W ujęciu podmiotowym otoczenie stanowi zbiór norm, a także instytucji wspierających transakcje. Wśród norm istotne dla efektywności struktur instytucjonalnych w rolnictwie są psychologicznie uwarunkowane wzorce zachowań. Do instytucji wspierających wliczają się natomiast te podmioty gospodarki narodowej, które nie uczestniczą bezpośrednio w transakcjach rolnictwa z otoczeniem, ale oddziałują na funkcjonowanie struktur instytucjonalnych. W przypadku środków unijnych najważniejszymi instytucjami są: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Elementem decydującym o prawidłowym rozdysponowaniu środków unijnych jest przygotowanie przepi-

¹²³ Badania H. Runowskiego zawarte w artykule *Zmienność dochodów gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej i jej przyczyny* przytaczam za: E. Kiryluk-Dryjska, A. Baer-Nawrocka, dz. cyt., s. 71.

sów, które regulują zgodnie z prawem unijnym sprawy związane z wykorzystaniem środków pomocowych, stworzenie odpowiedniej infrastruktury do obsługi potencjalnych beneficjentów i zorganizowanie instytucji pomagających beneficjentom w pozyskiwaniu tego wsparcia. W Polsce przygotowanie odpowiednich przepisów spoczywa na Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Kwestię stworzenia odpowiedniej infrastruktury do obsługi beneficjentów instytucja ta powierzyła natomiast Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Agencji Rynku Rolnego, Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa oraz samorządom poszczególnych województw. W mojej ocenie największy wkład w realizację założeń WPR ma MRiRW oraz ARiMR.

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa została powołana w styczniu 1994 r. jako agencja rządowa, państwowa osoba prawna wspierająca przekształcenia strukturalne w rolnictwie i na wsi¹²⁴. Nadzór nad ARiMR sprawuje Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi, natomiast nad gospodarką finansową i gospodarowaniem środkami pochodzącymi z funduszy UE – Minister Finansów.

ARiMR, przede wszystkim jako agencja płatnicza, a jednocześnie instytucja wdrażająca działania polityki państwa względem obszarów wiejskich, dystrybuuje środki finansowe na wspieranie rozwoju rolnictwa, przetwórstwa rolno-spożywczego oraz obszarów wiejskich. Przyspieszają one zmiany zachodzące na obszarach wiejskich w sferze produkcyjnej, a także pozytywnie oddziałują na środowisko oraz funkcje społeczne i kulturowe, wpływając na:

- rozwój ekonomiczny podnoszący atrakcyjność obszarów wiejskich dla mieszkańców i przedsiębiorców;
- zwiększanie konkurencyjności sektora przetwórstwa rolnego dzięki poprawie jakości produktów rolnych i dostosowaniu oferowanych produktów do wymagań odbiorców;
- zrównoważony rozwój sektora rolnego, gwarantujący zachowanie trwałości środowiska i walorów krajoznawczych¹²⁵.

Kluczowym obszarem, za który odpowiada Agencja, jest efektywne wykorzystanie środków finansowych w ramach instrumentów współfinansowanych z funduszy unijnych i krajowych, do których należą:

- Europejski Fundusz Rolniczy Gwarancji (EFRG), w ramach którego Agencja kontynuuje realizację instrumentów pomocy I filara WPR (systemy wsparcia bezpośredniego, mechanizmy wspólnej organizacji rynków rolnych, interwencje dotyczące wsparcia dochodów i interwencje sektorowe w ramach PS WPR 2023–2027);
- Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego finansowane są wszystkie działania dotyczące rozwoju obszarów wiejskich z PROW 2014–2020 oraz zobowiązania zaciągnięte w ramach działań realizowanych z PROW 2004–2006 oraz PROW 2007–2013, a także interwencje na rzecz rozwoju obszarów wiejskich w ramach PS WPR 2023–2027 (II filar WPR);
- Europejski Fundusz Morski i Rybacki (EFMR), z którego finansowane są działania w ramach PO Rybactwo i Morze 2014–2020;
- Europejski Fundusz Morski, Rybacki i Akwakultury, z którego finansowane są działania w ramach programu Fundusze Europejskie dla Rybactwa na lata 2021–2027;
- Budżet państwa¹²⁶.

Instrumenty realizowane przez ARiMR mają szeroki zakres i odpowiadają potrzebom rolnictwa, przetwórstwa żywności oraz mieszkańców wsi. Dotychczas ARiMR zakończyła realizację następujących programów pomocowych: Specjalny Przedakcesyjny Program na rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (SAPARD), Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006 (SPO Restrukturyzacja 2004–2006), Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006 (PROW 2004–2006), Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013), Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (PROW 2014–2020), Sektorowy Program Operacyjny Rybołówstwo i przetwórstwo ryb 2004–2006 (SPO Rybołówstwo 2004–2006) oraz Program Ope-

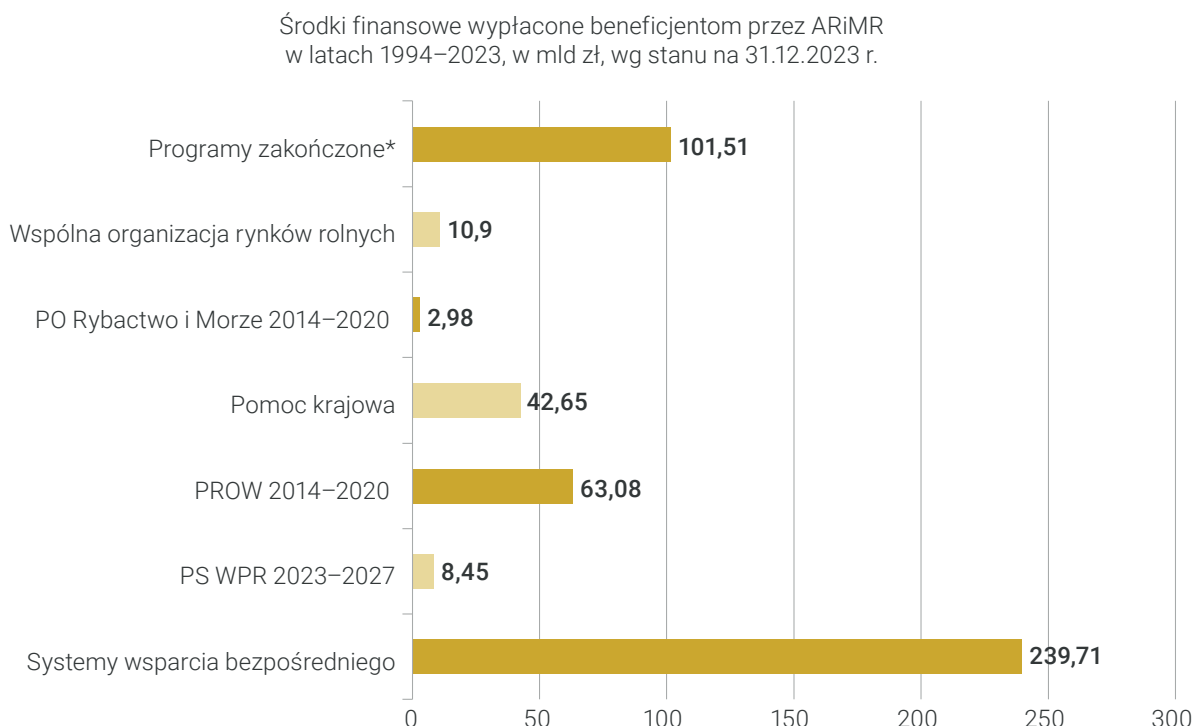
124 Por. Ustawa z dnia 29 grudnia 1993 r. o utworzeniu Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (Dz.U. z 1994 r. Nr 1, poz. 2).

125 Por. *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2017 rok*, Departament Analiz i Sprawozdawczości, Warszawa 2024, s. 1.

126 Por. Tamże, s. 2.

Wykres 27: Środki finansowe wypłacone beneficjentom przez ARiMR w latach 1994–2023 (w mld zł), wg stanu na 31.12.2023 r.

* Programy zakończone: Specjalny Przedakcesyjny Program na Rzecz Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich (SAPARD), Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich na lata 2004–2006, Sektorowy Program Operacyjny Rybołówstwo i przetwórstwo ryb na lata 2004–2006, PROW 2004–2006, PROW 2007–2013, Program Operacyjny Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich na lata 2007–2013, wspólna polityka rybacka.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2023 rok¹²⁷.

racyjny Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007–2013 (PO Ryby 2007–2013), a także mechanizmów objętych pomocą finansową w ramach wspólnej organizacji rynku rybnego. Obecnie realizowany jest Plan Strategiczny dla WPR na lata 2023–2027 (PS WPR 2023–2027) oraz program Fundusze Europejskie dla Rybactwa na lata 2021–2027 (FER).

Środki finansowe wypłacone przez ARiMR w latach 1994–2023 wyniosły razem 469,28 mld zł, a ich struktura została przedstawiona na poniższym wykresie.

Drugim bardzo ważnym podmiotem odpowiedzialnym za wdrażanie programów unijnych jest Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Obszar działań i kompetencji MRiRW oraz jego jednostek organizacyjnych – departamentów i biur – został określony w ustawie z dnia 4 września 1997 roku o działaniach

niach administracji rządowej, która obejmuje rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne¹²⁸.

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi współpracuje z właściwymi ministrami kierującymi pozostałymi działami administracji rządowej w zakresie realizacji polityki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Analiza działań MRiRW wynikająca z Ustawy o działaniach administracji rządowej prowadzona jest w odniesieniu do wszystkich szczegółowo wymienionych spraw. Jest ona zogniskowana na ocenie systematycznej i skutecznej realizacji priorytetów Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który stawia za cel poprawę warunków życia rodzin rolniczych oraz innych mieszkańców wsi. Polskie rolnictwo potrzebuje równych warunków konkurencji, stabilizacji ekonomicznej gospodarstw oraz uporządkowania rynków rolnych. Kluczowym zadaniem jest kształtowanie ustroju rolnego tak, aby w strukturze agrarnej gospodarstwa rodzinne miały ugruntowane i trwałe

127 Por. ARiMR, Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa 2023..., dz. cyt., s. 3.

128 Por. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo> (dostęp z dnia 11.04.2025 r.)

miejsce. Analiza spraw będących w gestii MRiRW w rezultacie ukazuje stopień realizacji zadań i ujawnia na czas zagrożenia i bariery. Prowadzona jest ona sukcesywnie na podstawie informacji przedstawianych przez jednostki organizacyjne ministerstwa, ekspertyzy oraz wnioski organizacji i instytucji pracujących na rzecz rolnictwa. Wypracowane wnioski są podstawą do przygotowania zmian legislacyjnych i programów działania¹²⁹.

Realizacja Wspólnej Polityki Rolnej jest skomplikowanym przedsięwzięciem, zarówno w zakresie tworzenia prawa przez MRiRW, które musi być zgodne z prawem wspólnotowym, jak też w zakresie zarządzania, logistyki i rozdysponowania przez ARiMR środków unijnych w ramach WPR na różnych szczeblach instytucji rządowych. Wszystkie te działania oceniane są jednak w literaturze przedmiotu pozytywnie. Poszczególne instytucje realizują bardzo dobrze różnego rodzaju działania, które mają na celu tworzenie podstaw prawnych, dystrybuowanie unijnych środków pieniężnych oraz wspomaganie wykorzystania środków unijnych przez beneficjentów.

Skuteczność wykorzystywania środków unijnych w ramach realizowanych instrumentów WPR zależy m.in. od jakości pomocy doradczej oraz rzetelnej pomocy podmiotów wdrażania programów unijnych. W mojej ocenie zakres zadań tych podmiotów powinien być bardzo szeroki. Oprócz tworzenia prawa oraz jego egzekwowania powinny one również przekazywać wiedzę, a wraz z nią informacje, umiejętności, technologie i postawy, które odgrywają kluczową rolę w zrównoważonym rozwoju rolnictwa.

3.2.3. Charakterystyka finansowych instrumentów wsparcia dla indywidualnych gospodarstw rolnych z regionu wyspecjalizowanych upraw warzywniczych w Polsce

3.2.3.1. Programy unijne kierowane do indywidualnych gospodarstw w Polsce

Polityka Unii Europejskiej przez dłuższy okres swojej działalności traktowała problem rozwoju wsi marginalnie, skupiając się jedynie na rolnictwie. Rozwój wsi stanowił swoistą pochodną rozwoju rolnictwa. Od lat 90. XX wieku obserwuje się wzrost zainteresowania w polityce rolnej rozwojem obszarów wiejskich

w celach stymulowania działania, zwiększenia zatrudnienia, zwiększenia dochodu oraz dalszego rozwoju. Szereg finansowanych instrumentów wsparcia spowodował ożywienie rolnictwa oraz obszarów wiejskich. Rolnictwo, przemysł rolno-spożywczy oraz infrastruktura obszarów wiejskich są dziedzinami określającymi rozwój obszarów wiejskich¹³⁰, w tym indywidualnych gospodarstw rolnych.

Pomoc dla obszarów wiejskich w oparciu o posiadane środki odbywa się drogą tzw. programów ich rozwoju, czyli za pomocą instrumentów kierowanych m.in. do indywidualnych gospodarstw rolnych. Instrumenty te można podzielić na zwrotne i bezzwrotne. Instrumenty zwrotne mają charakter refundacyjny, a nie antycypacyjny, natomiast instrumenty bezzwrotne to premie. Charakter refundacji oznacza, że rolnicy realizują swój udział finansowy w inwestycji. W rezultacie podmiot będący beneficjentem pomocy zmuszony jest najpierw sfinansować inwestycję w całości lub – przynajmniej – w części stanowiącej pewien zamknięty etap jej realizacji, aby później, po jej zakończeniu, otrzymać refundację. Instrumenty zwrotne i bezzwrotne wcielane są poprzez programy przygotowywane przez rządy państw członkowskich, mające charakter jednolitego programu dla całego kraju bądź też zespołu programów regionalnych.

Większość ekonomistów rolnych uważa, że również w Polsce bez interwencji banków, państwa oraz Wspólnej Polityki Rolnej sukces w zakresie dostosowania rolnictwa i jego najbliższego otoczenia do wymogów gospodarki rynkowej nie jest możliwy. Rola rządu w podnoszeniu konkurencyjności obszarów wiejskich (rozumianej jako możliwość osiągnięcia odpowiedniego dochodu) oraz stopy życia na wsi jest bardzo istotna. Polityka interwencyjna powinna więc łączyć ze sobą dopuszczalne i akceptowalne społecznie formy interwencjonizmu. Ważne jest też, by rolnicy aktywnie uczestniczyli w programach rozwoju wsi i rolnictwa, a nie tylko byli biernymi beneficjentami nie do końca jasnej dla nich polityki.

Rolnicy, inwestując w rozwój swoich gospodarstw, coraz częściej korzystają z zewnętrznych źródeł finansowania, w tym z kredytów bankowych oraz

129 Tamże.

130 Por. A.P. Wiatrak, *Analiza kierunków rozwoju obszarów wiejskich w UE oraz uwarunkowań ich zmian*, [w:] *Agroekonomia w warunkach rynkowych. Problemy i wyzwania*, red. A. Grzelak, A. Sapa „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu” 2010, nr 150, s. 160–175.

szeregu dofinansowań z udziałem środków Unii Europejskiej.

Indywidualne gospodarstwa rolne stanowią dział gospodarki, w którym dochody są relatywnie niższe niż w innych jej działach. Jest to skutek deprecjonowania gospodarki rolnej przez mechanizmy rynkowe, co przekłada się na stosunkowo niski poziom cen na produkty. Wielkość dochodu w indywidualnych gospodarstwach rolnych zależy od indywidualnej wydajności, ale przede wszystkim od warunków, jakie tworzą instytucje¹³¹. W celu zapewnienia odpowiedniego poziomu życia ludności na terenach wiejskich oraz zachowania środowiska naturalnego konieczne jest zwiększenie dochodów osób pracujących w rolnictwie¹³², np. dzięki zastosowaniu odpowiedniego wsparcia¹³³ lub uzupełnieniu produkcji rolnej inną działalnością gospodarczą¹³⁴. Głównym mechanizmem wspierania dochodów rolniczych są płatności bezpośrednie, których celem jest rekompensowanie rolnikom uzyskiwania niższych dochodów niż to bywa w przypadku osób zatrudnionych w innych działach gospodarki. Przyczyniają się one do wzrostu dochodów rolniczych, ale należy pamiętać, że wzrost ten nie wynika z poprawy efektywności produkcji rolnej¹³⁵.

3.2.3.2. Pomoc finansowa dla grup producentów rolnych

ARiMR wydaje decyzje w zakresie uznawania grup producentów rolnych, organizacji producentów, zrzeszeń organizacji producentów i organizacji międzybranżowych oraz związków grup producentów rolnych, a także zawieszania i cofania uznania ww. podmiotom. Według stanu na 31 grudnia 2023 r. w Rejestrach grup producentów rolnych prowadzonych przez dyrektorów OR ARiMR, właściwych ze względu na siedzibę podmiotu, widniało 880 aktywnych grup producentów rolnych zrzeszających 9 529 członków (producentów). W odniesieniu do rejestrów organizacji producentów, zrzeszeń orga-

nizacji oraz organizacji międzybranżowych na rynku mleka i przetworów mlecznych oraz na innych rynkach (oprócz owoców i warzyw) dotychczas nie odnotowano zgłoszeń takich podmiotów.

Rejestry prowadzone przez Prezesa ARiMR obejmują (wg stanu na 31 grudnia 2023 r.)¹³⁶:

- Rejestry prowadzone przez Prezesa ARiMR obejmują (wg stanu na 31 grudnia 2023 r.): Rejestr wstępnie uznanych grup producentów, uznanych organizacji producentów i ich zrzeszeń oraz ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń – 151 uznanych organizacji producentów owoców zrzeszających 3 635 członków w podziale według produktu lub grupy produktów, ze względu na które organizacja otrzymała decyzję o uznaniu oraz 1 zrzeszenie organizacji producentów owoców i warzyw uznane w kategorii „owoce” skupiające 4 uznane organizacje producentów;
- Rejestr związków grup producentów rolnych – 2 związki grup producentów rolnych (1 związek uznany w kategorii: świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone, oraz 1 związek uznany w kategorii: mleko krowie oraz bydło żywe: zwierzęta rzeźne lub hodowlane, mięso wołowe: świeże, chłodzone, mrożone), w skład których wchodzi 11 grup producentów rolnych.

Pomoc finansowa dla uznanych organizacji producentów owoców i warzyw jest przyznawana na dofinansowanie realizacji przedsięwzięć wpisanych przez organizację do programu operacyjnego, który jest specyficznym biznesplanem przygotowanym przez organizację. Celem programu jest stabilizacja, poprawienie funkcjonowania i organizacji rynku owoców i warzyw, a także rozwój marketingu, poprawa jakości owoców i warzyw, planowanie produkcji z uwzględnieniem ochrony środowiska.

Ustawodawca, zarówno unijny, jak i polski, stara się wprowadzić instrumenty, które zachęcą producentów do zrzeszania się. Nie ulega wątpliwości, że współpraca rolników sprzyja realizacji celów WPR związanych przede wszystkim z poprawą zdolności produkcyjnej rolnictwa unijnego i jego

131 Por. J.S. Zegar, *Przesłanki i uwarunkowania polityki kształtowania dochodów w rolnictwie*, IERiGŻ, Warszawa 2001, s. 108.

132 Por. R. Knap, *Miejsce rolnictwa polskiego w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Novum, Płock 2004, s. 24.

133 Por. K. Babuchowska, R. Marks-Bielska, *Płatności...*, dz. cyt., s. 7–9.

134 Por. A. Krakowiak-Bal, *Rozwój dodatkowej działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych w UE*, „Inżynieria Rolnicza” 2010, nr 5, s. 89.

135 Por. K. Babuchowska, R. Marks-Bielska, *Płatności...*, dz. cyt., s. 14.

136 Por. *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2023 rok...*, dz. cyt., s.101.

konkurencyjności, dochodów rolników, zrównoważonym rozwojem terytorialnym, czyli wspieraniem zatrudnienia na terenach wiejskich, promowaniem dywersyfikacji w celu zapewnienia wykorzystania potencjału przez podmioty lokalne. Działania te nie są jednak jednostronne. Unia Europejska, zwłaszcza zaś Wspólna Polityka Rolna, wpływa na rozwój grup i organizacji producentów rolnych. Z drugiej strony zrzeszenia rolników mogą przyczynić się do realizacji celów WPR. Rozwój grup producentów rolnych i realizacja nowych wyznań WPR zależą nie tylko od przepisów prawnych dotyczących ich organizacji i funkcjonowania oraz zasad finansowania, ale także od struktury agrolnej i sytuacji społeczno-gospodarczej w krajach członkowskich. Dlatego stopień zrzeszania producentów rolnych jest bardzo zróżnicowany w różnych rejonach Europy. Do rozwoju grup producentów rolnych w naszym kraju przyczyniły się zwłaszcza różne instrumenty finansowe – przede wszystkim możliwość uzyskania środków unijnych na ich rozwój. Zasadne są jednak wątpliwości, czy po okresie finansowania grupy producentów trwale wpiszą się w rozwój rynku. Wiele podmiotów nie przeznaczało bowiem dotacji unijnych na inwestycje ani zakup środków trwałych, ale na wydatki bieżące – a dalsze funkcjonowanie łączy się z przeznaczeniem przez producentów rolnych dodatkowych środków na koszty administracyjne grupy, czyli m.in. wynagrodzenia zarządcy, księgowych, najmu itp. Uzasadniony wydaje się postulat, aby pomoc unijna była przeznaczana głównie na środki trwałe, z których mogą korzystać członkowie. Daje to większą szansę na kontynuację działalności grupy po upływie okresu finansowania. Trudno zatem przewidzieć, czy wszystkie grupy będą nadal się rozwijały, realizując cele i nowe wyznawania WPR. Większe szanse trwałej współpracy mają spółdzielcze grupy producentów zrzeszające dużą liczbę producentów rolnych. Niektóre z nich funkcjonowały już przed wejściem w życie ustawy o grupach producentów rolnych. Spółki zrzeszające pięciu producentów rolnych nie mają, jak się wydaje, realnych możliwości stworzenia trwałych struktur organizacyjnych. Dlatego spółdzielcze grupy producentów rolnych jako spółdzielnie rolnicze powinny rozwijać działalność, wzorując się na podmiotach spółdzielczych z państw Europy Zachodniej. W takich państwach jak Niemcy czy Włochy w latach 70. i 80. XX wieku także funkcjonowały grupy. Niektóre z nich tworzone na bazie istniejących spółdzielni. Po kilku latach działania w grupie (często także po zakończeniu okresu wsparcia) niektóre z nich

występowały z wnioskiem o wykreślenie z rejestru grup, prowadząc działalność dalej jako spółdzielnie rolnicze.

Poza tym istotne byłoby poszerzenie przedmiotu działalności grupy o angażowanie się w energię odnawialną z wykorzystaniem produktów rolnych lub produktów ubocznych z działalności rolniczej tak, aby taka grupa mogła otrzymać środki z programu. Instytucja wstępnie uznanych grup będzie wygaszana – nowe podmioty tego rodzaju nie będą już zakładane. W kolejnych latach będzie natomiast przybywało uznanych organizacji producentów rolnych, co oczywiście należy ocenić bardzo pozytywnie.

3.2.3.3. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich główną determinantą rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce

Istotnym programem skierowanym do indywidualnych gospodarstw był Program Rozwoju Obszarów Wiejskich. Program ten, na lata 2014–2020, został opracowany na podstawie przepisów Unii Europejskiej, w szczególności rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz aktów delegowanych i wykonawczych Komisji Europejskiej¹³⁷.

Głównym celem PROW 2014–2020 była poprawa konkurencyjności rolnictwa, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi i działania w dziedzinie klimatu oraz zrównoważony rozwój terytorialny obszarów wiejskich. Program realizuje sześć priorytetów wyznaczonych dla unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020, a mianowicie:

- Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich;
- Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych;
- Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie;

¹³⁷ Por. Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2017 rok..., dz. cyt., s. 29.

- Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa;
- Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach: rolnym, spożywczym i leśnym;
- Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich¹³⁸.

Budżet przeznaczony na realizację PROW 2014–2020 wynosił ponad 13,6 mld euro (z tego środki UE z EFRROW – 8,7 mld euro, krajowe środki publiczne – 4,9 mld euro). W ramach wydatków EFRROW finansowane były także zobowiązania z PROW 2004–2006 oraz 2007–2013¹³⁹.

Instytucją zarządzającą PROW 2014–2020, zgodnie z ustawą o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW¹⁴⁰, był Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Większość działań objętych PROW 2014–2020 wdrażała Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa¹⁴¹ i jako akredytowana agencja płatnicza realizowała ona płatności dla wszystkich jego działań¹⁴².

Warunkiem koniecznym rozwoju i poprawy konkurencyjności indywidualnych gospodarstw rolnych z regionu wyspecjalizowanych upraw warzywniczych jest zwiększenie ich efektywności, m.in. poprzez modernizację posiadanego majątku oraz inwestycje w nowe środki produkcji w celu zwiększenia skali działalności i pogłębienia specjalizacji. Indywidualne gospodarstwa rolne z regionu wyspecjalizowanych upraw warzywniczych miały takie szanse od 2004 roku dzięki realizacji działań SAPARD

2004–2006, PROW 2007–2013, PROW 2014–2020. Jednak z tej szansy skorzystali nieliczni.

Badacze zajmujący się konkurencyjnością wybranych grup polskich indywidualnych gospodarstw rolnych oraz tym, jak wypada ona na tle gospodarstw Unii Europejskiej uważają, że polscy rolnicy wykazują nie mniejszą zdolność do konkurowania o środki unijne niż rolnicy z pozostałych krajów UE¹⁴³, a dochody z ich gospodarstw są porównywalne z tymi, jakie uzyskują indywidualne gospodarstwa rolne w innych krajach członkowskich. Gospodarstwa te charakteryzują się korzystną reprodukcją majątku trwałego. Z analizy badaczy wynika, iż warunkiem utrzymania zdolności konkurencyjnej są inwestycje, a czynnikiem o niej świadczącym jest rentowność kapitału własnego. Indywidualne gospodarstwa rolne, które skorzystały z dofinansowań unijnych, były przeciętnie bardziej efektywne zarówno technicznie, jak i finansowo. Wynika z tego, że wsparcie przyczynia się do polaryzacji indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce. Trafia ono do gospodarstw lepszych – lepiej zarządzanych, bardziej efektywnych, o większym potencjale ekonomicznym. Dofinansowania unijne mogą zatem, za pośrednictwem podnoszenia efektywności technicznej i finansowej, stymulować konkurencyjność, lecz dotyczy to głównie najsilniejszych gospodarstw.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020 kładł nacisk na konkurencyjność rolnictwa, ograniczono natomiast wsparcie rozwoju przedsiębiorczości i infrastruktury na wsi. Te zadania mają być w większym stopniu finansowane z innych funduszy UE, w tym z funduszu spójności. W zeszłym okresie finansowym PROW zostały ograniczone wydatki na niektóre cele, przede wszystkim te związane z budową infrastruktury i przedsiębiorczością; priorytetem stają się natomiast działania proinwestycyjne i modernizacyjne.

W każdym z okresów programowania Polska opierała realizację celów PROW o działania zaproponowane przez Komisję Europejską, których zakres tematyczny jest bez wątpienia bardzo szeroki. Budzi to jednak wątpliwość i rodzi pytanie, czy nie ma ob-

138 Por. Tamże.

139 Por. Tamże, s. 29–30.

140 Por. Art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW (Dz.U. z 2017 r. poz. 562 z późn. zm.).

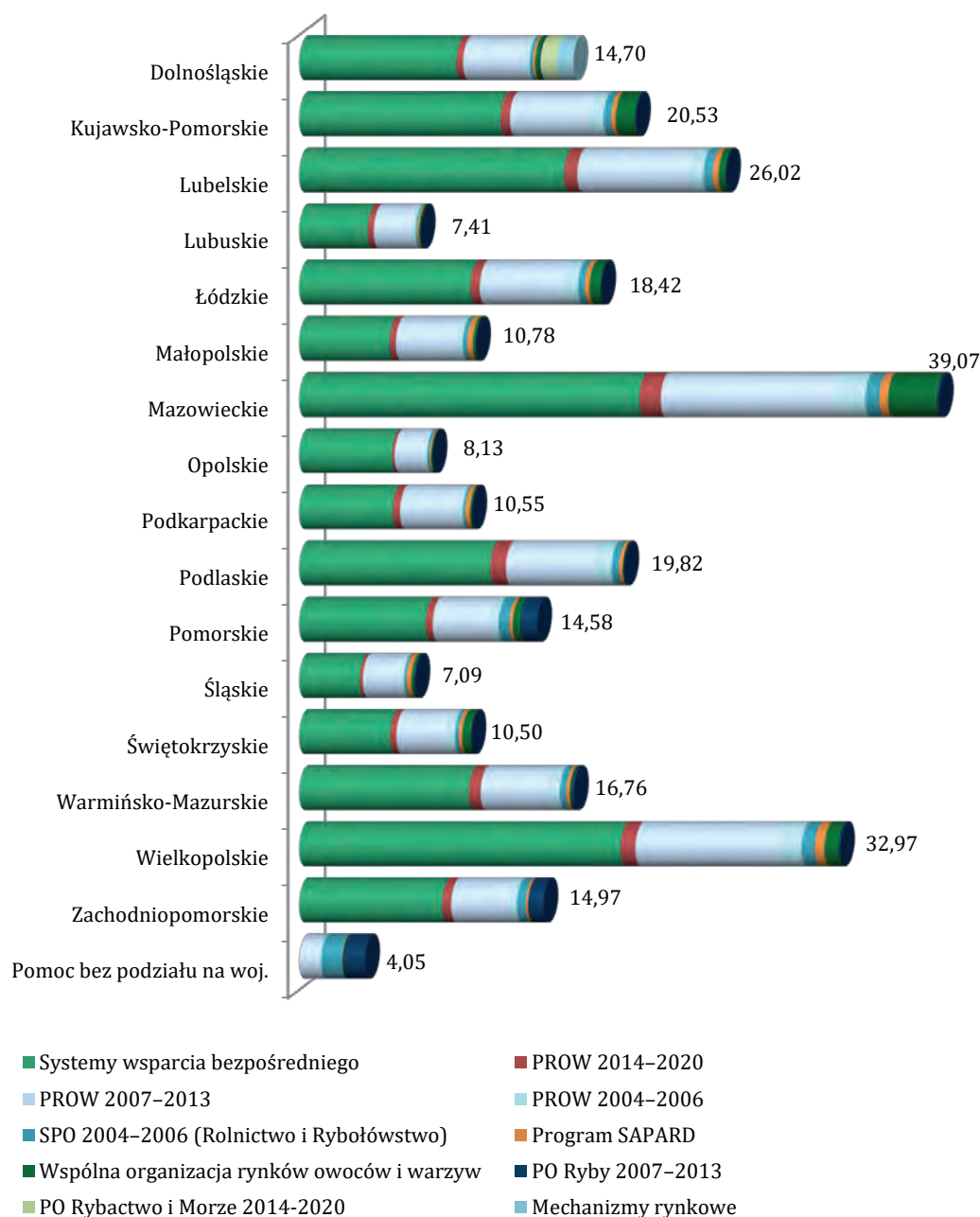
141 Ogółem w ramach PROW 2014–2020 do dnia 31 grudnia 2017 r. złożono 2 631 281 wniosków o przyznanie pomocy finansowej, w tym w 2017 r. – 879 928, zawarto/wydano – 2 158 403 umów/decyzji, w tym w 2017 r. – 767 088, zrealizowano płatności dla 889,6 tys. różnych beneficjentów na łączną kwotę 9 141,77 mln zł, w tym: z tytułu zobowiązań z PROW 2014–2020 – 5 803,04 mln zł, z tytułu zobowiązań z PROW 2007–2013 – 2 562,15 mln zł, z tytułu zobowiązań z PROW 2004–2006 – 776,58 mln zł. Por. *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2017 rok...*, dz. cyt., s. 30.

142 Por. Tamże, s. 30.

143 Por. W. Józwiak, Z. Mirkowska, *Ekonomiczne przesłanki zdolności konkurencyjnej polskich gospodarstw rolnych*, [w:] *Sytuacja ekonomiczna i aktywność inwestycyjna różnych grup gospodarstw rolniczych w Polsce i innych krajach unijnych w latach 2004–2005*, red. W. Józwiak, nr 68, *Program Wieloletni 2005–2009. Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007, s. 15.

Rysunek 5: Pomoc udzielona przez ARiMR w ramach programów współfinansowanych z funduszy unijnych, w podziale na instrumenty wsparcia, według województw, w mld zł, wg stanu na 31.12.2023 r.

Źródło: Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2017 rok¹⁴⁵

szarów specyficznych dla Polski, które wymagałyby specjalnego traktowania, a tym samym specjalnie zaprojektowanych działań?¹⁴⁴

W 2023 r. Agencja rozpoczęła wdrażanie Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (PS WPR). W pierwszym roku realizacji uruchomiono interwencje wspierające dochody rolników i sektor pszczelarski oraz 20 interwencji

144 Por. M. Jabłoński, *Prawno-finansowe aspekty polityki państwa w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2010, s. 293.

145 Por. *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2017 rok...*, dz. cyt., s. 6.

na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Ogółem na realizację interwencji z PS WPR 2023–2027 ARiMR wydatkowała 8,45 mld zł, w tym głównie (99,5%) na wsparcie dochodów¹⁴⁶.

3.2.4. Skuteczność wykorzystania środków unijnych przez indywidualne gospodarstwa rolne w Polsce – próba oceny i projekcji

Celem polityki strukturalnej jest poprawa sytuacji w rolnictwie w perspektywie średniookresowej i długookresowej. Ukierunkowana jest ona na wspieranie rozwoju regionów wiejskich, jak również przemian prowadzących do niwelowania różnic w poziomach rozwoju. Polska jako członek UE stała się beneficjentem programów pomocowych od 2004 roku. Po trzech zakończonych okresach programowania można podjąć próbę oceny wykorzystania środków unijnych skierowanych do indywidualnych gospodarstw rolnych.

Jeśli chodzi o skuteczność wykorzystania środków unijnych przez indywidualne gospodarstwa rolne z regionu wyspecjalizowanych upraw warzywniczych, trudno jest znaleźć dane z tego zakresu. Analiza skuteczności może być zauważona przez podmioty przygotowujące wnioski o dofinansowania.

Ze względu na trudności z przewidywaniem i oceną skuteczności wdrażania programów alokacja opiera się na pewnych subiektywnych ocenach decydentów, a jej efekty charakteryzuje wysoki stopień niepewności. W przypadku polityki strukturalnej UE ocenie powinno podlegać wspomaganie procesów decyzyjnych, ich przejrzystość oraz preferencje różnych grup społecznych. Ocena taka w efekcie może wpłynąć na podniesienie ogólnej efektywności i skuteczności wdrażania programu.

Skuteczność wykorzystania środków unijnych przez indywidualne gospodarstwa rolne jest trudna do określenia ze względu na brak szczegółowych danych. Warto jednak zauważyć, iż nadal istnieje potrzeba dalszej restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw, których potencjał produkcyjny pozwala na podjęcie wyzwań konkurencyjnych na europejskim rynku. Niezbędne jest także kierowanie środków unijnych na działania na rzecz scalania gruntów oraz powiększania areału gospodarstw dzięki uwolnieniu zasobów ziemi użytkowanych przez małe gospodar-

stwa. Dla zachowania i wzrostu konkurencyjności polskiego sektora rolnego ważne jest zachowanie korzystnej struktury wieku w populacji ludności rolniczej. Młodzi rolnicy, ze względu na lepsze wykształcenie i większą skłonność do wprowadzania nowych rozwiązań i innowacji, w znacznym stopniu mogą decydować o rozwoju sektora rolnego. Tymczasem trend starzenia się populacji jest silniejszy w grupie zawodowej rolników niż w innych działach gospodarki na obszarach wiejskich.

Ze względu na funkcje gospodarcze, społeczne i środowiskowe rolnictwa konieczne jest zapewnienie jego trwałości ekonomicznej. W związku z niekorzystnymi warunkami naturalnymi część gospodarstw wymaga wsparcia niwelującego efekty istniejących ograniczeń lub umożliwiającego dokonanie odpowiednich dostosowań. Jednocześnie zmienność warunków pogodowych wynikająca ze zmian klimatu zwiększa ryzyko w produkcji rolnej, co powoduje konieczność wsparcia odbudowy zniszczonego potencjału produkcyjnego (w przypadku zjawisk o charakterze klęsk żywiołowych lub katastrof), jak również dostosowania samych gospodarstw do zaistniałych warunków klimatycznych. Dostosowania do zmian klimatu wymagają zwiększenia wiedzy rolników w zakresie tego zjawiska i możliwości dostosowań, w tym także korzystania z ubezpieczeń.

Ze względu na dbałość o jakość wód konieczne jest podjęcie działań na rzecz ograniczenia negatywnego wpływu rolnictwa i wiejskiej gospodarki komunalnej na ich stan oraz wsparcie inwestycji podejmowanych w tym zakresie. Ponadto niska jakość produkcyjna większości gleb w Polsce, w powiązaniu z intensyfikacją rolnictwa oraz zmianami klimatu, sprzyja procesom erozyjnym, zmniejszaniu zawartości próchnicy glebowej i wypłukiwaniu składników mineralnych do wód gruntowych. Zwiększanie/ochrona pojemności wodnej gleb poprzez dbałość o jej strukturę i wzrost zawartości substancji organicznej zwiększa odporność upraw w okresach suszy i zmniejsza tempo odpływu nadmiaru wód do rzek. Stan gleb będzie też współdecydował o produktywności całego sektora i jego wkładzie w zaspokajanie rosnących potrzeb żywnościowych w sposób zrównoważony.

Polskie rolnictwo, podobnie jak rolnictwo europejskie, traci przewagi cenowo-kosztowe. Utrzymanie konkurencyjności produktów na rynku UE i światowym wymaga w związku z tym położenia większego nacisku na wysoką jakość. Proces poprawy jakości dotyczy zarówno zmian w produkcji rolnej, przetwó-

146 Por. Tamże, s. 4

stwie, jak i dalszego rozwinięcia rynku „produktów wysokojakościowych”. Poziom rozpoznawalności produktów wytwarzanych w systemach jakości żywności jest niski, co obecnie ogranicza możliwość uzyskania wyższych dochodów przez producentów tych produktów. W rezultacie utrzymuje się zarówno niski popyt, jak i niska ich podaż. W zagadnienie podnoszenia jakości produktów rolnych wpisuje się również zwiększanie wartości dodanej. Istotne jest, aby rolnicy w nim uczestniczyli, podnosząc w ten sposób swój udział w cenie finalnej produktów. Inwestowanie w marketing produktów rozumiany tutaj jako poprawa jakości i zwiększanie wartości dodanej w przypadku polskich rolników jest ograniczone głównie ze względu na niskie wyposażenie gospodarstw w kapitał finansowy.

Innowacyjność jest ważnym czynnikiem poprawy produktywności, wzrostu i konkurencyjności sektora rolnego oraz doskonalenia jakości produktów, a przez to sposobem na poprawę dochodów rolników. Jednocześnie rozwiązania innowacyjne mogą sprzyjać dostosowaniu działalności rolniczej do potrzeb środowiska. Ze względu na niski poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego istnieje potrzeba zwiększenia nakładów na działalność badawczo-rozwojową (w tym dotyczącą rozwiązań przyjaznych dla środowiska i klimatu), liczby wdrożonych rozwiązań innowacyjnych oraz transferu nowoczesnych i już znanych rozwiązań. Dla zwiększenia innowacyjności konieczne jest stworzenie warunków sprzyjających jej rozwojowi.

Podniesienie świadomości (w tym ekologicznej) i kwalifikacji rolników oraz większa dostępność informacji o istniejących rozwiązaniach pociągają za sobą wzrost popytu oraz przyczyniają się do zachowania zasobów genetycznych roślin uprawnych, które są niezbędne dla utrzymania elementu różnorodności biologicznej obszarów wiejskich. Potrzeba ta wynika z postępującej intensyfikacji polskiego rolnictwa i związanej z tym presji na wprowadzanie

nowoczesnych, wysokowydajnych, jednolitych genetycznie odmian roślin.

Poprawa współpracy pomiędzy sektorem wiedzy a odbiorcami prowadzić będzie do zwiększenia liczby wdrażanych, nowych rozwiązań. Niezbędne jest również podniesienie kompetencji doradców, którzy odgrywają istotną rolę w rozprzestrzenianiu innowacji. Efektywność wdrażania programów unijnych jest uzależniona od poziomu wiedzy producentów rolnych w obszarach zidentyfikowanych w ramach poszczególnych potrzeb.

Polityka strukturalna zapewne przyczyniła się do zwiększenia produktywności w obszarze rolnictwa, poprawy struktur rolnych oraz przebudowy gospodarstw nieefektywnych w gospodarstwa nowoczesne i rentowne. Wdrożyła ponadto postęp techniczny i zmiany w strukturze produkcji oraz podwyższyła jakość produktów rolnych. Sama skuteczność wykorzystania środków unijnych jest jednak trudno mierzalna i głównie jakościowa, stąd jakiegokolwiek modelowanie wymaga uwzględnienia specyficznych cech problemów. Dodatkowo podejmowanie decyzji społeczno-ekonomicznych charakteryzuje się wysokim stopniem niepewności oraz często jest związane z wysoką presją czasową.

Dokonując oceny i projekcji rozdysponowywania środków unijnych Polsce, należy zwrócić uwagę, iż w warunkach rozdrobnionej struktury agrarnej potrzebna jest przede wszystkim poprawa dochodowości dużych gospodarstw. Małe gospodarstwa rolne o niskim obecnie potencjale produkcyjnym mogą przekształcić się lub rozwinąć swoją produkcję rolniczą, aby osiągnąć wymaganą wartość ekonomiczną albo też dokonać dywersyfikacji w kierunku pozarolniczym, co wymaga przeprowadzenia odpowiednich inwestycji. Rozwój działalności małych gospodarstw uwarunkowany jest też dostępem do wiedzy oraz odpowiednich rozwiązań w zakresie współpracy i wprowadzania produktów do obrotu.

Rozdział 4. Specyfika finansowania indywidualnych gospodarstw rolnych

Rolnictwo jako sektor gospodarki i sposób gospodarowania w systemie gospodarki rynkowej ze względu na polityczną konieczność samodzielnego zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego oraz uwarunkowania przyrodnicze i specyfikę ekonomiczno-społeczną wymaga finansowania zewnętrznego. Sposób gospodarowania w rolnictwie i uzyskiwane wyniki produkcyjne są silnie powiązane z warunkami przyrodniczymi i klimatycznymi, które dodatkowo stwarzają duże ryzyko gospodarowania. Bez interwencji państwa i wsparcia, zarówno finansowego, jak i innych pozafinansowych form pomocy, niemożliwe byłoby uzyskanie zadawalających dochodów przez rolników, a rolnictwo i obszary wiejskie podlegałyby pogłębiającym się procesom degradacji i upadku. Politykę interwencjonizmu i wsparcia rolnictwa prowadzą niemal wszystkie kraje świata, nawet te, które mają wyjątkowo sprzyjające warunki przyrodnicze dla tego sektora. Interwencjonizm państwa, który wyraża się w realizowanej polityce rolnej, cechuje duże zróżnicowanie, odnoszące się do zakresu skali i form zaangażowania państwa. Dla różnych warunków ekonomicznych wypracowano wiele metod analizy i oceny prowadzonej

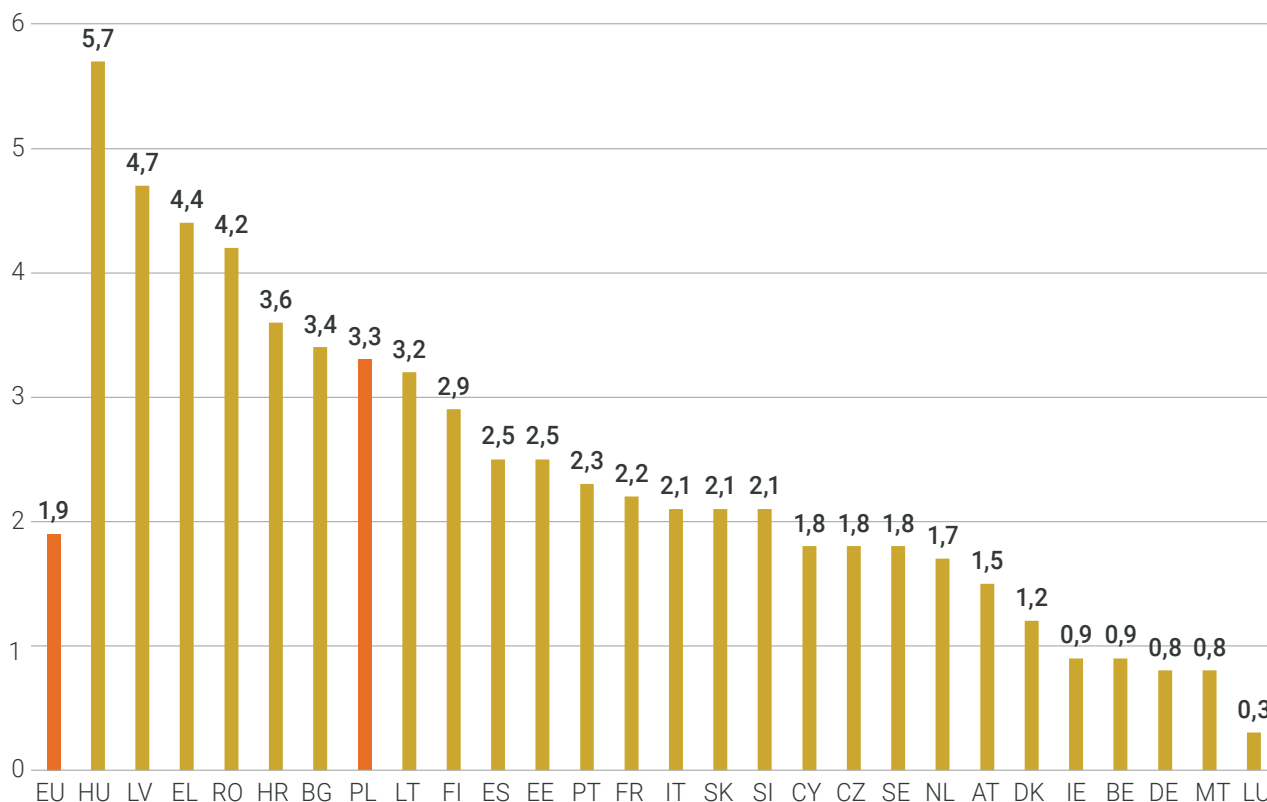
polityki oraz jej skutków dotyczących rolników, państwa i społeczeństwa (podatników)¹⁴⁷.

Rozwijające się rolnictwo, zwiększające dochody tworzących je gospodarstw rolnych i zapewniające samowystarczalność w zakresie produktów rolnych, to siła napędowa gospodarki europejskiej. Od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej wartość dodana brutto z rolnictwa w tworzeniu PKB ma tendencję rosnącą. Według danych EUROSTAT o rachunkach narodowych wartość dodana brutto wytworzona w sekcji „Rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo” w 2023 r. stanowiła 3,3% całego PKB wytworzonego w Polsce. W Polsce ten udział jest większy niż łącznie w Unii Europejskiej (1,9%). Pod względem udziału rolnictwa w tworzeniu PKB jesteśmy na 7 miejscu w UE.

Ogromny wpływ na rozwój rolnictwa w państwach członkowskich Wspólnoty ma finansowanie indywidualnych gospodarstw rolnych kredytami oraz

¹⁴⁷ *Finanse agrobiznesu*, red. S. Juszczak, PWN, Warszawa 2019, s. 39–40.

Wykres 28: Udział wartości dodanej rolnictwa w wartości dodanej ogółem w 2023 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych EUROSTAT

środkami unijnymi w ramach szerokiego spektrum oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej.

Niestety okazuje się, że funkcjonujące kryteria przyznawania kredytów i subwencji są niedoskonałe, przez co wiele prężnie działających i rozwijających się gospodarstw nie ma szans na otrzymanie wsparcia finansowego.

4.1. Luka finansowa

Luka finansowa (*financial gap*) rozumiana jako ograniczony dostęp danej grupy podmiotów do finansowania (komercyjnego rynku kredytowego) jest podstawowym pojęciem uzasadniającym interwencję publiczną (m.in. za pomocą instrumentów finansowych). Przyczyn występowania ograniczonego dostępu do prywatnych rynków finansowych należy upatrywać w czynnikach strukturalnych oraz regulacyjnych (upaństwowienie sektora bankowego, ograniczenia regulacyjne, racjonowanie kredytu, asymetria informacji). Punktem wyjścia w analizie luki jest określenie grupy osób/podmiotów dyskryminowanych w dostępie do finansowania, a następnie oszacowanie przeciętnego zapotrzebowania tej kategorii podmiotów na finansowanie (np. kredyt). Zjawisko luki finansowej ma charakter powszechny, dotyczy większości gospodarstw, choć w pierwszej kolejności szczególnie dotyczy tych słabiej rozwiniętych, których rynki finansowe są skrzepowane licznymi ograniczeniami¹⁴⁸.

Kategoria luki finansowej może być rozpatrywana zarówno na poziomie sektora, jak i pojedynczych podmiotów gospodarczych. Problem luki finansowej był początkowo rozpatrywany i eksplorowany empirycznie w sektorze mikro, małych i średnich przedsiębiorstw. Można go również odnieść do gospodarstw rolnych, które z punktu widzenia mikroekonomicznego są przedsiębiorstwami.

W 2022 r. nastąpił znaczny wzrost luki w finansowaniu sektora rolnictwa w porównaniu z 2017 r. Pokazuje to rosnące zapotrzebowanie sektora na wsparcie finansowe. Wzrost liczby gospodarstw rolnych ubiegających się o dostęp do finansowania bankowego doprowadził do wzrostu niezaspokojonego popytu pomimo mniejszej liczby odrzuceń kredytów. Ponadto do pogłębienia się luki w znacznym stopniu przyczynił się wzrost liczby zniechęconych kandyda-

tów, czyli tych, którzy powstrzymują się od składania wniosków z obawy przed odrzuceniem. Wreszcie wzrost średnich wolumenów kredytów również odegrał rolę we wzroście¹⁴⁹.

Dostępna obecnie oferta instrumentów finansowych nie w pełni określa zjawisko luki finansowej (rozumianej jako ograniczony dostęp do finansowania zewnętrznego). Powodem takiej sytuacji jest nie tyle brak instrumentów określonego rodzaju czy niewystarczającej alokacji, ale niedopasowanie struktury i kierunków podaży do potrzeb rolników faktycznie dyskryminowanych na rynkach finansowych.

Luka w finansowaniu to niezaspokojony popyt na kredyty, spowodowany ograniczonym dostępem do bankowych produktów finansowych lub jego brakiem. W szczególności luki w finansowaniu dla rolnictwa i przedsiębiorstw rolno-spożywczych polegają na niezaspokojonym zapotrzebowaniu na finansowanie ze strony rentownych gospodarstw rolnych i MŚP z sektora rolno-spożywczego. Niezaspokojony popyt obejmuje¹⁵⁰:

- kredyt, o który wystąpiono, ale go nie uzyskano;
- odmowę finansowania przez potencjalnego kredytobiorcę;
- pożyczkę, o którą nie złożono wniosku z obawy przed odrzuceniem.

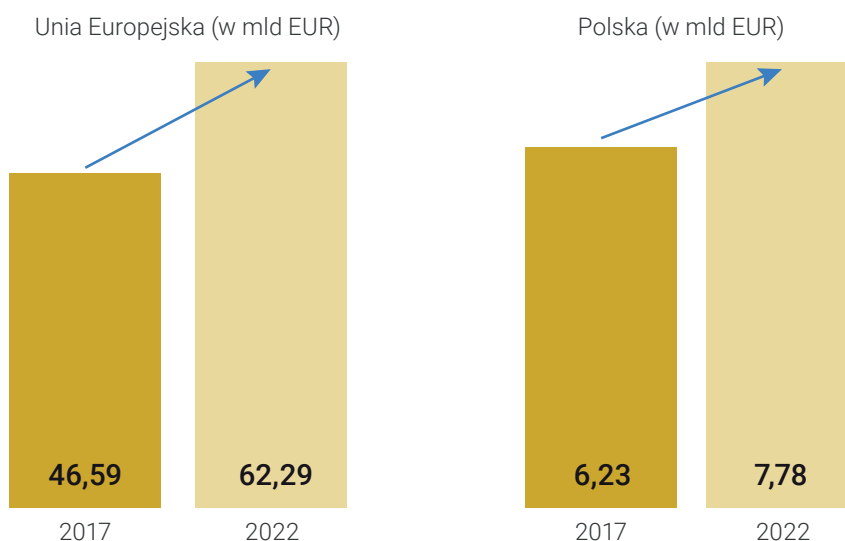
Wsparcie rolników ze strony funduszy pożyczkowych jest bardzo ograniczone pod względem liczebności i praktycznie nie ma znaczenia dla procesu ograniczania luki finansowej. Za pośrednictwem regionalnych i lokalnych funduszy pożyczkowych do sektora rolnego trafia znikoma liczba pożyczek.

Dostępna na rynku oferta gwarancji (środki krajowe, środki regionalne, środki własne funduszy poręczeniowych) teoretycznie powinna adresować problem luki finansowej i mogłaby być uznana za wystarczającą, by to zjawisko zmniejszyć. Oferta ta jest szeroko dostępna ze względu na wielkość alokacji i rozległość sieci banków z niej korzystających. Wśród beneficjentów tego typu gwarancji znajduje się prawdopodob-

149 Por. KE, *Survey on financial needs...*, dz. cyt.

150 KE, *Financing gap in the EU agricultural and agri-food sectors in the EU*, October 2023, https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/FinancingGapAgricultureAgriFood_RTW_0.pdf (dostęp z dnia 23.03.2025 r.).

148 Por. M. Przybyłowski i in., dz. cyt., s. 83.

Wykres 29: Luka w finansowaniu rolnictwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KE, Survey on financial needs and access to finance of EU agricultural enterprises¹⁵²

nie szereg podmiotów (rolników, przetwórców) z sektora rolnego. Problemem jest jednak to, że gwarancje te mają charakter „uniwersalny”, czyli są skierowane do szerokiego grona podmiotów ze wszystkich sektorów i wszystkich kategorii rodzajowych (np. mikro, małe, średnie, duże). W sytuacji braku ich wyraźnego sprofilowania, czyli ukierunkowania na dany rodzaj biorców gwarancji (np. wg kryterium podmiotowego lub branżowego), z gwarancji tych mogą korzystać te podmioty, które ich faktycznie potrzebują (nie są w stanie uzyskać kredytu bez takiego zabezpieczenia), jak i te, które są w stanie udostępnić inne zabezpieczenia, ale z pewnych powodów tego nie robią. Dodatkowym problemem jest to, że o sposobie wykorzystania gwarancji (i tym samym ich użyteczności) decyduje polityka kredytowa danego banku korzystającego z dobrodziejstwa takiego zabezpieczenia, a nie wyłącznie interes danego przedsiębiorcy. Jeśli więc, na przykład, polityka kredytowa danego banku wyklucza udzielanie kredytu przedsiębiorcom działającym na rynku krócej niż 24 miesiące, to dostępna oferta gwarancji nie jest w stanie sytuacji tej zmienić na korzyść przedsiębiorcy. Skutkiem uniwersalnego charakteru istniejącej oferty gwarancji jest więc to, że oferta ta pokrywa jedynie fragment luki finansowej¹⁵¹.

Kolejnym problemem jest fakt, że kwestia ograniczonego dostępu do finansowania w sektorze rolnictwa została zaadresowana za pośrednictwem gwarancji FGR. W porównaniu do gwarancji *de mi-*

nimis tutaj wyraźnie wskazano docelową populację beneficjentów (rolnicy oraz przetwórcy będący MSP; z wyłączeniem dużych przedsiębiorstw), w ten sposób ogniskując wsparcie na sektorze rolnym. Jednak nadal w ramach tej grupy docelowej utrzymano uniwersalny charakter gwarancji, skierując ją do całego sektora, a nie tylko podmiotów najbardziej dyskryminowanych. Wskazując na problem zbyt niskiej dostępności gwarancji (w sensie podmiotowym) warto odwołać się do raportu Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Stwierdza się w nim, że gwarancje powinny poprawiać dostęp do finansowania podmiotów dyskryminowanych (*disadvantage farmers*), tj. takich, które mają krótką historię kredytową lub brak udokumentowania kosztów/przychodów (brak dokumentacji księgowej). W konsekwencji możemy mieć do czynienia z sytuacją, gdzie część gwarancji FGR trafia do podmiotów (chodzi tu głównie o przetwórców będących przedsiębiorcami), dla których jej użyteczność jest mniejsza, bowiem mają one inne zabezpieczenie (np. wcześniej korzystali z gwarancji *de minimis*). Występowanie takiego problemu potwierdzają przytaczane badania ankietowe BGK (21% ogółu ankietowanych korzystała już wcześniej z produktów gwarancyjnych BGK)¹⁵³.

152 Por. Tamże.

153 R. Boguszewski i in., *Efekty programu gwarancji z Funduszu Gwarancji Rolnych dla sektora rolnego – raport z badania 2021*, Bank Gospodarstwa Krajowego, Departament Badań i Analiz, marzec 2022, https://www.bgk.pl/files/public/Pliki/Fundusze_i_programy/Gwarancje/Raport_FGR_22.03.01.pdf (dostęp z dnia 23.04.2025 r.), s. 7.

151 M. Przybyłowski i in., dz. cyt., s. 86–90.

Tabela 12: Dostęp gospodarstw rolnych do zewnętrznego finansowania

POLSKA ¹⁵⁴ :	ROLNICY OBJĘCI BADANIEM W 2025 R.:
71% rolników w ogóle nie ubiegało się o kredyt (ani o inny rodzaj finansowania)	58% rolników w ogóle nie ubiegało się o kredyt, a 67% nie ubiegało się o dofinansowania unijne
40% nie ubiega się z powodu kosztów lub innych wymogów banków	-
50% ubiegających to projekty niebankowe	-
85% ubiegających się dostało kredyt (w całości lub części)	81% ubiegających się dostało kredyt

Źródło: KE, *Survey on financial needs and access to finance of EU agricultural enterprises*¹⁵⁵ oraz własne badanie

W konsekwencji możemy mieć do czynienia z sytuacją, gdzie:

1. gwarancja FGR adresuje tylko część luki (jest użyteczna tylko dla niewielkiej grupy podmiotów faktycznie natrafiających na ograniczenia w dostępie do finansowania zewnętrznego);
2. występuje efekt „przesunięcia”, czyli przesuwania przez banki niektórych biorców gwarancji *de minimis* do gwarancji FGR, co może powodować wypychanie podmiotów, dla których ta gwarancja (FGR) byłaby wysoce użyteczna choćby przez fakt wyczerpywania się limitów linii gwarancyjnej FGR przyznanej przez BGK (czyli: podmioty, które korzystają z gwarancji FGR, a faktycznie mogłyby skorzystać z gwarancji *de minimis*, „wypychają” podmioty, dla których gwarancja FGR jest jedyną możliwą opcją).

Przedstawione powyżej uwagi wskazują, że mamy do czynienia ze złożoną sytuacją niedopasowania struktury i kierunków tej podaży do faktycznych potrzeb. W celu ograniczenia zjawiska luki finansowej należy wdrożyć rekomendacje przedstawione w tym raporcie.

4.2. Problemy gospodarstw na rynku kredytowym i w zakresie subwencjonowania

Należy wyjść naprzeciw środowiskom, które uważają, że część gospodarstw, z przyczyn od nich niezależnych, natrafia na utrudnienie w dostępie do kredytu i dotacji.

W Polsce są gospodarstwa rolne mające utrudniony dostęp do kredytów i dotacji, a przyczyny takich sytuacji nie wynikają z przesłanek ekonomiczno-finansowych po stronie jednostek ubiegających się o wsparcie. W praktyce to jednak te przesłanki są główną przyczyną odmawiania finansowania gospodarstwom zbyt małym, które z reguły są jednocześnie podmiotami najbardziej ryzykownymi¹⁵⁶. Te gospodarstwa nie prowadzą też żadnej systematycznej ewidencji gospodarczej, dlatego trudno ocenić ich zdolność kredytową. Najczęściej nie mają także atrakcyjnych zabezpieczeń finansowych. Tymczasem koszty transakcyjne i operacyjne udzielania małych kredytów w tradycyjnych bankach są bardzo wysokie. Z kolei w przypadku dotacji powinny także obowiązywać jakieś minimalne wielkości progowe ich udzielania, żeby środki publiczne wydawane były racjonalnie¹⁵⁷.

Potrzeby finansowe rolników:

UE¹⁵⁸:

- 43% rolników spodziewa się, że ich potrzeby finansowe w ciągu następnych 3 lat wzrosną, 35% uważa, że pozostaną takie same (bz.),

154 Por. KE, *Survey on financial needs...*, dz. cyt.

155 Por. Tamże.

156 S. Sharma, G.G. Walters, *Influence of Farm size and insured type on crop insurance returns*, „Agribusiness”, Vol. 36, No. 3, 2020.

157 Por. K. Zacharuk, *Mniejsze będzie mogło więcej*, „Przedsiębiorca rolny”, marzec 2021.

158 Por. KE, *Survey on financial needs...*, dz. cyt.

- 39% spodziewa się wzrostu obrotów, podczas gdy dla 31% pozostaną one bez zmian,
- 34% spodziewa się wzrostu zysku; prawie równy udział (30%) przewiduje spadek,
- 32% zamierza inwestować; 35% bez zmian; 26% zredukuje inwestycje.

POLSKA¹⁵⁹:

- 14% wzrost potrzeb finansowych; 30% bez zmian,
- 21% wzrost obrotów; 32% bez zmian; 31% spadek (drugi najwyższy wynik w UE),
- 19% spodziewa się wzrostu zysku; 18% bez zmian; 47% spodziewa się spadku (drugi najwyższy wynik w UE),
- 15% planuje inwestycje; 35% bez zmian; 36% redukcje inwestycji (jeden z najwyższych w UE).

ROLNICY OBJĘCI BADANIEM W 2025 R.¹⁶⁰:

- 29% planuje ubiegać się o kredyt bankowy, a 23% skorzystać ze środków WPR,
- 36% spodziewa się poprawy sytuacji w obszarze płynności, 28% bez zmian, 7% spodziewa się pogorszenia,
- 35% planuje inwestycje finansowane kredytem bankowym (10%) i środkami unijnymi (25%).

4.2.1. Problemy producentów rolnych na rynku kredytowym

Gospodarstwa rolne nie są jednorodną zbiorowością, tak więc w różnym stopniu napotykają bariery w zakresie dostępu do produktów kredytowych. Grupy, które mogą mieć problem na rynku kredytowym w największym stopniu, to:

- Osoby o małej działalności, a więc mikro, bardzo małe i małe. W przypadku gospodarstw o małej skali działalności problemem jest dochodowość prowadzonej działalności, za-

wężona reprodukcja środków trwałych oraz niskie zapotrzebowanie na kapitał obcy;

- Młodzi rolnicy, którzy dysponują zbyt małą powierzchnią gospodarstwa. Napotykają oni na ograniczenia wynikające z poziomu kapitału własnego oraz niewystarczającego wyposażenia w majątek trwały;
- Podmioty osób rozpoczynających działalność (gospodarstwa rolne niezależne od wieku właściciela, krótko funkcjonujące na rynku). Najczęściej napotykają na bariery związane z nieugruntowaną zdolnością kredytową, co obok zabezpieczeń rzeczowych odgrywa istotną rolę;
- Osoby wdrażające innowacje, realizujące ryzykowne projekty. Tych grup jest niewiele. Jednocześnie niewielki jest udział kredytów bankowych przeznaczonych na finansowanie inwestycji, co jest wynikiem podwyższonego ryzyka inwestycyjnego, którego banki nie są w stanie zaakceptować.

Pogarszające się warunki makroekonomiczne wskazują na słabnięcie zainteresowania kierujących gospodarstwami rolnymi kredytem bankowym i wzrost postaw wyczekujących na rozwój sytuacji społeczno-ekonomicznej, determinowanej też wojną w Ukrainie i kryzysem energetycznym oraz perspektywą kryzysu żywnościowego.

4.2.2. Czynniki determinujące dostęp indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce do środków unijnych

Specyfika rolnictwa sprawia, że istnieją problemy metodologiczne związane z czynnikami determinującymi dostęp do środków unijnych indywidualnych gospodarstw rolnych z regionu wyspecjalizowanych upraw warzywniczych. Biorąc pod uwagę różne ujęcia, przede wszystkim ujęcie makroekonomiczne i mikroekonomiczne i sposób liczenia podstawowych wskaźników dochodowych, można wyróżnić szeroką gamę kategorii ekonomicznych determinujących dostęp do środków unijnych. Z kolei przedmiotem interwencji o charakterze strukturalnym powinna być pomoc w przezwyciężaniu barier blokujących rozwój rolnictwa w ujęciu długookresowym.

Poczynając od 2004 r. polskie gospodarstwa rolne mogą w pełnym zakresie korzystać z pomocy finan-

¹⁵⁹ Por. Tamże.

¹⁶⁰ Badanie własne.

sowej w ramach mechanizmów WPR, przy czym dopiero w okresie programowania obejmującym lata 2014–2020 przewidziano pomoc specjalnie ukierunkowaną na małe, rodzinne gospodarstwa rolne. Uwaga nadal nie została ukierunkowana na specjalistyczne gospodarstwa rolne, czyli gospodarstwa cechujące się wysoką dochodowością. Jak twierdzi J.E. Stiglitz, prawdopodobnie najważniejszą przyczyną ingerencji władz publicznych w funkcjonowanie rolnictwa i rynków rolnych jest rozkład dochodów generowanych przez gospodarkę rolną¹⁶¹. Rozkład ten nie może i nie jest w stanie spełnić kryteriów etycznych akceptowanych przez społeczeństwo. Ponadto funkcjonowanie gospodarki rynkowej powoduje, że duża liczba ludności, zarówno rolniczej, jak i nierolniczej, uzyskuje nieakceptowalnie niskie dochody, niewystarczające nawet do zapewnienia odpowiedniego wyżywienia. Dlatego też władze publiczne wdrażają programy, które stymulują wzrost dochodów małych gospodarstw¹⁶². Sytuacja ta zagraża gospodarstwom charakteryzującym się wysoką dochodowością, które są głównymi podmiotami dostarczającymi artykuły żywnościowe na rynek.

Podstawowym czynnikiem determinującym dostęp do środków unijnych indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce jest brak uwzględnienia w systemie przyznawania punktacji wysokiej dochodowości indywidualnych gospodarstw rolnych. Indywidualne gospodarstwa rolne cechujące się dużą dochodowością mogą ubiegać się o takie środki unijne, w których wymagany jest dochód w roku bazowym powyżej 15 000 euro, czyli np. w ramach działań „Modernizacja gospodarstw rolnych” czy „Premie dla młodych rolników”. Indywidualne gospodarstwa rolne często nie mogą się ubiegać o środki unijne w ramach działania „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, ponieważ większość specjalistycznych gospodarstw nie osiąga dochodu do 13 000 euro i nie spełnia kryterium dostępu do tego działania.

Polityka strukturalna w zakresie rozdysponowywania środków unijnych powinna polegać na stopniowym, wielowymiarowym dostosowywaniu struktur gospodarowania, tak aby uzyskać wzrost dobro-

bytu społecznego wewnątrz kraju oraz podnosić międzynarodową konkurencyjność polskiej gospodarki. Zmiany mogą mieć charakter przedmiotowy, przestrzenny, własnościowy lub instytucjonalny, ale najczęściej stosuje się splot działań ujmujący jednocześnie wszystkie wymienione układy.

Warto zauważyć, iż nadal istnieje potrzeba dalszej restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw, których potencjał produkcyjny pozwala na podjęcie wyzwań konkurencyjnych na europejskim rynku. Potencjałem polskiego rolnictwa są indywidualne gospodarstwa rolne prowadzące wyspecjalizowane produkcje. Analiza tych gospodarstw wskazuje również na konieczność uwzględnienia specyfiki poszczególnych rynków rolnych w adresowaniu potrzeb modernizacyjnych. Niezbędne jest także kierowanie środków unijnych na działania na rzecz scalania gruntów oraz powiększania areału gospodarstw dzięki uwolnieniu zasobów ziemi użytkowanych przez małe gospodarstwa. Dla zachowania i wzrostu konkurencyjności polskiego sektora rolnego ważne jest zachowanie korzystnej struktury wieku w populacji ludności rolniczej. Młodzi rolnicy ze względu na lepsze wykształcenie i większą skłonność do wprowadzania nowych rozwiązań i innowacji w znacznym stopniu mogą decydować o rozwoju sektora rolnego. Tymczasem trend starzenia się populacji jest silniejszy w grupie zawodowej rolników niż w innych działach gospodarki na obszarach wiejskich.

Polskie rolnictwo, podobnie jak rolnictwo europejskie, traci przewagi cenowo-kosztowe. Utrzymanie konkurencyjności produktów na rynku UE i światowym wymaga w związku z tym położenia większego nacisku na wysoką jakość. Proces poprawy jakości dotyczy zarówno zmian w produkcji rolnej, przetwórstwie, jak i dalszego rozwinięcia rynku „produktów wysokojakościowych”. Poziom rozpoznawalności produktów wytwarzanych w systemach jakości żywności jest niski, co obecnie ogranicza możliwość uzyskania wyższych dochodów przez producentów tych produktów. W rezultacie utrzymuje się zarówno niski popyt, jak i niska ich podaż. W zagadnienie podnoszenia jakości produktów rolnych wpisuje się również zwiększanie wartości dodanej. Istotne jest, aby rolnicy w nim uczestniczyli, podnosząc w ten sposób swój udział w cenie finalnej produktów. Inwestowanie w marketing produktów rozumiany tutaj jako poprawa jakości i zwiększanie wartości dodanej w przypadku polskich rolników jest ograniczone głównie ze względu na niskie wyposażenie gospodarstw w kapitał finansowy.

161 Por. J.E. Stiglitz, *Some Theoretical Aspects of Agricultural Policies*, „The World Bank Research Observer” 1987, nr 1, s. 49–50.

162 Por. K. Zieliński, D. Żmija, *Instrumenty polityki rolnej Unii Europejskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012, s. 9.

Innowacyjność jest ważnym czynnikiem poprawy produktywności, wzrostu i konkurencyjności sektora rolnego oraz doskonalenia jakości produktów, a przez to sposobem na poprawę dochodów rolników. Jednocześnie rozwiązania innowacyjne mogą sprzyjać dostosowaniu działalności rolniczej do potrzeb środowiska. Ze względu na niski poziom innowacyjności sektora rolno-spożywczego istnieje potrzeba zwiększenia nakładów na działalność badawczo-rozwojową (w tym dotyczącą rozwiązań przyjaznych dla środowiska i klimatu), liczby wdrożonych rozwiązań innowacyjnych oraz transferu nowoczesnych i już znanych rozwiązań. Dla zwiększenia innowacyjności konieczne jest stworzenie warunków sprzyjających jej rozwojowi.

Podniesienie świadomości (w tym ekologicznej) i kwalifikacji rolników oraz większa dostępność informacji o istniejących rozwiązaniach pociągają za sobą wzrost popytu oraz przyczyniają się do zachowania zasobów genetycznych roślin uprawnych, które są niezbędne dla utrzymania elementu różnorodności biologicznej obszarów wiejskich. Potrzeba ta wynika z postępującej intensyfikacji polskiego rolnictwa i związanej z tym presji na wprowadzanie nowoczesnych, wysokowydajnych, jednolitych genetycznie odmian roślin.

Poprawa współpracy pomiędzy sektorem wiedzy a odbiorcami prowadzić będzie do zwiększenia liczby wdrażanych, nowych rozwiązań. Niezbędne jest również podniesienie kompetencji doradców, którzy odgrywają istotną rolę w rozprzestrzenianiu innowacji. Efektywność wdrażania programów unijnych jest uzależniona od poziomu wiedzy producentów rolnych w obszarach zidentyfikowanych w ramach poszczególnych potrzeb.

Polityka strukturalna zapewne przyczyniła się do zwiększenia produktywności w obszarze rolnictwa, poprawy struktur rolnych oraz przebudowy gospodarstw nieefektywnych w gospodarstwa nowoczesne i rentowne. Wdrożyła ponadto postęp techniczny i zmiany w strukturze produkcji oraz podwyższyła jakość produktów rolnych. Sama skuteczność wykorzystania środków unijnych jest jednak trudno mierzalna i głównie jakościowa, stąd jakiegokolwiek modelowanie wymaga uwzględnienia specyficznych cech problemów. Dodatkowo podejmowanie decyzji społeczno-ekonomicznych charakteryzuje się wysokim stopniem niepewności oraz często jest związane z wysoką presją czasową.

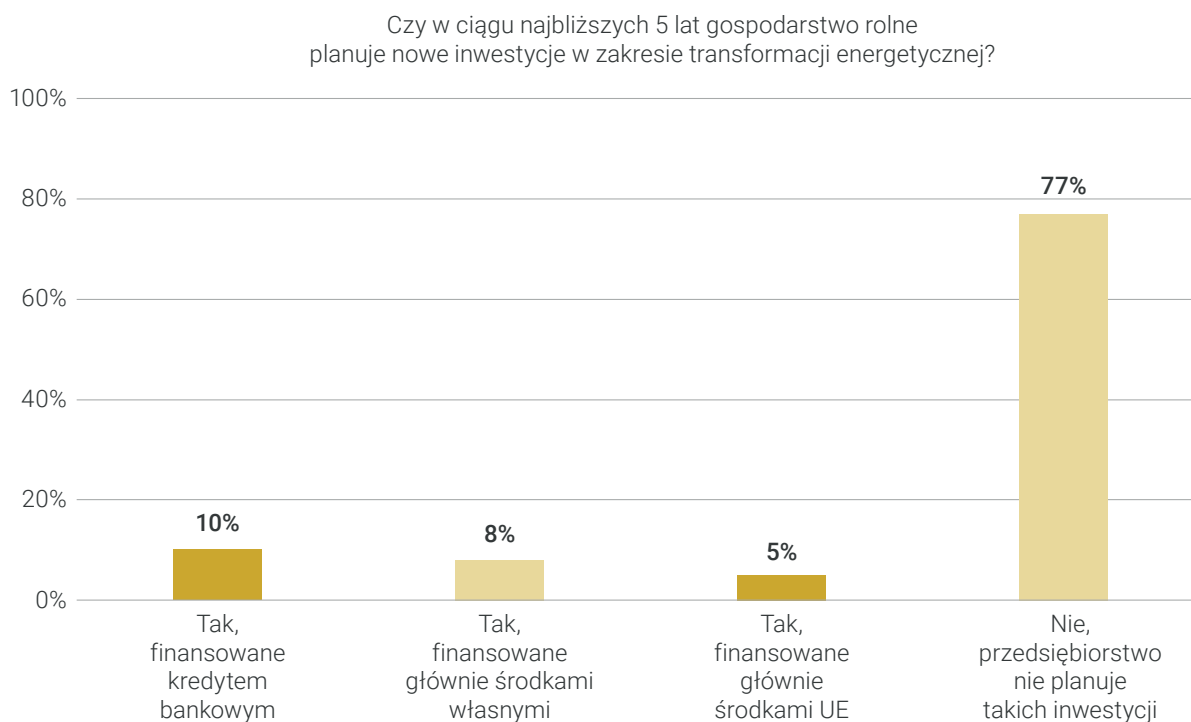
4.3. Znaczenie rolnictwa i obszarów wiejskich dla poprawy sytuacji ekologicznej i struktury energetycznej kraju

Ze względu na funkcje gospodarcze, społeczne i środowiskowe rolnictwa konieczne jest zapewnienie jego trwałości ekonomicznej. W związku z niekorzystnymi warunkami naturalnymi część gospodarstw wymaga wsparcia niwelującego efekty istniejących ograniczeń lub umożliwiającego dokonanie odpowiednich dostosowań. Jednocześnie zmienność warunków pogodowych wynikająca ze zmian klimatu zwiększa ryzyko w produkcji rolnej, co powoduje konieczność wsparcia odbudowy zniszczonego potencjału produkcyjnego (w przypadku zjawisk o charakterze klęsk żywiołowych lub katastrof), jak również dostosowania samych gospodarstw do zaistniałych warunków klimatycznych. Dostosowania do zmian klimatu wymagają zwiększenia wiedzy rolników w zakresie tego zjawiska i możliwości dostosowań, w tym także korzystania z ubezpieczeń.

Ze względu na dbałość o jakość wód konieczne jest podjęcie działań na rzecz ograniczenia negatywnego wpływu rolnictwa i wiejskiej gospodarki komunalnej na ich stan oraz wsparcie inwestycji podejmowanych w tym zakresie. Ponadto niska jakość produkcyjna większości gleb w Polsce w powiązaniu z intensyfikacją rolnictwa oraz zmianami klimatu sprzyja procesom erozyjnym, zmniejszaniu zawartości próchnicy glebowej i wypłukiwaniu składników mineralnych do wód gruntowych. Zwiększanie/ochrona pojemności wodnej gleb poprzez dbałość o jej strukturę i wzrost zawartości substancji organicznej zwiększa odporność upraw w okresach suszy i zmniejsza tempo odpływu nadmiaru wód do rzek. Stan gleb będzie też współdecydował o produktywności całego sektora i jego wkładzie w zaspokajanie rosnących potrzeb żywnościowych w sposób zrównoważony.

W dobie dynamicznych zmian na rynku energetycznym i wyzwań związanych z ochroną środowiska rolnictwo staje się jednym z kluczowych sektorów, które mogą odegrać istotną rolę w transformacji energetycznej Polski.

Spółród gospodarstw objętych badaniem 75% planuje nowe inwestycje w ciągu najbliższych 5 lat, ale tylko 23% myśli o inwestycjach w zakresie transformacji energetycznej.

Wykres 30: Rozkład planów producentów rolnych na najbliższe 5 lat

Źródło: opracowanie własne

Wzrastające koszty energii, presja na redukcję emisji gazów cieplarnianych oraz dążenie do zrównoważonego rozwoju skłaniają coraz większą liczbę rolników do poszukiwania alternatywnych, odnawialnych źródeł energii. Warto nadmienić, że Polska zajmuje przedostatnie miejsce w Unii Europejskiej pod względem jednostkowej emisji CO₂ z sektora elektroenergetyki. W 2021 r. emisja ta wyniosła 750 kg CO₂/MWh. Spadek emisji sektora w latach 2005–2022 wyniósł 12%¹⁶³. Eksperci alarmują, że unijne założenia neutralności dla klimatu do 2050 roku mogą nie być zrealizowane przy powolnej redukcji emisji CO₂. Tempo tej redukcji jest w Polsce o wiele niższe niż w pozostałych państwach regionu oraz całej UE i – co gorsza – jest ono niewystarczające do osiągnięcia neutralności klimatycznej w 2050 r. Emisje w elektroenergetyce i ciepłownictwie spadają szybciej niż łączne emisje w całym kraju, jednak pozostają nadal bardzo wysokie, co przełoży się na wysokie ceny energii elektrycznej i ciepła.

Transformacja energetyczna w rolnictwie może, zdaniem ekspertów, przyczynić się do zwiększenia efektywności, poprawy rentowności gospodarstw, uniknięcia podwyżek cen żywności oraz zrównoważonego rozwoju. Wspieranie innowacji oraz współpraca z rządem są kluczowe dla wykorzystania pełnego potencjału OZE w polskim rolnictwie.

Ekspersi przewidują gwałtowny przyrost instalacji fotowoltaicznych w kraju, ale trend wzrostowy wiąże się także z wyzwaniem technologicznymi. Jednym z największych problemów jest efektywne magazynowanie wyprodukowanej energii. Obecnie polski system energetyczny nie jest w pełni przygotowany na obsługę dużych ilości energii odnawialnej, szczególnie w okresach, gdy produkcja przewyższa zgłaszane zapotrzebowanie.

Kluczowe jest, aby rolnicy dostrzegli potencjał w odnawialnych źródłach energii i zaczęli w nie inwestować, aby zminimalizować wpływ rosnących kosztów energii na swoje gospodarstwa i zapewnić sobie długoterminową konkurencyjność. Konieczne jest także, aby osoby odpowiedzialne za rozwój sieci energetycznej stawiały na działania, które będą umożliwiały wykorzystanie potencjału energii produkowanej przez rolników. Obecna, niedostateczna przepustowość sieci energetycznej

163 Forum Energii, *Transformacja energetyczna w Polsce. Edycja 2023*, oprac. M. Dusiło, kwiecień 2023, <https://www.forum-energii.eu/download/pobierz/transformacja-energetyczna-w-polsce-edycja-2023> (dostęp z dnia 23.04.2025 r.).

sprawia, że potencjał, który posiadają rolnicy, będzie marnowany.

Rolnictwo, podobnie jak szereg innych branż, w tym szczególnie przemysł, zobligowane jest do zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych oraz wdrożenia praktyk i technologii umożliwiających zmniejszenie zużycia energii, surowców oraz środków do produkcji. Potrzeby te z jednej strony wynikają z konieczności podyktowanych unijnymi regulacjami prawnymi zapisanymi m.in. w strategii Europejskiego Zielonego Ładu, zaś z drugiej strony są wymuszone warunkami rynkowymi (wysokie ceny energii, surowców, środków do produkcji).

W związku z powyższym rolnictwo musi przejść tzw. „zieloną” transformację, zarówno w aspekcie produkcyjnym, technologicznym, biznesowym, jak i mentalnościowym. Zielona transformacja dotyczy nie tylko gospodarstw rolnych, ale również obszarów wiejskich.

Zielona transformacja na obszarach wiejskich jest możliwa jedynie przy współpracy i wspólnych działaniach władz samorządowych, organizacji rolniczych, świata nauki, biznesu, no i oczywiście samych rolników.

Jednym z kierunków zielonej transformacji w rolnictwie jest racjonalne nawożenie roślin. Zgodnie ze strategią Europejskiego Zielonego Ładu rolnictwo jest zobligowane do redukcji o 20% zużycia nawozów mineralnych. W strategii EZŁ uwzględniono promowanie działań na rzecz poprawy stanu gleby. Wynika to z tego, że blisko 60–70% gleb w Unii Europejskiej jest w złej kondycji. Wyjściem z tego stanu są odpowiednie praktyki rolnicze, w tym racjonalne nawożenie mineralne, dopasowane do potrzeb roślin. Nawożenie to obejmuje również dostarczanie do gleby w odpowiednich proporcjach mikroskładników. Konieczna jest biostymulacja roślin, w czym mogą pomóc rozwiązania biotechnologiczne. Istotną rolę pełni nawożenie zróżnicowane, połączone z działaniami na rzecz utrzymania żyzności gleb.

Niewątpliwie największym wyzwaniem dla rolników, którzy muszą dostosować produkcję w swoich gospodarstwach do standardów, jakie narzuca Europejski Zielony Ład, jest znaczne ograniczenie zużycia pestycydów. Poza tym rolnicy borykają się z problemem, jakim jest wycofywanie przez władze UE kolejnych substancji aktywnych. To się wiąże z kolejnym problemem, jakim jest to, że wraz ze zmianami klimatycznymi rośnie liczba agrofagów,

jakie grożą uprawom. Przez wycofanie licznych substancji aktywnych rolnicy są pozbawieni wielu możliwości walki z zagrożeniami upraw w postaci chorób i szkodników. Cóż więc rolnikom pozostaje? Jedną z alternatyw są preparaty biologiczne. Są to produkty o określonym składzie, który zawiera wyselekcjonowane szczepy bakterii lub grzybów, będące naturalnymi wrogami chorób i szkodników upraw. Stosowanie preparatów biologicznych ma na celu zmniejszenie zużycia środków chemicznych z jednoczesnym ograniczeniem negatywnych ubocznych efektów ich stosowania w rolnictwie. Połączenie metod fizycznych (np. mechaniczne zwalczanie chwastów), chemicznych i biologicznych w zwalczaniu organizmów szkodliwych jest jednym z działań na rzecz zrównoważonej produkcji.

Zielona transformacja obszarów wiejskich obejmuje również lokalne systemy energetyczne opierające się na źródłach odnawialnych. Lokalne systemy energetyczne na obszarach wiejskich tworzą: fotowoltaika, biogazownie, wiatrak pionowy, małe elektrownie wodne, systemy magazynów energii oraz systemy zarządzania energią. Ciekawą propozycją energetyczną dla obszarów wiejskich są biogazownie rolnicze i komunalne. Sieć Badawcza Łukasiewicz ORGMASZ w tym celu oferuje gotowe, kompleksowe instalacje wraz z modelem biznesowym (audyt wstępny, dostarczenie, montaż, pozwolenia, uruchomienie, zasady współpracy z dostawcami wsadów).

Jednym z działań, które sprzyjają zielonej transformacji na obszarach wiejskich, jest wytwarzanie energii elektrycznej, biogazu, biometanu i ciepła ze źródeł odnawialnych w ramach spółdzielni energetycznych. Spółdzielnia energetyczna jest dobrowolnym zrzeszeniem nieograniczonej liczby osób o zmiennym składzie osobowym i zmiennym funduszu udziałowym, które w interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Spółdzielnie energetyczne umożliwiają znaczące obniżenie kosztów zakupu energii dla jej członków oraz wyższe przychody dla jej wytwórców, a także wzrost bezpośredniego wykorzystania zielonej energii na terenach, na jakich funkcjonują.

Zielona transformacja na obszarach wiejskich nie może mieć miejsca bez wsparcia technologicznego. W tym pomocne są rozwiązania, jakie oferuje czwarta rewolucja technologiczna w rolnictwie (Rolnictwo 4.0). Automatyzacja, cyfryzacja oraz robotyzacja zmieniają obraz rolnictwa, jak również umożliwiają racjonalne wykorzystanie zasobów w produkcji rolnej.

Rozdział 5. Wyniki badań ankietowych

5.1. Cel i metoda badań

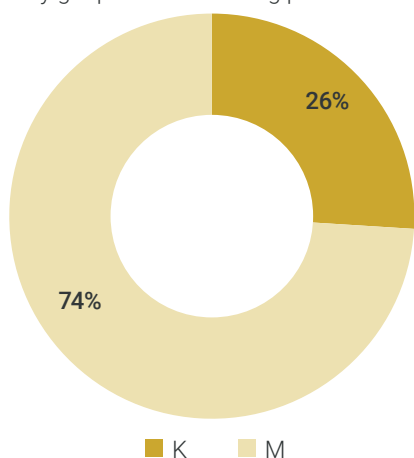
Wywiad kwestionariuszowy został przeprowadzony z rolnikami w okresie styczeń–luty 2025 r. Wybrana technika badawcza, podjęta w niniejszym raporcie, polegała na komunikowaniu się pomiędzy indywidualnym gospodarstwem rolnym a respondentem z zastosowaniem przygotowanego kwestionariusza. Na potrzeby realizacji badania wykorzystana została baza kontaktowa beneficjentów środków unijnych udostępniona przez podmioty przygotowujące wnioski o dofinansowanie. Przygotowywaniem na zlecenie dokumentacji projektowej zajmują się prywatne firmy oraz Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Podmioty te uprzednio kontaktowały się z rolnikami w sprawie wyrażenia zgody na uczestnictwo w wywiadzie kwestionariuszowym. Stu rolników wyraziło zgodę na spotkanie się w celu przeprowadzenia wywiadu kwestionariuszowego.

Pytania wywiadu kwestionariuszowego zostały podzielone na sześć grup, które charakteryzowały rolnika oraz gospodarstwo rolne:

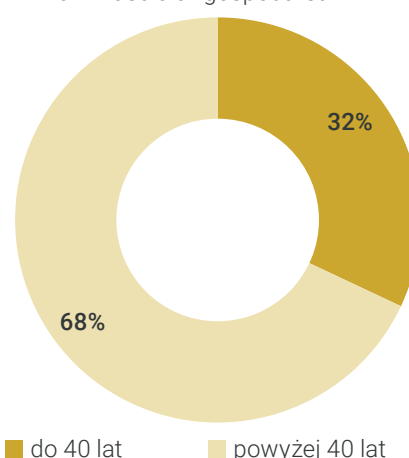
- Podstawowe dane gospodarstwa – 3 pytania,
- Dane ogólne właściciela gospodarstwa – 7 pytań,
- Dane ogólne opisujące gospodarstwo rolne – 4 pytania,
- Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące sytuacji finansowej gospodarstwa – 7 pytań,
- Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące aplikacji o środki unijne w ramach PROW – 3 pytania,
- Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące kredytu bankowego – 11 pytań.

Rysunek 6: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące ogólnej charakterystyki rolników objętych badaniem

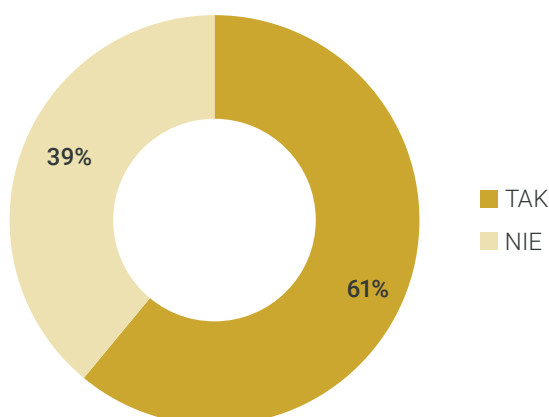
Rozkład liczby gospodarstw według płci właściciela

Wiek właścicieli gospodarstw

Czy małżonek pracuje w gospodarstwie?

Źródło: opracowanie własne

Wyboru pytań dokonano, mając na uwadze cel badania oraz przesłanki, którym mają służyć zebrane informacje.

Przed przystąpieniem do badania głównego przeprowadzono badania pilotażowe, których podstawowym celem była weryfikacja narzędzia badawczego, jakim był kwestionariusz wywiadu. Ocenie poddano m.in. zrozumiałość pytań, ich przydatność w osiągnięciu celów pracy oraz ewentualną liczbę pytań pozostawionych bez odpowiedzi.

5.2. Podstawowe dane gospodarstwa oraz dane ogólne właściciela gospodarstwa

Spośród rolników objętych badaniem, będących jednocześnie właścicielami gospodarstw rolnych, 76% to mężczyźni. Średni wiek właściciela gospodarstwa to 43,87 lat, przy czym tylko 31% rolników nie skoń-

czyło 40 lat, czyli wedle ustawy jest młodymi rolnikami. Ponad połowa właścicieli gospodarstw posiada współmałżonka, który jednocześnie jest także pracownikiem gospodarstwa.

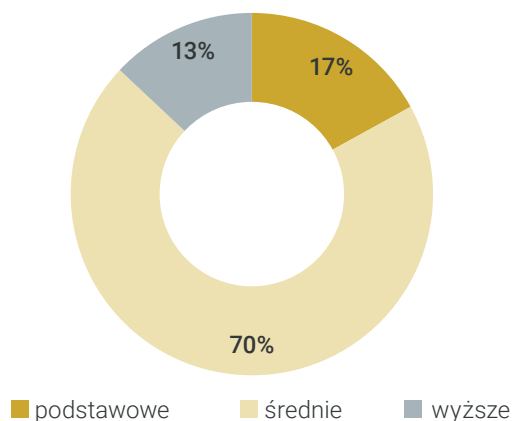
W dwóch kolejnych pytaniach rolnicy określali swoje wykształcenie i odpowiadali, czy posiadają wykształcenie rolnicze. Tylko 13% ankietowanych ma wykształcenie podstawowe, a ponad połowa ankietowanych rolników posiada wykształcenie rolnicze. Tylko 15% rolników należy do GPR, a 13% zamierza w najbliższym czasie dołączyć.

5.3. Dane ogólne opisujące gospodarstwo rolne

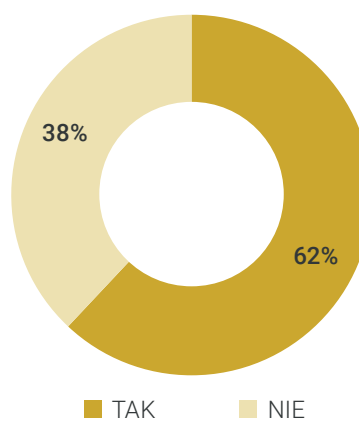
Średnia powierzchnia użytków rolnych wśród badanych gospodarstw rolnych wyniosła 20,59 ha, w tym średnia powierzchnia użytków rolnych własnych wyniosła 14,36 ha, a użytków dzierżawionych 6,36 ha.

Rysunek 7: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące ogólnej charakterystyki rolników objętych badaniem

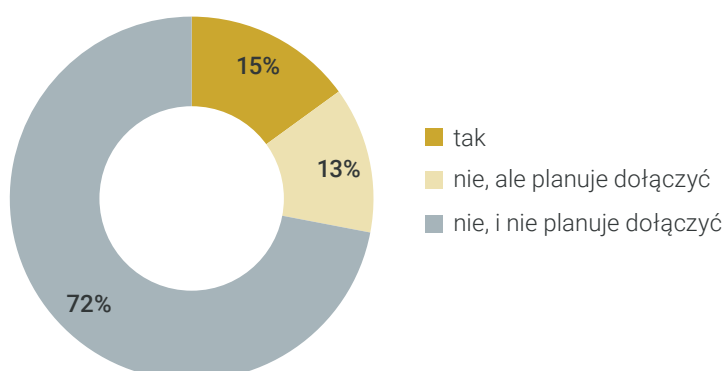
Jakie ma Pan / ma Pani wykształcenie?

Czy posiada Pan / posiada Pani wykształcenie rolnicze?

Czy należy Pan / należy Pani do grupy producentów rolnych?

Źródło: opracowanie własne

Najmniejsza powierzchnia gospodarstwa to 2,98 ha, a największa – 160 ha. Badane gospodarstwa specjalizują się w uprawie warzyw pod osłonami (8%), warzyw w gruncie (14%), owoców (41%) i innych produktów rolnych (85%). Spośród 100 badanych gospodarstw aż 35% posiada zwierzęta – bydło mleczne jest w 23 gospodarstwach, bydło mięsne w 29 gospodarstwach, trzoda w 2 gospodarstwach oraz konie w 1 gospodarstwie.

5.4. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące sytuacji finansowej gospodarstwa

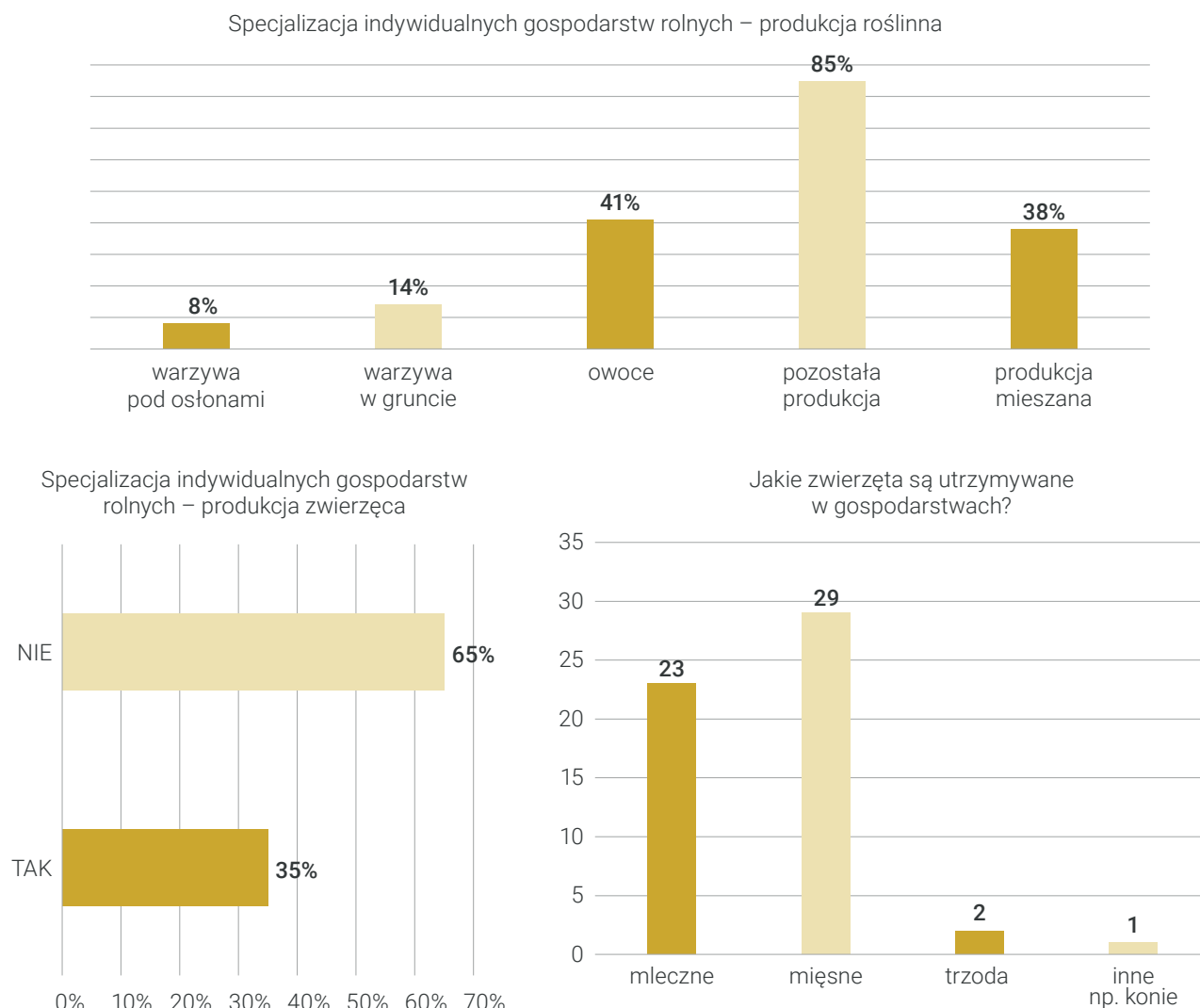
Spośród 100 ankietowanych gospodarstw aż 29% miało problem z utrzymaniem płynności finansowej,

przy czym 7% często, a 22% sporadycznie. Jedynie 7% badanych gospodarstw rolnych prognozuje pogorszenie sytuacji w obszarze płynności, a 36% liczy na poprawę.

Na zmianę w obszarze regulowania zobowiązań z tytułu kredytów liczą wszyscy rolnicy, którzy mają zobowiązania kredytowe. Z tego 44% gospodarstw liczy na poprawę sytuacji, a tylko 18% obawia się pogorszenia sytuacji.

Aż 42% gospodarstw nie posiada żadnych zobowiązań pozabankowych, a gospodarstwa posiadające zobowiązania pozabankowe w większości liczą na poprawę sytuacji (28% wszystkich gospodarstw) lub liczą, że sytuacja pozostanie bez zmian (24% wszystkich gospodarstw). Tylko 4% wszystkich badanych

Rysunek 8: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące ogólnej charakterystyki gospodarstw rolnych

Źródło: opracowanie własne

gospodarstw obawia się pogorszenia sytuacji w zakresie regulowania zobowiązań pozabankowych.

Z wszystkich objętych badaniem gospodarstw aż 75% planuje nowe inwestycje, w tym 38% planuje swoje inwestycje sfinansować środkami własnymi, 25% środkami UE, 10% kredytem, a 2% innym finansowaniem.

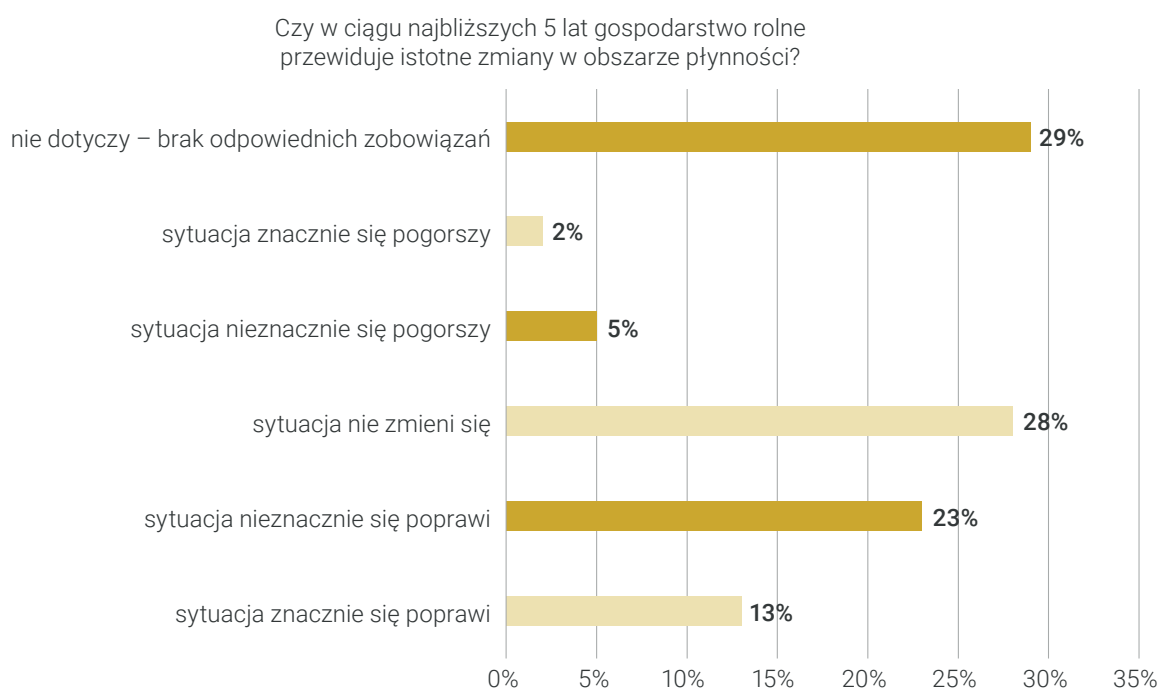
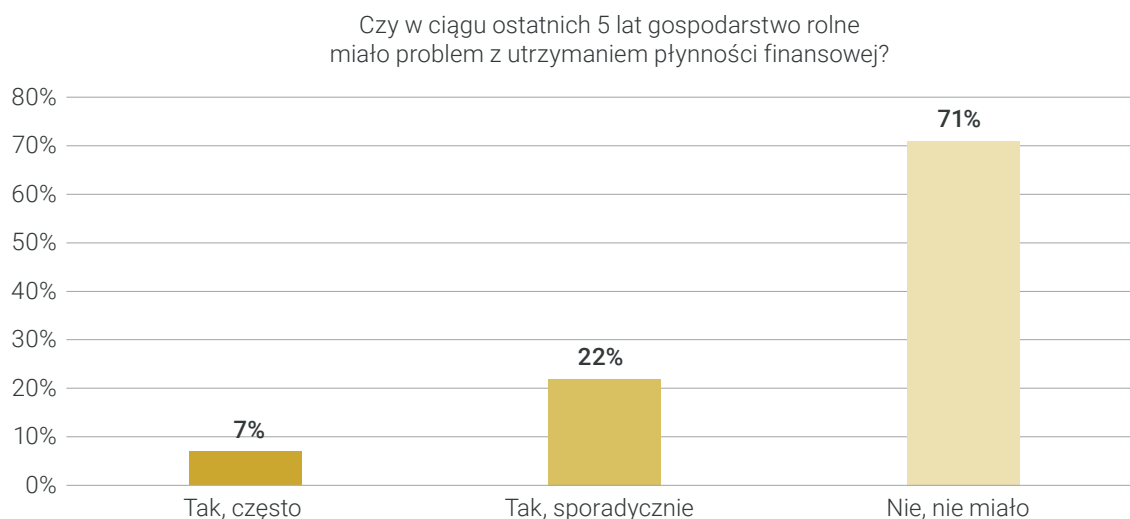
Badani rolnicy planują w większości małe inwestycje. Aż 13% badanych gospodarstw zrealizuje inwestycję do 50 000,00 zł, 28% w przedziale 50 000,00–100 000,00

zł, 24% w przedziale 100 000,00–300 000,00 zł, 8% w przedziale 300 000,00–1 mln zł, a tylko 2% gospodarstw zainwestuje powyżej 1 mln. 25% producentów rolnych nie planuje inwestycji.

Aż 77% gospodarstw rolnych w ciągu najbliższych 5 lat nie planuje inwestycji w zakresie transformacji energetycznej.

Tylko 13% rolników należy do GPR, a 15% zamierza w najbliższym czasie dołączyć, przy czym wspólne

Rysunek 9: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące sytuacji finansowej gospodarstwa

Źródło: opracowanie własne

inwestycje planuje tylko 8% producentów rolnych. Zaledwie 2% wspólnych inwestycji będzie dotyczyło transformacji energetycznej.

5.6. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące aplikacji o środki unijne w ramach PROW

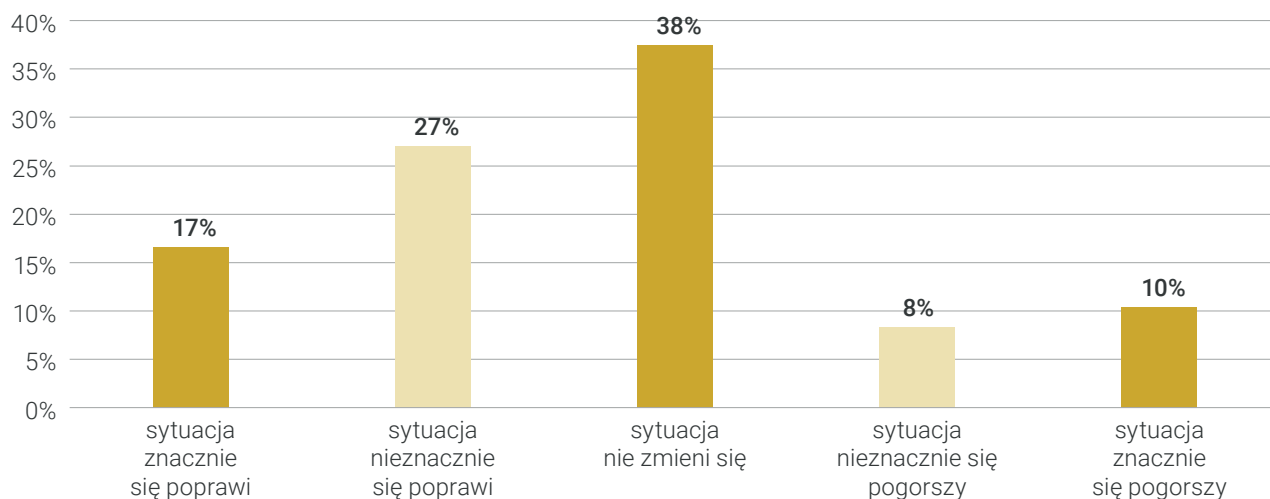
Zaledwie 33 gospodarstwa rolne spośród 100 objętych badaniem korzystały z dofinansowania unijnego w ra-

mach PROW. Tylko 12 producentów rolnych spośród 33 aplikujących gospodarstw realizowało inwestycje, które przyczyniły się do ochrony środowiska i klimatu.

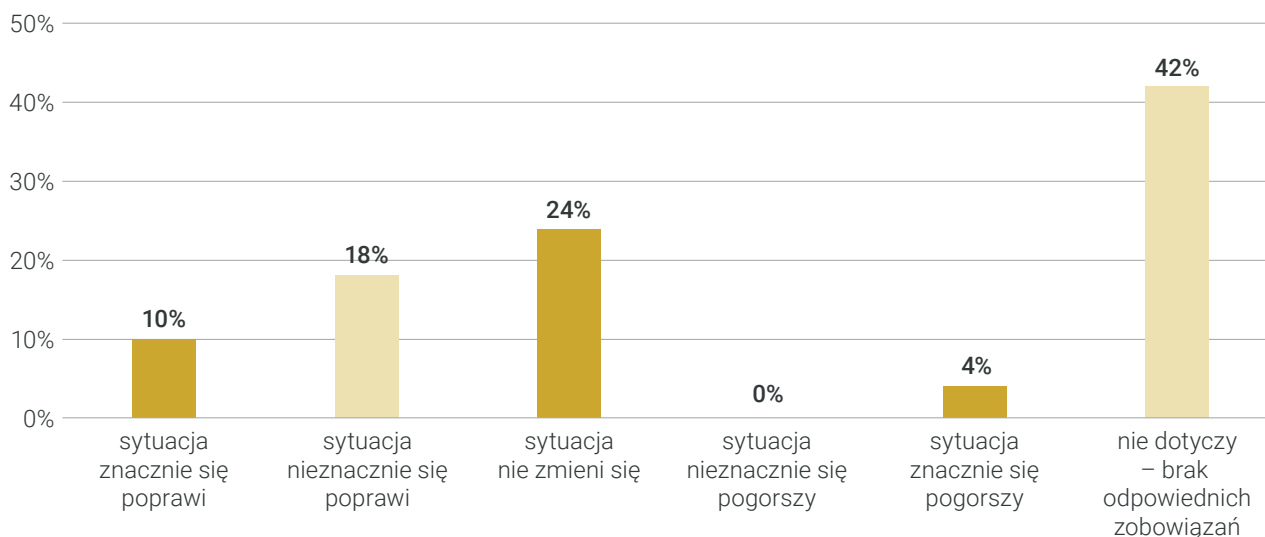
Aż 55 gospodarstw rolnych objętych badaniem napotkało problemy i bariery przy aplikacji o środki unijne, przez które tylko 33 gospodarstwa otrzymały wsparcie. Tylko 12 rolników nie napotkało na żadne bariery przy ubieganiu się o środki z PROW. W nowej perspektywie finansowej UE tylko 23% gospodarstw deklaruje chęć ubiegania się o środki unijne w ramach PROW.

Rysunek 10: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące regulowania zobowiązań w ciągu najbliższych 5 lat

Czy w ciągu najbliższych 5 lat gospodarstwo rolne przewiduje istotne zmiany w obszarze regulowania zobowiązań z tytułu kredytów?

Czy w ciągu najbliższych 5 lat gospodarstwo rolne przewiduje istotne zmiany w obszarze regulowania zobowiązań pozabankowych?

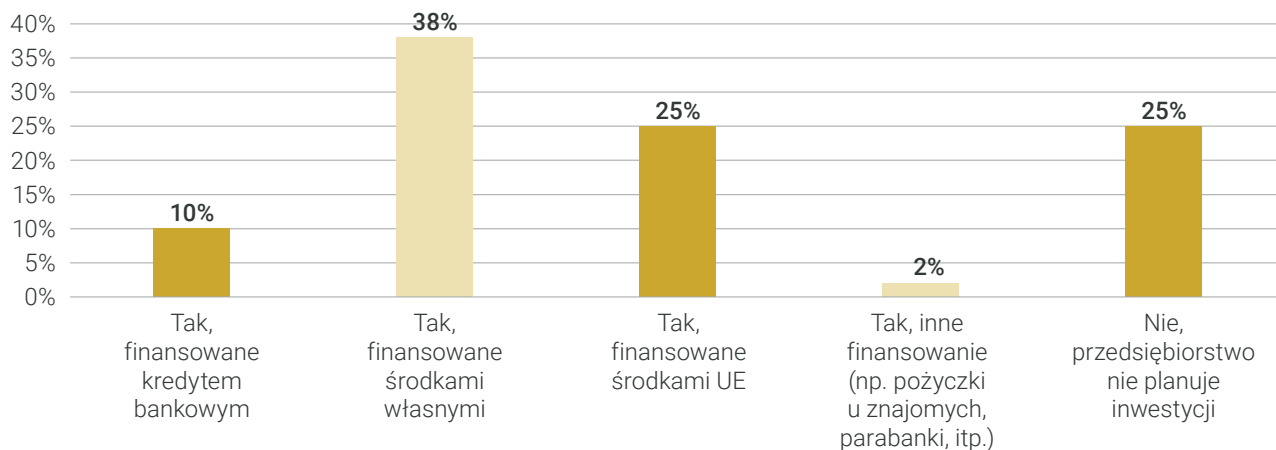

Źródło: opracowanie własne

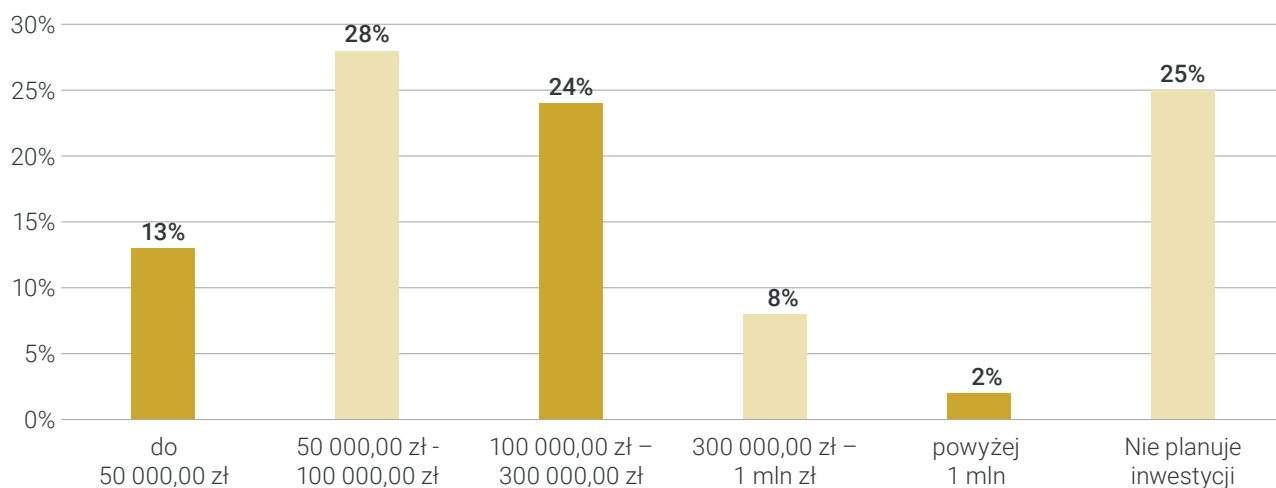

Rysunek 11: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące planowanych inwestycji w gospodarstwie

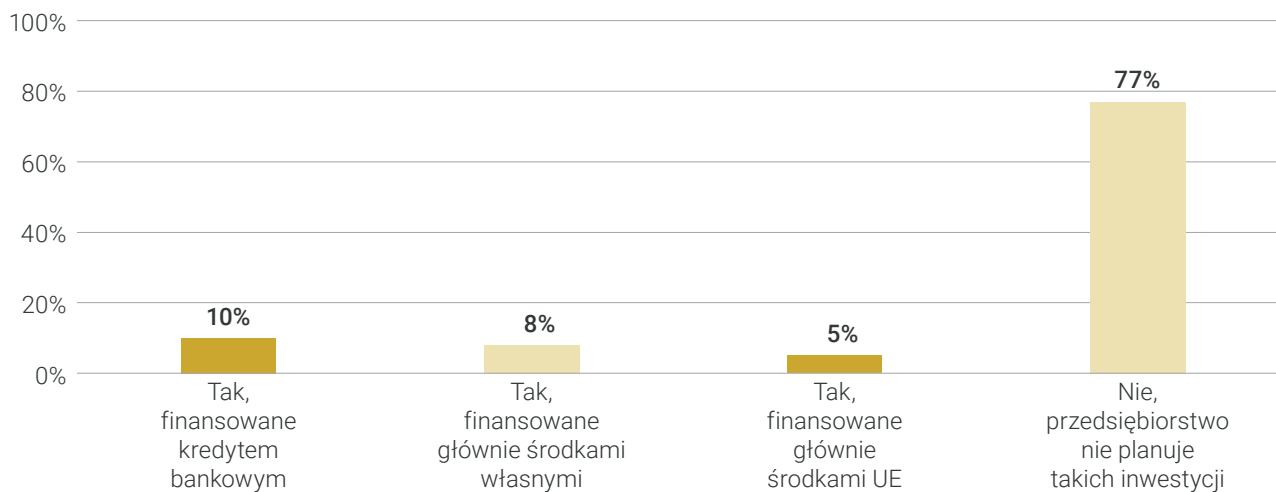
Czy w ciągu najbliższych 5 lat gospodarstwo rolne planuje nowe inwestycje?

Jakiej wielkości gospodarstwo rolne planuje nowe inwestycje w ciągu najbliższych 5 lat?

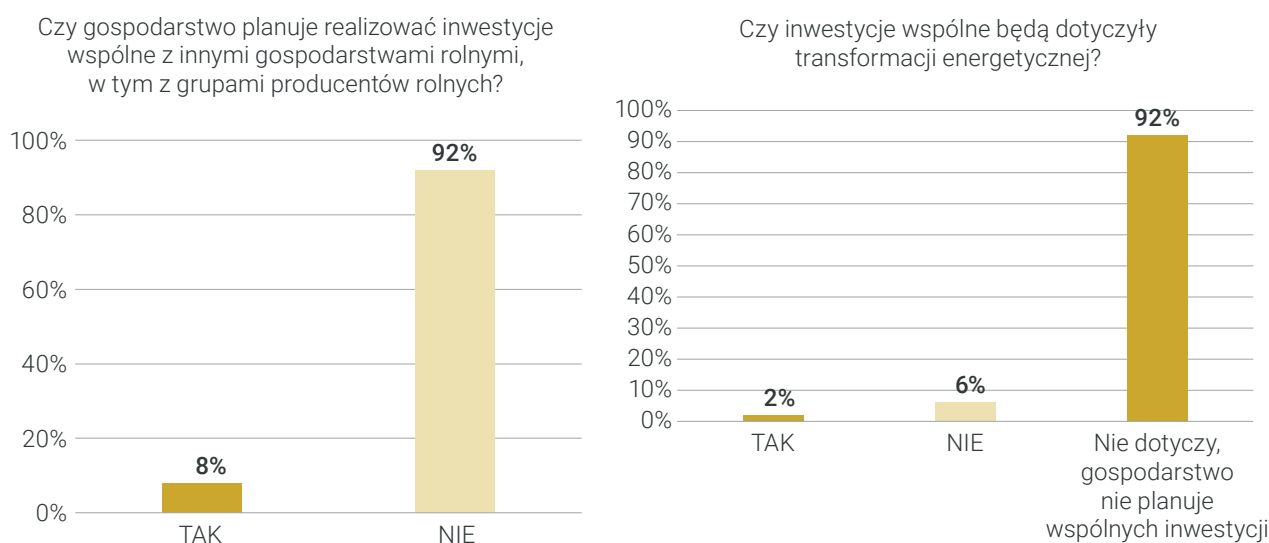
Czy w ciągu najbliższych 5 lat gospodarstwo rolne planuje nowe inwestycje w zakresie transformacji energetycznej?

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 12: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące inwestycji wspólnych, w tym z GPR

Źródło: opracowanie własne

5.7. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące kredytu bankowego

W ciągu ostatnich 5 lat tylko 42% producentów rolnych ubiegało się o kredyt, a z 42 kredytobiorców 26 ubiegało się o kredyt preferencyjny.

Aż 23 rolników, którzy ubiegali się o kredyt, otrzymało informacje o FGR. Natomiast spośród 29 rolników planujących ubiegać się o kredyt w ciągu najbliższych 5 lat zaledwie tylko 19 liczy na wsparcie z FGR. Ponadto 65% badanych rolników jest obsługiwanych przez bank spółdzielczy.

Producenci rolni oceniają dotychczasową współpracę z bankami dobrze (55%).

Warto zwrócić uwagę na to, że tylko 8% wnioskujących o kredyt rolników nie otrzymało go z powodu braku zdolności kredytowej.

Większość badanych gospodarstw rolnych nie miała problemu z terminowym regulowaniem zobowiązań. Zgłosiły je tylko 4 gospodarstwa. Z terminowym regulowaniem zobowiązań pozabankowych miało zaś problem 25% wszystkich gospodarstw.

5.8. Bariery zgłaszane przez producentów rolnych

Ankietowani producenci rolni bardzo dobrze oceniają współpracę z bankami. Wskazują jednak na bariery i mają oczekiwania wobec banków.

Bariery, które wymieniają, są następujące:

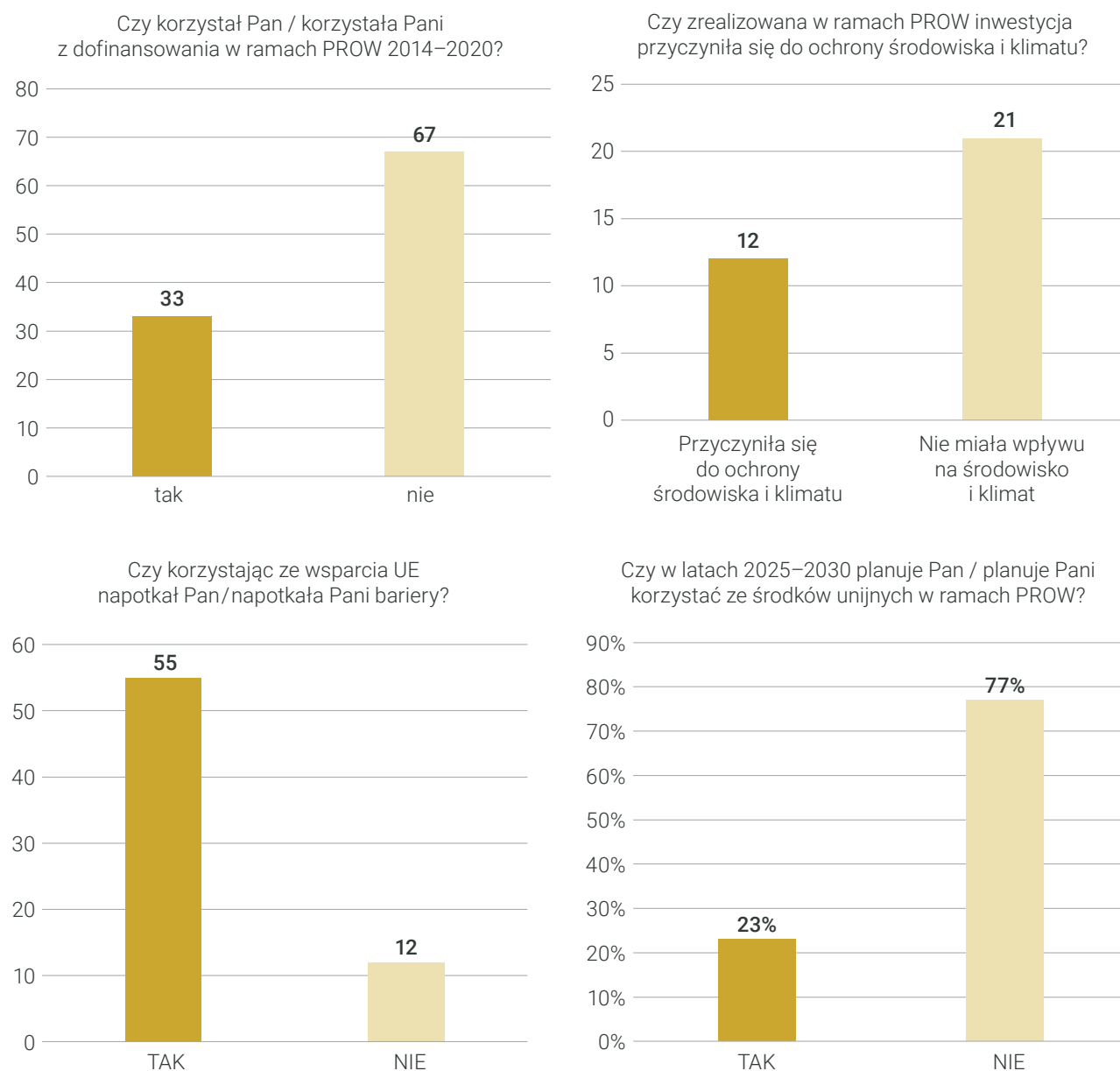
- zbyt wysokie oprocentowanie kredytów,
- krótki okres spłaty,
- dużo formalności,
- niskie progi dochodowości z 1 ha upraw, co zmniejsza dochodowość małych gospodarstw i wpływa na zdolność,
- brak wsparcia doradczego,
- brak elastycznych warunków finansowania inwestycji.

Oczekiwania producentów rolnych to z kolei:

- większe wsparcie doradcze w zakresie kredytów rolniczych,
- bardziej dostępne preferencyjne kredyty dla rolników,
- większa kwota kredytu preferencyjnego,
- poprawa dostępności kredytów dla mniejszych gospodarstw,
- zmniejszenie opłat i prowizji bankowych oraz oprocentowania kredytów, zwiększenie oprocentowania lokat,

Rysunek 13: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące aplikacji o środki unijne w ramach PROW

Źródło: opracowanie własne

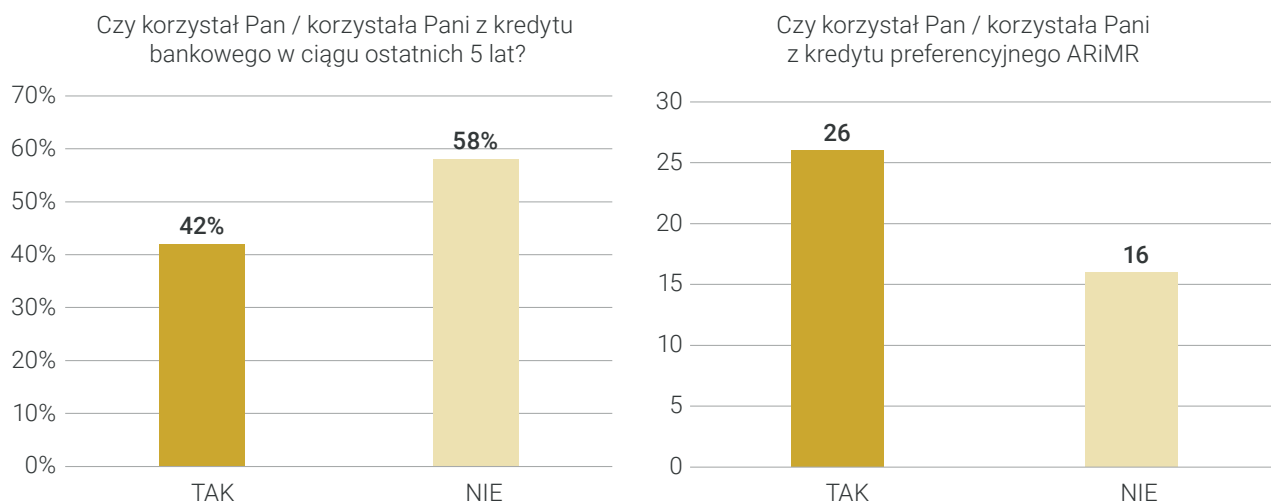
- uwzględnienie nieregularnych przychodów i wydatków gospodarstwa w ciągu roku,
- nisko oprocentowane pożyczki lub odroczone terminy ich spłaty,
- dostosowanie ofert banków do specjalnych potrzeb gospodarstwa.
- większe zaangażowanie banku w politykę klimatyczną oraz korzystne warunki udzielania zielonych produktów finansowych,
- uproszczone procedury przy kredytach na inwestycje w energię odnawialną,
- bardziej elastyczne warunki finansowania inwestycji w odnawialne źródła energii.

Oczekiwania w kwestii transformacji energetycznej to:

- edukacja i doradztwo w kwestii transformacji energetycznej w bankach w mniejszych miejscowościach,

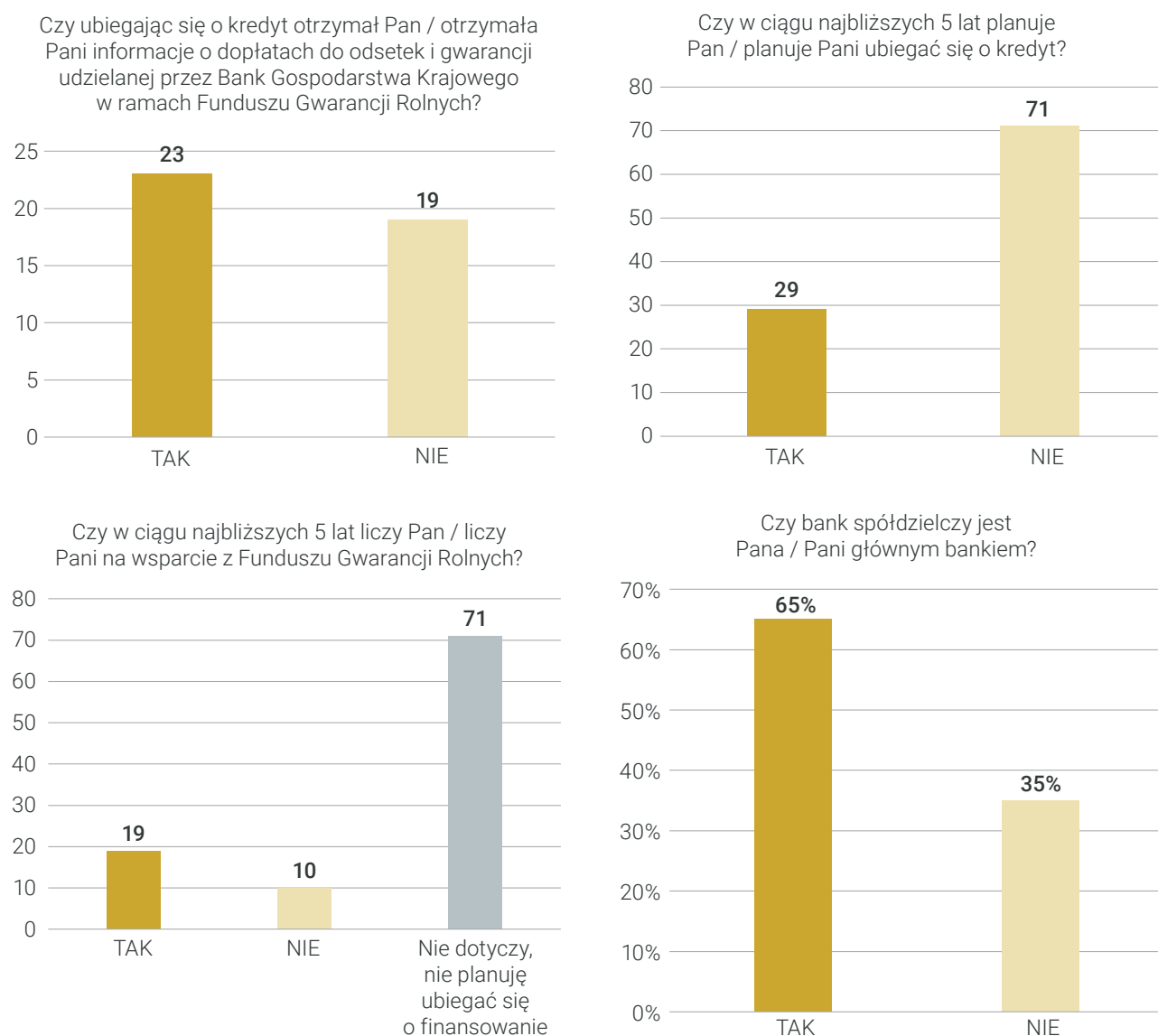

Rysunek 14: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące kredytu bankowego

Źródło: opracowanie własne

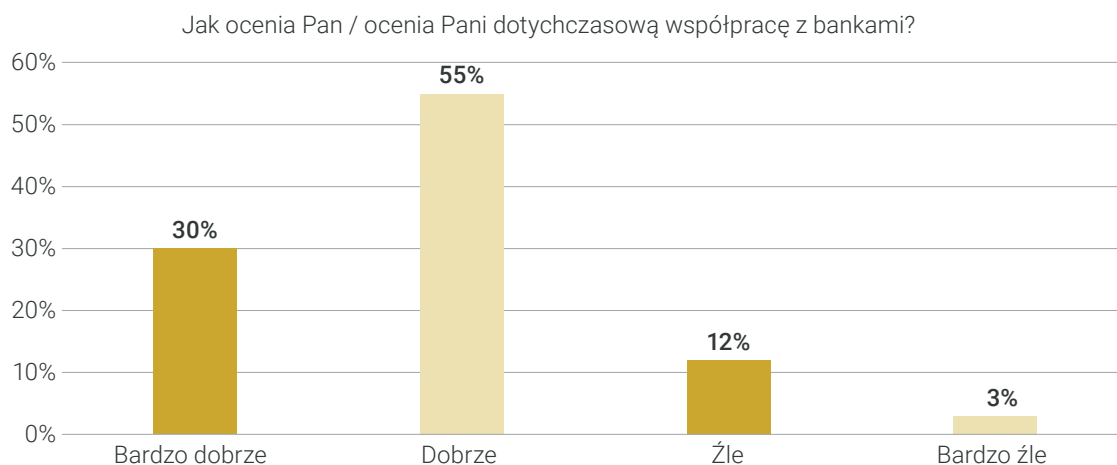
Rysunek 15: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące ubiegania się o kredyt

Źródło: opracowanie własne

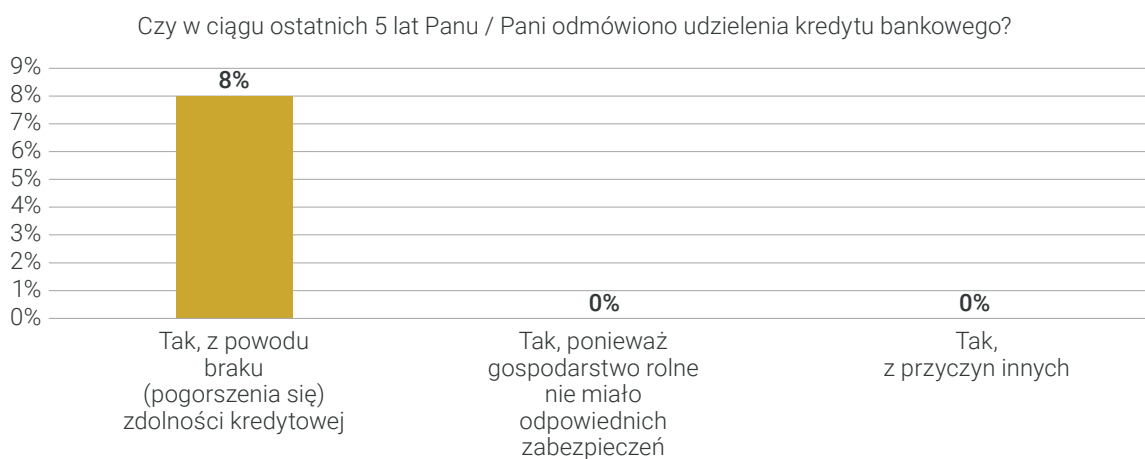

Wykres 31: Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny banków

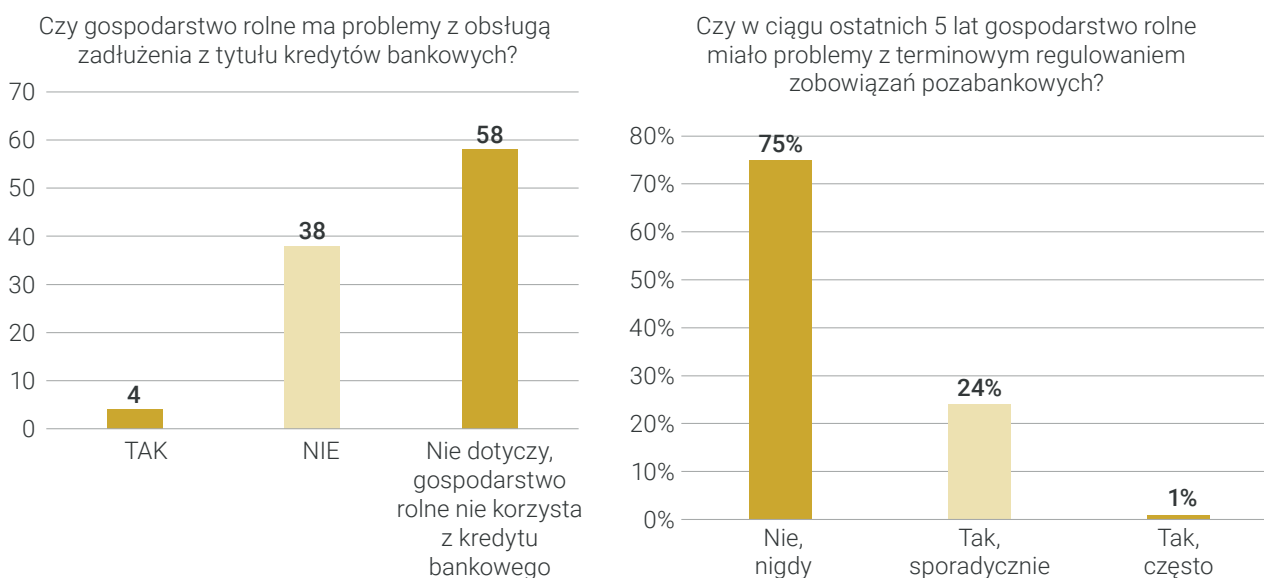
Źródło: opracowanie własne

Wykres 32: Powody odmowy kredytu bankowego

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 16: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące problemów z terminowym regulowaniem zobowiązań

Źródło: opracowanie własne

Rekomendacje

Ponad połowa objętych badaniem indywidualnych gospodarstw rolnych nie korzystała z kredytów bankowych w ciągu ostatnich 5 lat. Aż 75% producentów rolnych planuje inwestycje w ciągu najbliższych 5 lat, z czego tylko 10% planuje sfinansować je kredytem. W ciągu ostatnich 5 lat aż 42% producentów korzystało z kredytu bankowego, a 62% z nich korzystało z kredytu preferencyjnego. Systematycznie spadająca od wielu lat stopa inwestycji względem PKB jest niepokojącym zjawiskiem w kontekście m.in. wyzwań demograficznych czy postępu technologicznego zachodzącego w skali globalnej. **W tym kontekście należy postulować działania na rzecz stabilizacji przepisów prawnych, uspołnienie regulacji oraz zapewnienie, aby te nowowprowadzane były rzetelnie konsultowane oraz aby zapewniały wystarczająco długi czas na przygotowanie ich implementacji.** Wiele z narzędzi pobudzania inwestycji jest już zaimplementowanych, ale wymagają „odświeżenia”, sprawdzenia, czy ich parametry dają gwarancję ich skutecznego działania.

Czynnikiem warunkującym brak zainteresowania kredytami nie jest niechęć producentów rolnych do inwestowania. Sygnalizują oni przyczyny rezygnacji z kredytów, które pozostają pod kontrolą banków. Niektórzy z nich, głównie małe gospodarstwa oraz młodzi rolnicy, wskazali na zbyt skomplikowane procedury ubiegania się o kredyty, zbyt wysokie oprocentowanie, opłaty i prowizje, a także – w przypadku kredytów preferencyjnych – zbyt niskie dostępne ich kwoty. **Mając świadomość czynników kształtujących powyższe warunki, zasadne jest jedynie rekomendowanie bankom przeglądu wewnętrznych procedur związanych z kredytowaniem, głównie dotyczących małych gospodarstw i młodych rolników. Szczególnego znaczenia nabiera także weryfikacja zabezpieczania kredytów.** Wyniki badania potwierdziły, że jedyną przyczyną odmowy kredytu był brak (pogorszenie się) zdolności kredytowej producentów rolnych. **Odpowiednie kształtowanie relacji i lepsze dostosowanie ofert kredytowych, także pod względem dochodów, w szczególności do potrzeb młodych rolników i małych gospodarstw o relatywnie krótkiej historii, działających na relatywnie małą skalę i stroniących od zewnętrznych form finansowania rynkowego, a także nieposiadających dostępu do kredytów preferencyjnych, może istotnie wpłynąć na ich postawy względem zadłużania się w bankach.**

Ze względu na wzmagającą inflację zwiększone powinny być dopłaty do oprocentowania. Proponowane rozwiązanie powinno być stosowane odpowiednio

do kredytów i pożyczek obrotowych i inwestycyjnych. **Wskazane jest wprowadzenie procentowej stawki kwoty dopłaty, czyli zamiast stawki np. 5 p.p. stawki w wysokości 50% aktualnej stopy dla danego kredytu.** Zasadne jest także wydłużenie okresu wypłacania dopłat z 12 miesięcy do 24 (dwukrotne wydłużenie okresu dopłat, bo sytuacja na rynku jest dramatyczna – ponad dwukrotny wzrost oprocentowania). W czasie tych 24 miesięcy początkowego kredytowania dług i odsetki są największe.

Należy podjąć prace nad uruchomieniem instrumentu pożyczkowego skierowanego do rolników o krótkiej historii kredytowej, w tym przede wszystkim młodych rolników. Choć w przypadku tej ostatniej kategorii mamy obecnie do czynienia ze wsparciem dotacyjnym UE w formie tzw. „Premii dla młodych rolników” w wysokości 150 tys. zł, to jest to kwota zdecydowanie niewystarczająca, zarówno z punktu widzenia kapitałochłonności produkcji rolnej, jak i obecnych procesów inflacyjnych. Jakkolwiek obecne wsparcie w formie gwarancji FGR jest dostępne dla tego rodzaju beneficjentów, to jednakże sam fakt istnienia instrumentu gwarancyjnego nie ma znaczenia dla banków w tym sensie, że nie spowoduje udzielenia kredytów osobom nieposiadającym zdolności kredytowej. **Pożądanym rozwiązaniem jest wdrożenie osobnego instrumentu pożyczkowego. Wsparcie pożyczkowe powinno być dystrybuowane za pośrednictwem regionalnych i lokalnych funduszy pożyczkowych lub innych instytucji finansowych, takich jak banki spółdzielcze.** Oferowane wsparcie pożyczkowe powinno wynosić – w przypadku młodych rolników – nie mniej niż 150 tys. zł i nie więcej niż 500 tys. zł, z przeznaczeniem na inwestycje i kapitał obrotowy; oprocentowanie pożyczki powinno być na poziomie niższym niż rynkowe (czyli poniżej tzw. stopy referencyjnej Komisji Europejskiej). Biorąc za punkt odniesienia liczbę pozytywnych decyzji o przyznaniu premii, jakie wydawano w okresie 2014–2020, liczba młodych rolników potencjalnie zainteresowanych uzyskaniem pożyczki jest bardzo duża. W ramach operacji „Premie dla młodych rolników” PROW 2014–2020 zostało przeprowadzonych osiem naborów wniosków o przyznanie pomocy, w tym trzeci, ostatni nabór w 2022 r. w terminie 31.03.–29.05.2022 r. Łącznie złożono 35 642 wnioski o przyznanie pomocy na kwotę 4 485 450 000 zł¹⁶⁴. Przy dodatkowym założeniu, że jedynie około 10% tej zbiorowości byłoby za-

164 M. Adamski, Ocena efektów wdrażania Działania M6.1 Premie dla młodych rolników Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, IERiGŻ, Warszawa 2023, s. 2–3.

interesowane uzyskaniem pożyczki, oznaczałoby to, że alokacja na taki instrument pożyczkowy powinna wynieść ok. 448 mln zł. Takie instrumenty pożyczkowe są stosowane za granicą. Jako argument przemawiający za koniecznością uruchomienia takiego instrumentu warto też przytoczyć dane wynikające z badania EBI: młodzi rolnicy częściej (niż inni) polegają na finansowaniu od krewnych lub znajomych (*relatives or friends*); mniej ufają bankom; rzadziej aplikują o kredyt bankowy, ponieważ z góry obawiają się decyzji odmownej; młodzi rolnicy dwa do trzech razy częściej (niż inni) spotykają się z odmową udzielenia kredytu ze strony banku¹⁶⁵. To właśnie instrumenty pożyczkowe (a nie gwarancyjno-poręczeniowe) pozwalają łatwiej i bezpośrednio dotrzeć do podmiotów dyskryminowanych na rynku finansowym.

Oferowanie produktów wspierających zrównoważony rozwój stwarza szanse przyciągnięcia nowych

inwestorów i klientów oraz wzmocnienia wizerunku banków jako liderów zrównoważonej transformacji. Oczekiwania producentów rolnych objętych badaniem wobec banków w zakresie transformacji energetycznej są ogromne (zostały przedstawione w punkcie 6.8.). Z perspektywy gospodarki odpowiedzialne decyzje finansowe odgrywają kluczową rolę w dążeniu do zrównoważonego rozwoju. **Promowanie inwestycji w projekty o pozytywnym wpływie na środowisko i społeczeństwo oraz wycofywanie się z finansowania działań szkodliwych przeciwdziałają negatywnym skutkom zmian klimatu i degradacji środowiska, przynosząc wymierne korzyści społeczne. W kontekście transformacji energetycznej należy pilnie wypracować, a następnie wdrożyć kompleksowy plan transformacji energetycznej, możliwie jak najszerszej finansowany przez środki europejskie oraz banki, przy zabezpieczeniu producentów rolnych.**

165 Por. KE, *Survey on financial needs...*, dz. cyt., s. 40–45.

Wywiad kwestionariuszowy

A. Podstawowe dane gospodarstwa

- a) Województwo
- b) Powiat
- c) Gmina

B. Dane ogólne właściciela gospodarstwa

- 1. Płeć K/M
- 2. Wiek lat
- 3. Czy w gospodarstwie pracuje małżonek?
 - ☐ Tak
 - ☐ Nie
- 4. Jakie ma Pan/Pani wykształcenie?
 - ☐ Podstawowe
 - ☐ Średnie
 - ☐ Wyższe
- 5. Czy posiada Pan/ Pani wykształcenie rolnicze?
 - ☐ Tak
 - ☐ Nie
- 6. Proszę wskazać rok rozpoczęcia samodzielnego prowadzenia gospodarstwa:
.....
- 7. Czy należy Pan/Pani do grupy producentów rolnych?
 - ☐ Tak, jakiej?
 - ☐ Nie, ale planuję dołączyć
 - ☐ Nie i nie planuję dołączyć

C. Dane ogólne opisujące gospodarstwo rolne

- 1. Proszę określić powierzchnię całkowitą Pana/Pani gospodarstwa
..... ha

2. Proszę określić powierzchnię użytków rolnych Pana/Pani gospodarstwa

Ogółem (w ha, w m ²)	W tym własność (w ha, w m ²)	W tym dzierżawy (w ha, w m ²)

3. Proszę wskazać ogólną powierzchnię gruntów użytkowaną rolniczo w gospodarstwie

Rodzaj użytków rolnych (UR)	Ogółem (w ha, w m ²)
Powierzchnia warzyw w tunelach foliowych (w m ²)	
Powierzchnia warzyw w gruncie (w ha)	
Powierzchnia uprawy owoców (w ha)	
Pozostała powierzchnia	
RAZEM	

4. Czy posiada Pan/Pani zwierzęta?☐ Tak,

- Bydło mleczne, DJP
- Bydło mięsne, DJP
- Trzoda chlewna, DJP
- Inne, jakie?, DJP

☐ Nie**D. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące sytuacji finansowej gospodarstwa****1. Czy w ciągu ostatnich 5 lat gospodarstwo rolne miało problem z utrzymaniem płynności finansowej?**☐ Tak, często☐ Tak, sporadycznie☐ Nie, nie miało

2. Czy w ciągu najbliższych 5 lat gospodarstwo rolne przewiduje istotne zmiany w obszarze płynności i regulowania zobowiązań:

- 1) płynność finansowa
- 2) zobowiązania z tytułu kredytów
- 3) zobowiązania pozabankowe

- A. sytuacja znacznie się poprawi
- B. sytuacja nieznacznie się poprawi
- C. sytuacja nie zmieni się
- D. sytuacja nieznacznie się pogorszy
- E. sytuacja znacznie się pogorszy
- F. nie dotyczy – brak odpowiednich zobowiązań

3. Czy w ciągu najbliższych 5 lat gospodarstwo rolne planuje nowe inwestycje?

- ☐ Tak, finansowane kredytem bankowym
- ☐ Tak, finansowane środkami własnymi
- ☐ Tak, finansowane środkami UE
- ☐ Tak, inne finansowanie (np. pożyczki u znajomych, parabanki, itp.)
- ☐ Nie, przedsiębiorstwo nie planuje inwestycji z powodu:
 - Braku dostrzegania potrzeb inwestycyjnych,
 - Niepewnej sytuacji geopolitycznej,
 - Braku stabilności polskiego prawa,
 - Braku długookresowej strategii w zakresie transformacji polskiej gospodarki i rolnictwa,
 - Trudno dostępnego / drogiego finansowania kredytowego,
 - Braku funduszy UE,
 - Braku środków własnych,
 - Inne, jakie?

4. Jakiej wielkości gospodarstwo rolne planuje nowe inwestycje w ciągu najbliższych 5 lat?

- ☐ do 50 000,00 zł
- ☐ 50 000,00 zł – 100 000,00 zł
- ☐ 100 000,00 zł – 300 000,00 zł
- ☐ 300 000,00 – 1mln zł
- ☐ Powyżej 1 mln
- ☐ Nie planuje inwestycji

5. Czy w ciągu najbliższych 5 lat gospodarstwo rolne planuje nowe inwestycje w zakresie transformacji energetycznej?

☐ Tak, finansowane kredytem bankowym

- Fotowoltaika
- Farmy wiatrowe
- Biogazownie
- Inne, jakie?

☐ Tak, finansowane głównie środkami własnymi

- Fotowoltaika
- Farmy wiatrowe
- Biogazownie
- Inne, jakie?

☐ Tak, finansowane głównie środkami UE

- Fotowoltaika
- Farmy wiatrowe
- Biogazownie
- Inne, jakie?

☐ Nie, przedsiębiorstwo nie planuje takich inwestycji z powodu:

- Braku dostrzegania potrzeb inwestycyjnych
- Niepewnej sytuacji geopolitycznej
- Braku stabilności polskiego prawa

- Braku długookresowej strategii w zakresie transformacji polskiej gospodarki i rolnictwa
- Trudno dostępnego / drogiego finansowania kredytowego
- Braku funduszy UE
- Braku środków własnych
- Inne, jakie?

6. Czy gospodarstwo planuje realizować inwestycje wspólne z innymi gospodarstwami rolnymi, w tym z grupami producentów rolnych?

☐ Tak

☐ Nie

7. Czy inwestycje wspólne będą dotyczyły transformacji energetycznej?

☐ Tak

☐ Nie

☐ Nie dotyczy, gospodarstwo nie planuje wspólnych inwestycji

E. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące aplikacji o środki unijne w ramach PROW

1. Czy korzystał Pan / korzystała Pani z dofinansowania w ramach PROW 2014–2020?

☐ Tak, otrzymałem/otrzymałam wsparcie z działania w kwocie zł (otrzymana kwota z ARiMR) i zrealizowana inwestycja:

- Przyczyniła się do ochrony środowiska i klimatu,
- Nie miała wpływu na środowisko i klimat

☐ Nie, ponieważ

2. Czy korzystając ze wsparcia UE napotkał Pan /napotkała Pani bariery?

☐ Tak, jakie?

☐ Nie

3. Czy w latach 2025–2030 planuje Pan/Pani korzystać ze środków unijnych w ramach PROW?

☐ Tak, z działania planuję sfinansować inwestycje: w kwocie

☐ Nie

F. Dane ekonomiczno-gospodarcze dotyczące kredytu bankowego

1. Czy korzystał Pan / korzystała Pani z kredytu bankowego w ciągu ostatnich 5 lat? (proszę wskazać wszystkie kredyty dot. gospodarstwa rolnego)

☐ Tak, uzyskałem/uzyskałam kredyt w kwocie zł na zakup
.....

☐ Nie

2. Czy korzystał Pan / korzystała Pani z kredytu preferencyjnego ARiMR?

☐ Tak

☐ Nie

3. Czy ubiegając się o kredyt, otrzymał Pan / otrzymała Pani informacje o dopłatach do odsetek i gwarancji udzielanej przez Bank Gospodarstwa Krajowego w ramach Funduszu Gwarancji Rolnych?

☐ Tak

☐ Nie

4. Czy bank spółdzielczy jest Pana/Pani głównym bankiem?

☐ Tak

☐ Nie

5. Jak ocenia Pan/Pani dotychczasową współpracę z bankami?

☐ Bardzo dobrze

☐ Dobrze

☐ Źle

☐ Bardzo źle

6. Czy w ciągu ostatnich 5 lat odmówiono Panu/Pani udzielenia kredytu bankowego?

☐ Tak, z powodu braku (pogorszenia się) zdolności kredytowej

☐ Tak, ponieważ gospodarstwo rolne nie miało odpowiednich zabezpieczeń

☐ Tak, z przyczyn innych niż wymienione w części A i B

☐ Nie, gospodarstwo otrzymało kredyt

☐ Nie dotyczy, gospodarstwo nie ubiegało się o kredyt

7. Czy gospodarstwo rolne ma problemy z obsługą zadłużenia z tytułu kredytów bankowych?

- ☐ Tak
- ☐ Nie
- ☐ Nie dotyczy, gospodarstwo rolne nie korzysta z kredytu bankowego

8. Czy w ciągu ostatnich 5 lat gospodarstwo rolne miało problemy z terminowym regulowaniem zobowiązań pozabankowych?

- ☐ Nie, nigdy
- ☐ Tak, sporadycznie
- ☐ Tak, często

9. Czy w ciągu najbliższych 5 lat planuje Pan/Pani ubiegać się o kredyt?

- ☐ Tak
- ☐ Nie

10. Czy w ciągu najbliższych 5 lat liczy Pan/Pani na wsparcie z Funduszu Gwarancji Rolnych?

- ☐ Tak
- ☐ Nie
- ☐ Nie dotyczy, nie planuję ubiegać się o finansowanie

11. Proszę o krótką ocenę dotychczasowej współpracy z bankami oraz zasygnalizowanie oczekiwań wobec banków. Proszę o wskazanie oczekiwań wobec banków w kwestii transformacji energetycznej (do 5 zdań).

Bibliografia

Źródła książkowe

Adamski M., *Ocena efektów wdrażania Działania M6.1 Premie dla młodych rolników Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2023.

Budżety gospodarstw domowych w 2015 r., GUS, Warszawa 2016.

Efektywność, koszty produkcji i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych obecnie i w perspektywie średnio oraz długoterminowej, red. W. Józwiak, nr 144, Program Wieloletni 2011–2014, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2018.

Encyklopedia powszechna PWN, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1987.

Finanse agrobiznesu, red. S. Juszczak, PWN, Warszawa 2019.

Gawron I., *Kredytowanie w banku spółdzielczym*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 1997.

Głąbiński S., *Nauka skarbowości. Uzupełnianie, Zmiany w polskim ustawodawstwie skarbowym w okresie od 1925 do marca 1927 r.*, Warszawa 1925.

Goraj L., Olewnik E., *FADN i Polski FADN (Sieć danych rachunkowych gospodarstw rolnych i system zbierania i wykorzystania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych)*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2013.

Jabłoński M., *Prawno-finansowe aspekty polityki państwa w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2010.

Józwiak W., Mirkowska Z., *Ekonomiczne przesłanki zdolności konkurencyjnej polskich gospodarstw rolnych*, [w:] *Sytuacja ekonomiczna i aktywność inwestycyjna różnych grup gospodarstw rolniczych w Polsce i innych krajach unijnych w latach 2004–2005*, red. W. Józwiak, nr 68, Program Wieloletni 2005–2009, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007.

Juszczak S.K., *Kredyty preferencyjne dla wsi i rolnictwa, stan i perspektywy*, Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2008.

Kata R., *Kredyty bankowe w strukturze zewnętrznych źródeł finansowania rolnictwa w Polsce*, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2009.

Kiryłuk-Dryjska E., Baer-Nawrocka A., *Polityka rolna Unii Europejskiej, kierunki zmian i konsekwencje dla rolnictwa polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2014.

Knap R., *Miejsce rolnictwa polskiego w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Novum, Płock 2004.

Korenik D., *Odpowiedzialność publiczna banku komercyjnego. Próba syntezy*, Difin, Warszawa 2009.

Kulawik J., *Kapitał w rolnictwie*, Wydanie publikacji dofinansowane przez Komitet Badań Naukowych, Warszawa 1995.

Kulawik J., *Makro- i mikroekonomiczne przesłanki oraz skutki interwencjonizmu państwowego w sferze kredytowania rolnictwa. Synteza*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2000.

Luka finansowa w rolnictwie a instrumenty finansowe, studium przypadku na podstawie PROW 2023–2027, red. J. Kulawik, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2021.

Marszałek A., *Integracja Europejska*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 1997.

North D., *Economic performance through time*, [w:] tegoż, *The American Economic Review*, Vol. 84, No. 3, American Economic Association, Nashville 1994.

Ogólna uprawa warzyw, red. M. Knaflewski, PWRiL, Poznań 2007.

Olson K.D., *Economics of Farm Management in a Global Setting*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken 2011.

Pawłowska-Tyszko J., Soliwoda M., *Dochody gospodarstw rolniczych a konkurencyjność systemu podatkowego i ubezpieczeniowego*, nr 121, Program Wieloletni 2011–2014, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2014.

Pietrasz P., *Opodatkowanie dochodów nieujawnionych*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa 2007.

Rosa A., *Kredyty preferencyjne jako forma finansowania działalności rolniczej w Polsce*, Zakład Finansów, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2011.

Runowski H., *Zmienność dochodów gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej i jej przyczyny*, cyt. za: Kiryluk-Dryjska E., Baer-Nawrocka A., *Polityka rolna Unii Europejskiej, kierunki zmian i konsekwencje dla rolnictwa polskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań 2014.

Rutkowska A., *Teoretyczne aspekty efektywności – pojęcie i metody pomiaru*, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot 2013.

Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2017 rok, Departament Analiz i Sprawozdawczości, Warszawa 2024.

Stoksik J., *Formy pomocy unijnej dla rodzinnych gospodarstw rolnych w Polsce*, [w:] *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, red. P. Litwiniuk, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa 2015.

Subsydia a ekonomika, finanse i dochody gospodarstw rolniczych, red. J. Góral, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2015.

Tomczak F., *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2004.

Wierzbowski B., *Rolnik indywidualny w polskim i unijnym systemie ubezpieczeń społecznych*, [w:] *Prawne mechanizmy wspierania i ochrony rolnictwa rodzinnego w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej*, red. P. Litwiniuk, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA, Warszawa.

Wilkin J., *Współczesna kwestia agrarna*, PWN, Warszawa 1986.

World Bank, *World Bank Guarantee Program for the Consultation of Modernizing the World Bank's Operational Policy on Guarantees*, January 2012, [w:] *Luka finansowa w rolnictwie a instrumenty finansowe, studium przypadku na podstawie PROW 2023–2027*, red. J. Kulawik, IERiGŻ, Warszawa.

World Development Report 2002. Building Institutions for Markets, World Bank, New York: Oxford University Press 2002.

Zegar J., *Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008.

Zegar J.S., *Przesłanki i uwarunkowania polityki kształtowania dochodów w rolnictwie*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2001.

Zieliński K., Żmija D., *Instrumenty polityki rolnej Unii Europejskiej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012.

Artykuły w czasopismach

Babuchowska K., Marks-Bielska R., *Płatności bezpośrednie w kontekście dochodów polskich rolników*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2011, nr 11(26), z. 1.

Bieniasz A., Gołaś Z., *Czynniki kształtujące płynność finansową gospodarstw rolnych*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2008, nr 3(9).

Brinkmann T., cyt. za: Ziętara W., *Koncentracja i specjalizacja gospodarstw rolniczych w procesie integracji z Unią Europejską*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2014, nr 14(29), z. 1.

Czerwińska-Kayzer D., *Kredyt preferencyjny – źródło kapitału w gospodarstwach rolnych*, „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu – Seria Ekonomiczna” 2002, nr CCCXLIII.

Felczak T., *Czynniki kształtujące wartość uzyskiwanego dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2014, t. XVI, z. 4.

Franc-Dąbrowska J., *Luminarze finansów agrobiznesu, stan obecny i perspektywy*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2017, nr 119.

Franc-Dąbrowska J., *Teoretyczne i praktyczne aspekty gospodarowania zyskiem w przedsiębiorstwach rolniczych*, „Rozprawy Naukowe i Monografie” nr 365, Wydawnictwo Naukowe SGGW, Warszawa 2010.

Grzelak A., *Rola instytucji w obsłudze rolnictwa w Polsce – aspekty teoretyczne i praktyczne*, [w:] *Agrobiznes 2003. Jakość jako podstawowy instrument konkurencyjności w agrobiznesie*, red. S. Urban, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu” 2003, nr 983, t. 1.

Krakowiak-Bal A., *Rozwój dodatkowej działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych w UE*, „Inżynieria Rolnicza” 2010, nr 5.

Kucharczyk M., *Organizacja pomiaru zysku w rodzinnych gospodarstwach rolnych*, „Master of Business Administration” 2009, nr 5/2009.

Majewski E., Ziętara W., *System celów w rolniczych gospodarstwach rodzinnych*, cyt. za: Franc-Dąbrowska J., *Czynniki kształtujące wynik finansowy w przedsiębiorstwach rolnych*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 2010, t. 97, z. 4.

Mastalski R., *Kierunki zmian ogólnego prawa podatkowego*, „Glosa” 1995, nr 1.

Masternak-Janus A., *Analiza efektywności gospodarowania przedsiębiorstw przemysłowych w Polsce*, „Economics and Management” 2013, nr 4.

Nowak A., Domańska K., *Zmiany dochodowości gospodarstw rolnych w Polsce na tle Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2014, t. 101, z. 1.

Pocztą W., Średzińska J., Mrówczyńska-Kamińska A., *Determinanty dochodów gospodarstw rolnych Unii Europejskiej według typów rolniczych*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2009, nr 76.

Sharma S., Walters G.G., *Influence of Farm size and insured type on crop insurance returns*, „Agribusiness”, Vol. 36, No. 3, 2020.

Soliwoda M., Kulawik J., Góral J., *Stabilizacja dochodów rolniczych. Perspektywa międzynarodowa Unii Europejskiej i Polski*, „Więś i Rolnictwo” 2016, nr 3 (172).

Stiglitz J.E., *Some Theoretical Aspects of Agricultural Policies*, „The World Bank Research Observer” 1987, nr 1.

Walczak D., *Uwarunkowania funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, „Doktoraty Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu”, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2011.

Wiatrak A.P., *Analiza kierunków rozwoju obszarów wiejskich w UE oraz uwarunkowań ich zmian*, [w:] *Agroekonomia w warunkach rynkowych. Problemy i wyzwania*, red. A. Grzelak, A. Sapa, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu” 2010, nr 150.

Wierzbowski B., *Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju rolnego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Suwalsko-Mazurskiej im. Papieża Jana Pawła II w Suwałkach” 2005, nr 11.

Zacharuk K., *Mniejsze będzie mogło więcej*, „Przedsiębiorca rolny”, marzec 2021.

Zawadzka D., Ardan R., Strzelecka A., *Determinanty dochodów gospodarstw rolnych w Polsce*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 88.

Zawadzka D., Ardan R., Szafraniec-Siluta E., *Płynność finansowa a rentowność przedsiębiorstw rolnych w Polsce – ujęcie modelowe*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej” 2011, nr 88.

Zawadzka D., Strzelecka A., Szafraniec-Siluta E., *Majątek i źródła finansowania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006–2011 – ujęcia porównawcze*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” 2013, nr 59 (760).

Ziętara W., *System celów w państwowych przedsiębiorstwach rolniczych*, cyt. za: Franc-Dąbrowska J., *Czynniki kształtujące wynik finansowy w przedsiębiorstwach rolnych*, „Roczniki Nauk Rolniczych” 2010, t. 97, z. 4.

Źródła internetowe

ARiMR, *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa 2023*, Warszawa 2024, <https://www.gov.pl/web/arimr/sprawozdania-z-dzialalnosci-agencji-restrukturyzacji-i-modernizacji-rolnictwa> (dostęp z dn. 23.04.2025 r.).

ARiMR, <https://www.gov.pl/web/arimr/arimr-udostepnia-bankom-dodatkowe-srodki-na-kredytu-inwestycyjne> (dostęp z dnia 19.05.2025 r.)

Bank Gospodarstwa Krajowego, <https://www.bgk.pl/> (dostęp z dnia 24.04.2025 r.).

Europejski Kongres Finansowy, 2023, <https://www.efcongress.com/wp-content/uploads/2024/02/Raport-CMS-2023.pdf>, (dostęp z dnia 11.04.2025 r.).

Forum Energii, *Transformacja energetyczna w Polsce. Edycja 2023*, oprac. M. Dusiło, kwiecień 2023, <https://www.forum-energii.eu/download/pobierz/transformacja-energetyczna-w-polsce-edycja-2023> (dostęp z dnia 23.04.2025 r.).

GUS, *Powszechny Spis Rolny 2020*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/powszechny-spis-rolny-2020/> (dostęp z dnia 24.04.2025 r.)

KE, *Financing gap in the EU agricultural and agri-food sectors in the EU*, October 2023, https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/Financing-GapAgricultureAgriFood_RTW_0.pdf (dostęp z dnia 23.03.2025 r.).

KE, *Survey on financial needs and access to finance of EU agricultural enterprises*, October 2023, https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/AGRICULTURE%20Survey%20Report_2023_RTW.pdf (dostęp z dnia 23.04.2025 r.).

M. Przybyłowski i in., *Ocena ex ante w zakresie zastosowania instrumentów finansowych w Planie Strategicznym Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027*, sierpień 2022, <https://www.gov.pl/attachment/ababd70f-669a-4d66-9386-31e7ad1f4a82> (dostęp z dnia 23.04.2025 r.).

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Fundusz Gwarancji Rolnych Plus*, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/fundusz-gwarancji-rolnych-plus> (dostęp z dnia 07.14.2024 r.).

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, <https://www.gov.pl/web/rolnictwo> (dostęp z dnia 11.04.2025 r.)

R. Boguszewski i in., *Efekty programu gwarancji z Funduszu Gwarancji Rolnych dla sektora rolnego – raport z badania 2021*, Bank Gospodarstwa Krajowego, Departament Badań i Analiz, marzec 2022, https://www.bgk.pl/files/public/Pliki/Fundusze_i_programy/Gwarancje/Raport_FGR_22.03.01.pdf (dostęp z dnia 23.04.2025 r.).

Europejski Kongres Finansowy, 2023, <https://www.efcongress.com/wp-content/uploads/2024/02/Raport-CMS-2023.pdf>, (dostęp z dnia 11.04.2025 r.).

Akty normatywne

Art. 15 Konstytucji PRL po zmianach dokonywanych ustawą z dnia 20 lipca 1983 r. (Dz.U. Nr 19 poz. 175).

Art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFRROW (Dz.U. z 2017 r. poz. 562 z późn. zm.).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. z 2001 r. Nr 38 poz. 454).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 2009 r. w sprawie realizacji niektórych zadań ARiMR (Dz.U. Nr 22 poz. 121 z późn. zm.).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 1996 r. w sprawie szczegółowych kierunków działań ARiMR oraz sposobów ich realizacji (Dz.U. Nr 16 poz. 82 z późn. zm.).

Ustawa o VAT z dnia 11 marca 2004 r.

Ustawa z dnia 10 marca 2006 r. o zwrocie podatku akcyzowego zawartego w cenie oleju napędowego wykorzystywanego do produkcji rolnej.

Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2012 r. poz. 803 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2003 r. Nr 64 poz. 592 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług.

Ustawa z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz.U. z 1989 r. Nr 24 poz. 133 ze zm.).

Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym.

Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności.

Ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.

Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym.

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych.

Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego.

Ustawa z dnia 29 grudnia 1993 r. o utworzeniu Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (Dz.U. z 1994 r. Nr 1, poz. 2).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. 1997 nr 140 poz. 939).

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 1994 r. Nr 121 poz. 591; tekst jednolity).

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych (Dz.U. Nr 20 poz. 106 ze zm.), która nadal obowiązuje.

Ustawa z dnia 7 lipca 2005 r. o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich.

Dane statystyczne

RS 2007: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich*, GUS, Warszawa 2007.

RS 2009: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2009.

RS 2011: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2011.

RS 2012: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2012.

RS 2013: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, Warszawa 2013.

RS 2014: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, Warszawa 2014.

RS 2015: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, Warszawa 2015.

RS 2016: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, Warszawa 2016.

RS 2017: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, Warszawa 2017.

RS 2018: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, GUS, Warszawa 2018.

RS 2019: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2019.

RS 2020: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2020.

RS 2022: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2022.

RS 2023: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2023.

RS 2024: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa* GUS, Warszawa 2024.

Wykaz tabel, wykresów i rysunków

Wykaz tabel

Tabela 1: Gospodarstwa rolne według grup obszarowych w latach 2002–2023	17
Tabela 2: Zestawienie uwarunkowań prawnych różnych aspektów definicyjnych rolnika	19
Tabela 3: Indywidualne gospodarstwa rolne według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2004–2023	22
Tabela 4: Elementy specjalizacji w poszczególnym rodzaju działalności rolniczej	27
Tabela 5: Ujęcia definicyjne dochodu	34
Tabela 6: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych na 1 gospodarstwo domowe w latach 2004–2023 – analiza pozioma (w %)	36
Tabela 7: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie na 1 osobę w gospodarstwie w latach 2004–2023 (w %) – analiza pozioma	38
Tabela 8: Pomiar dochodowości w indywidualnym gospodarstwie rolniczym	43
Tabela 9: Kredyty inwestycyjne z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w latach 2004–2014	52
Tabela 10: Linie kredytowe kredytów inwestycyjnych z dopłatami ARiMR w latach 2015–2024 (w tys. zł)	54
Tabela 11: Liczba gospodarstw rolnych oraz liczba udzielonych gwarancji gospodarstwom rolnym w podziale na województwa	58
Tabela 12: Dostęp gospodarstw rolnych do zewnętrznego finansowania	78

Wykaz wykresów

Wykres 1: Powierzchnia wszystkich użytków rolnych w badanych gospodarstwach	16
Wykres 2: Powierzchnia użytków rolnych własnych w badanych gospodarstwach	16

Wykres 3: Uczestnictwo producentów rolnych w GPR	20
Wykres 4: Inwestycje wspólne producentów rolnych	21
Wykres 5: Inwestycje wspólne w zakresie transformacji energetycznej	21
Wykres 6: Rozkład liczby producentów rolnych według wieku	23
Wykres 7: Rozkład liczby producentów rolnych według wykształcenia	23
Wykres 8: Zaangażowanie współmałżonka w pracę w gospodarstwie	24
Wykres 9: Wykorzystanie środków PROW 2014–2020	25
Wykres 10: Realizacja inwestycji wpływających na środowisko i klimat	25
Wykres 11: Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące problemu z utrzymaniem płynności finansowej	28
Wykres 12: Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące podejmowania nowych inwestycji	28
Wykres 13: Rozkład specjalizacji w gospodarstwach rolnych – produkcja roślinna	31
Wykres 14: Specjalizacja w gospodarstwach rolnych – produkcja zwierzęca	31
Wykres 15: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych na 1 gospodarstwo domowe w latach 2004–2023 (w zł)	35
Wykres 16: Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie na 1 osobę w gospodarstwie w latach 2004–2023 (w zł)	37
Wykres 17: Rozkład finansowania planowanych inwestycji w gospodarstwie	48
Wykres 18: Rozkład producentów rolnych korzystających z kredytu bankowego	48

Wykres 19: Kredyty inwestycyjne z dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w latach 2004–2014 (w tys. zł)	51	Rysunek 3: Czynniki determinujące sytuację dochodową indywidualnego gospodarstwa rolnego	45
Wykres 20: Linie kredytowe kredytów inwestycyjnych z dopłatami ARiMR w latach 2004–2014 (w tys. zł)	53	Rysunek 4: Czynniki przedstawiające dochody rolnicze	64
Wykres 21: Rozkład producentów rolnych korzystających z kredytu bankowego	54	Rysunek 5: Pomoc udzielona przez ARiMR w ramach programów współfinansowanych z funduszy unijnych, w podziale na instrumenty wsparcia, według województw, w mld zł, wg stanu na 31.12.2023 r.	71
Wykres 22: Rozkład producentów rolnych korzystających z kredytu preferencyjnego	54	Rysunek 6: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące ogólnej charakterystyki rolników objętych badaniem	85
Wykres 23: Rozkład regionalny liczby udzielonych gwarancji	57	Rysunek 7: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące ogólnej charakterystyki rolników objętych badaniem	86
Wykres 24: Rozkład regionalny wartości udzielonych gwarancji	57	Rysunek 8: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące ogólnej charakterystyki gospodarstw rolnych	87
Wykres 25: Regionalna struktura kwot dofinansowań na działanie PROW – Modernizacja gospodarstw rolnych (Poddziałanie 4.1)	59	Rysunek 9: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące sytuacji finansowej gospodarstwa	88
Wykres 26: Rozkład producentów rolnych poinformowanych o FGR	60	Rysunek 10: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące regulowania zobowiązań w ciągu najbliższych 5 lat	89
Wykres 27: Środki finansowe wypłacone beneficjentom przez ARiMR w latach 1994–2023 (w mld zł), wg stanu na 31.12.2023 r.	66	Rysunek 11: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące planowanych inwestycji w gospodarstwie	90
Wykres 28: Udział wartości dodanej rolnictwa w wartości dodanej ogółem w 2023 r.	75	Rysunek 12: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące inwestycji wspólnych, w tym z GPR	91
Wykres 29: Luka w finansowaniu rolnictwa	77	Rysunek 13: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące aplikacji o środki unijne w ramach PROW	92
Wykres 30: Rozkład planów producentów rolnych na najbliższe 5 lat	82	Rysunek 14: Rozkład odpowiedzi na wybrane pytania dotyczące kredytu bankowego	93
Wykres 31: Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny banków	94	Rysunek 15: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące ubiegania się o kredyt	93
Wykres 32: Powody odmowy kredytu bankowego	94	Rysunek 16: Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące problemów z terminowym regulowaniem zobowiązań	94
Wykaz rysunków			
Rysunek 1: Najważniejsze zagrożenia dla koniunktury gospodarczej w perspektywie roku 2026	12		
Rysunek 2: Podział uregulowania rozwoju wyspecjalizowanych gospodarstw rolnych	32		

PROGRAM
ANALITYCZNO
BADAWCZY

Raport przygotowany na zlecenie
Programu Analityczno-Badawczego
Fundacji Warszawski Instytut Bankowości